

Christian W. Troll

Müslümanlar soruyor Hristiyanlar yanıtlıyor

Türkçesi
Robert Kaya

İsteme adresleri:

Türkiye’de

Sent Antuan Kilisesi
İstiklal Caddesi 325
80500 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (0212) 244 09 35
Fax: (0212) 243 40 09

Avrupa’da

CIBEDO Dokumentation
Balduinstr. 62
D-60599 Frankfurt a. M. , Germany.
Fax: 0049-(0)69-723052
e-mail: cibedo@cibedo.de

İçindekiler

GİRİŞ	7
1. KUTSAL KİTAP VE TANRI SÖZÜ	
I. Müslümanlar soruyor	10
II. İslami görüş	10
Genel olarak	10
Detaylı olarak	11
III. Hristiyan görüşü	13
IV. Hristiyanlar yanıtıyor	14
2. İSA'NIN TANRILIĞI VE BEDEN ALIŞI	
I. Müslümanlar soruyor	16
II. İslami görüş	16
Genel olarak	16
Detaylı olarak	16
III. Hristiyan görüşü	20
1. İsa'nın yeryüzündeki etkinliklerinden Paskalya imanına ...	20
2. Öğreti ifadeleri	21
IV. Hristiyanlar yanıtıyor	22
3. HAÇ, GÜNAH, KURTULUŞ	
I. Müslümanlar soruyor	24
II. İslami görüş	24
Genel olarak	24
Detaylı olarak	25
1. İnsan ve Günah	25
2. Haç	27
3. Günahların affı	27
III. Hristiyan görüşü	28
1. "Miras Günah"	28
2. Haç ve Kurtuluş	29
2.1 İsa'nın yaşamının sonucu olarak haç	29
2.2 Yalnızca dirilişi İsa'nın ölümüne kurtarıcı bir anlam kazandırır	31
2.3 İlk hristiyanların İsa'nın yaşamı ve ölümü hakkındaki düşünceleri	32

2.4 Kurtuluş teolojileri	32
IV. Hristiyanlar yanıtıyor	33
4. MUHAMMED - PEYGAMBER: HRİSTİYANLAR İÇİNDE Mİ?	
I. Müslümanlar soruyor	35
II. İslami görüş	35
Genel olarak	35
Detaylı olarak	36
III. Hristiyan görüşü	38
IV. Hristiyanlar yanıtıyor	40
Ek	42
5. ÜÇLÜBİR TANRI	
I. Müslümanlar soruyor	44
II. İslami görüş	44
Genel olarak	44
Detaylı olarak	45
III. Hristiyan görüşü	45
1. Tanrı kimdir?	45
2. Baba - Oğul	46
3. Ruh'taki Söz aracılığıyla	47
4. Baba - Oğul - Ruh	47
5. Sevgi birliği	48
6. Üçlübürlük	48
7. Tanrı'nın Üçlübürlüğü öğretisinin kaynağı hakkında	49
IV. Hristiyanlar yanıtıyor	50
6. KİLİSE	
I. Müslümanlar soruyor	52
II. İslami görüş	52
Genel olarak	52
Detaylı olarak	53
III. Hristiyan görüşü	54
1. Katolik/Protestan	54
1.1 Protestan kilise yapısı özellikleri	55
1.2 Katolik kilise yapısı özellikleri	55
2. Kiliseler ve kiliselerin birliği	57
IV. Hristiyanlar yanıtıyor	57

7. KUTSAL EFKARİSTİYA

I. Müslümanlar soruyor	60
II. İslami görüş	60
Genel olarak	60
Detaylı olarak	61
III. Hristiyan görüşü	62
IV. Hristiyanlar yanıtıyor	64

8. İBADET

I. Müslümanlar soruyor	66
II. İslami görüş	66
Genel olarak	66
Detaylı olarak	67
1. Mecburi törensel ibadet (namaz)	67
2. Diğer ibadet şekilleri	70
3. İbadet ve eylem	71
III. Hristiyan görüşü	71
1. İsa dua etti ve bizlere dua etmeyi öğretti	71
2. Ayin	72
3. Kişisel dua	73
4. İbadetin yönelimi	74
5. İbadetin, duanın anlamı	75
6. Hristiyan ibadetinin çokçeşitliliği	75
IV. Hristiyanlar yanıtıyor	75

9. RUHSAL VE DÜNYASAL

I. Müslümanlar soruyor	79
II. İslami görüş	79
Genel olarak	79
Detaylı olarak	80
III. Hristiyan görüşü	82
1. Hristiyan antropolojisi	82
2. Din ve devlet. İman ve siyaset.	83
3. Bu dünyada ve ahirette yaşam	85
IV. Hristiyanlar yanıtıyor	86
1. Beden ve ruh	86
2. Din ve devlet	86

6. Bu dünya ve ahiret	87
10. TANRI'YA ADANMIŞ SÜREKLİ BEKARLIK	
I. Müslümanlar soruyor	88
II. İslami görüş	88
Genel olarak	88
Detaylı olarak	89
III. Hristiyan görüşü	91
1. Katolik görüşü	91
2. Protestan görüşü	91
IV. (Katolik) Hristiyanlar yanıtıyor	92
11. DİNLERİN ÇOKLUĞU VE DİN ÖZGÜRLÜĞÜ	
I. Müslümanlar soruyor	93
II. İslami görüş	93
Genel olarak	93
Detaylı olarak	94
III. Hristiyan görüşü	96
IV. Hristiyanlar yanıtıyor	100
1. Dinlerin çeşitliliğini gözönünde bulundurarak	100
2. "Evrensel" dinlerin çeşitliliği	101
3. Dinler savaşlardan sorumludur	101
4. Din (inanç) özgürlüğü hakkında.	102
12. HRİSTİYANLIĞIN MERKEZİ	
I. Müslümanlar soruyor	103
II. İslami görüş	103
Genel olarak	103
Detaylı olarak	105
III. Hristiyan görüşü	107
1. Sevgi yolu olarak Hristiyanlık	107
Ek: İslamiyet ve Tanrı sevgisi	115
2. İnsanın ve insanlığın mükemmelliğe erişme yolu olarak Hristiyanlık	116
Ek: İslami hümanizm	118
DİPNOTLAR	119

GİRİŞ

Almanya’da günümüzde hristiyan ve müslümanlar arasında, kilise ve camilerin toplulukları arasında gitgide daha fazla görüşmeler gerçekleşiyor. Eğitim ve sosyal dayanışma alanındaki ortak görevler, örneğin her yıl düzenlenen açık cami günlerinde camilerin ziyaret edilmesi ve aynı şekilde açık kilise günlerinde kiliselerin ziyaret edilmesi, islami-hristiyan ortak çalışma topluluklarındaki konuşmalar, yerel politika ve daha ötesi hakkında konferans ve tartışmalar, akademi ve vakıflarda tematik görüşmeler, tüm bunlar hristiyan ve müslümanların birbirlerine inançları ve inanç uygulamaları hakkında karşılıklı sorular yönelttikleri fırsatları oluşturmaktadır. Petrus’un birinci mektubu (3,15vd.) daha o zamandan hristiyanlardan şunu talep etmektedir: “Sizdeki ümidin nedenini soran herkese uygun bir yanıt vermeye her zaman hazır olun. Yalnız bunu yumuşaklık ve saygıyla yapın. Vicdanınızı temiz tutun...”

Ancak: Biz hristiyanlar imanımız hakkında hassas, saygı dolu ve uygun bir ifade sunmaya gerçekten hazır mıyız? Müslümanlara özgü iman görüşü ve dinsel duyarlılık hakkında gerekli temel bilgiye sahip miyiz?

Elinizdeki kitapçık öncelikle hristiyanlara yöneliktir; onları bilgilendirmek, şahsen düşünmeye ve daha fazla öğrenmeye yönleltmek arzusundadır. Kitapçık, müslümanların, imanları ve imanla biçimlenen yaşamları hakkında yönelttikleri soruları daha iyi anlamak ve bu soruları dürüstçe ve hassasiyetle olabildiğince yanıtlamak isteyen hristiyan grupları için bir başvuru kitabı ve kaynak olabilir. Kesin olan bir şey vardır: İslamiyet doğal olarak daima merkezi hristiyan iman açıklamalarını ve bunların ortaya koyduğu kuralları “sorgulama-kuşkulama” durumundadır. Bu nedenle müslümanlar, Kuran ve bütün islami aktarımlardan kaynaklanarak daima bu sorgulamayı ön plana çıkaracaklardır. Bu, her imanlı müslümanın kendini görevli saydığı davanın önemli bir parçası durumundadır. Kuran’da Nahl Suresi (125.ayet) müslümanları, müslüman olmayanları İslam’a davet etmeye çağırıyor ve uygun bir konuşmanın nasıl olması gerektiğini de açıklıyor: “Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.”

Müslümanlar tarafından devamlı olarak iman ve iman yaşamı ile ilgili olarak yöneltilen soruları sırasıyla inceleyip yanıtlar oluşturmak için 1974 yılından itibaren bir grup hristiyan düzenli olarak Kuzey Afrika'da Tunus şehrinde Profesör Robert Caspar M.Afr. ile toplanmaya başladılar. Bu grup çalışması 13 konu başlığı altında yanıtların şekillenmesiyle tamamlandı. Her bir başlık dört bölümde tamamlanıyordu: (I.) Önemli bir konuda müslümanların yönelttikleri soruların tanımlanması; (II.) bu soruların temelinde yatan islami görüş, genel olarak ve detaylı olarak; (III.) bu sorulara yönelik hristiyan-ilahiyatçı görüş ve sonuçta (IV.) müslümanların sorularına hristiyan yanıtlarının biçimlendirilmesi için öneriler. 13 başlıktan oluşan kitapçık öncelikle Fransızca olarak, kısa zaman sonra da üzerinde çalışılmış olarak İngilizce *Trying to Answer Questions (Soruları yanıtlamaya Deneme)* adıyla yayınlandı (Roma: Papalık İslami ve Arabi Araştırmalar Enstitüsü [PISAI], 1989).

Uzun yıllar islami kültürler deneyim ve incelemelerimin ve hristiyan-müslüman dünyanın değişik yörelerinde müslümanlarla çalışmalarım ardından 1999 yılında Almanya'ya döndüğüm zaman bu kitabın Almanca'ya aktarılması için temel bir düzeltme ve çalışmanın gerekli olduğunu anladım. Şu ana kadar Almanca'da bununla kıyaslanabilecek hiç bir yayın yoktur. Ancak Avrupa'da da hristiyanlar ve müslümanlar arasındaki ilişki ve görüşmeler her geçen gün daha da yoğunlaşıyor. Bu nedenle Almanya'da da bir çok hristiyan müslümanların soruları ve İslamiyet'in Hristiyanlığa devamlı olarak yönelttiği sorgulamalarla karşılaşacaklardır.

Hepsi de müslümanlarla temas içinde yaşayan ve bu nedenle metinlerin konusuna büyük ilgi duyan bir grup katolik ve protestan hristiyan Berlin Katolik Akademisi'nde 1999-2002 yılları arasında hemen hemen iki yıl boyunca neredeyse her ay toplandılar. Metinlerin temel yapısını korumamıza karşın, konu olarak hemen hemen tümü müslüman bir ülke olan Tunus'ta yaşayan hristiyanların günümüzdeki durumunu işleyen bir başlık doğal olarak bu Almanca uyarlamaya dahil edilmedi. Bütün mevcut materyal yeniden ve eleştirel bir gözle incelendi, düzenlendi ve bazen de temelden yeniden biçimlendirildi.

Bu grup çalışmasına aktif olarak katkı sağlayan herkesin adlarını tek tek saymak çok fazla yer tutardı. Tüm süreç boyunca metin hazırlanışı

ve teolojik çalışmada aktif olarak yer alan ve en önemlisi farklı protestan bakış açıları konusunda katkı sağlayan emekli Kilise Konseyi üyesi Berlin'den Sayın Dr. Ulrich Schröter, özellikle anılmaya değer. Düsseldorf'tan Profesör Sayın Hans Waldenfels SJ'e çok değerli eleştirileri ve önerileri için teşekkür borçluyum. Sonuçta metinler bir kez daha burada, Frankfurt'ta Sankt Georgen Yüksekokulu'ndan meslektaşım Dogmatik Profesörü Erhard Kunz SJ tarafından incelendi ve hristiyan-teolojik yanıtlarla ilgili bölümler temel olarak iyileştirildi ve bazı bölümleri yeniden yazıldı. Metinlerin en son hali hakkındaki sorumluluk bana aittir. Burada anılan tüm gruplara ve şahıslara yürekten teşekkürler. Dilerim bu metinler müslümanlar ve hristiyanlar arasındaki dinsel konuşmaları daha nesnelleştirsin ve zenginleştirsin, dayanışma ve barış içinde birlikte yaşama ve çalışmayı desteklesin ve daha büyük gerçeğin ışığını arayışta gayret gösteren herbirimizi teşvik etsin.

Christian W. Troll SJ

1. Kutsal Kitap ve Tanrı Sözü

I. Müslümanlar soruyor

- Neden bir değil de dört İncil var? Hangi İncil asıl olanı?
- İnciller arasındaki farklılıklar, değiştirildiklerine bir kanıt değil mi?
- Tek tek kitaplar yazarlarının adını taşıırken (Yeşaya, Matta, Markos vb.) Kitabı Mukaddes nasıl Tanrı Sözü olabilir? Bu yazarlar en fazla kendilerine indirilen vahyin “aktarıcıları” olabilirler.
- İslamiyetin kabul edilen aktarılarındaki (Hadisler) gibi aktarıcılar ne vahyin direk tanıkları, ne de aktarıcıların silsilesinde değilken, nasıl olur da Kitabı Mukaddes’in kitaplarının yazarları güvenilir “aktarıcılar” olabilirler? Örneğin Luka İsa’yla hiç karşılaşmamıştır, üstelik kendisine bilgileri aktaranların adlarını da vermiyor (bkz. Luka 1,1-4).

II. İslami Görüş

Genel olarak

Temel olarak İnciller, bütün Kitabı Mukaddes gibi, müslümanlar tarafından Kuran ölçü alınarak değerlendirilir. İslam inancı Kuran’ı Tanrı tarafından vahyedilen her kutsal yazı için model ve ölçüt olarak görmektedir. Vahiy, peygambere yapılmıştır. Peygamber bu sözün taşıyıcısından ne daha eksik ne de daha fazlasıdır. Metin bir defalık ve değişmez biçimde, hiç bir insani etki olmaksızın oluşmuştur.

Kuran gerçeğin ölçütüdür (*furkan*). Diğer her kutsal yazı bununla ölçülmelidir. Kitabı Mukaddes, İnciller de dahil, ancak Kuran’la uyum içindeyse Tanrı Sözü olarak görülebilir. Kuran’a sahip olanın diğer yazıları okumaya ihtiyacı yoktur. Onların hepsi ya değiştirilmiş ya da en azından yanlış anlaşılmalardır. Asıl olarak verilen metinle artık uyum içinde değildirler. Bu yüzden müslümanlar arasında Kitabı Mukaddes’i okumak için çok az ilgi vardır, o da ancak hristiyanların kendilerine

özgü öğreti ve ibadet şekillerini nereden kaynaklandıklarını öğrenme merakından. Bununla birlikte böylesi bir merak müslümanlar arasında Kuran'ın açıkça ve ebediyen geçerli gerçeğinden kuşku duymak gibi bir şüpheyle karşılaşılır.

Detaylı olarak

1. Yalnızca tek bir Kitap vardır, “bütün kitapların anası” (*ummül-kitab*, Kuran Al-i İmran 7; Rad 39; Zuhruf 4). O Tanrı'nın sözüdür ve “en iyi korunan levhada” saklanmaktadır (levh-i mahfuz, Kuran Bürüc 22). Bu asıl yazı zaman içerisinde seçilen peygamberlere vahyedilmiştir: Musa'ya Tevrat şeklinde (aşağı yukarı Tevrat'ın ilk beş kitabına benzemektedir); Davut'a Zebur şeklinde; İsa'ya İncil şeklinde, ve sonunda Muhammed'e Arapça Kuran şeklinde. Bütün bu kitaplar “indirilmişler”, Tanrı tarafından görevleri bunu bozulmadan, kelime kelime aktarmak olan peygamberlere “yazdırılmışlardır”.

2. Bütün bu kitaplar, ebedi kitabın birer versiyonudurlar. Hepsisi de aynı ve tek mesajı içerirler. Bu bir uyarıdır: Tek ve ebedi Tanrı'ya tapınacak, O'na hizmet edecek ve kimseyi O'nun yerine koymayacak ya da O'na eş tutmayacaksın. Yahudi ve hristiyanların kutsal kitapları, Tanrı Sözü'nün son ve en mükemmel şekli olarak Arapça ve bütün vahyin gerçeğini en açık ve güzel şekilde içeren Kuran'la buraya kadar uyum içindedir. Kitabı Mukaddes ile Kuran arasında eksik olan uyumun nedeni ise yahudi ve hristiyanların kendi kitaplarını hatasız korumamış, aksine “tahrif” etmiş olmalarıdır (*harrafa*).

3. İslami teologlar ve savunucular Tevrat ve İncil'in tahrif edilmiş olduğunu değişik yollardan kanıtlamaktadırlar.

- Kitabı Mukaddes'in ilk beş kitabı (Tora) tamamen Musa'nın kitabı olamaz; örneğin Musa'nın 5. kitabı (Yasa'nın Tekrarı) 34,5-8 Musa'nın ölümünden bahsediyor. Bu ayetleri bir başkasının yazmış olması gerekir. Kitabı Mukaddes'te başka eklemeler de vardır.
- Yeni Ahit'teki İnciller çelişkilerle doludur, örn. İsa'nın soy ağacı, Kudüs'e girişi, Petrus'un inkarı gibi. Ayrıca bu İnciller dört farklı yazar tarafından kaleme alınmıştır, içlerinden en az biri İsa'yı asla görmemiştir. Bu nedenle güvenilir hadis (*hadis matavatir*) kavramında

belirlenen güvenilir aktarı için en temel kriteri yerine getirmemektedir: Peygamberin bir sözü ya da yaptığı bir şey hakkındaki aktarının zincirleme aktarı içinde ilk aktarana dek varması gerekir.

- Hristiyanlar bir dizi İncili geçerli kabul etmediklerini itiraf etmektedirler. Bunları örneğin “apokrif” İnciller olarak adlandırmaktadırlar. Bunlardan birisinin Kuran’la uyum içindeki gerçek İncil olması gerekir. Bir çok müslüman bu gerçek İncil’in yeniden bulunduğuna inanmaktadırlar: Barnabas İncili.
- Hristiyanlar Muhammed’in gelişiyile ilgili önbildiriye hem Tevrat’tan hem de İncil’den silmişlerdir (bkz. Kuran Araf 157; Saff 6). Buna rağmen bu önbildirin izleri bugünkü Kitabı Mukaddes’te bulunmaktadır. Tevrat, “Musa gibi” bir peygamberin geleceğinden bahsetmektedir (bkz. Tesniye-Yasa’nın Tekrarı 18,15: “Tanrınız RAB size aranızdan, kendi kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber çıkaracak. Onu dinleyin”; Tesniye-Yasa’nın Tekrarı 18,18: “Onlara kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım. Sözlerimi onun ağzından işiteceksiniz. Kendisine buyurdıklarımın tümünü onlara bildirecek.”). Yuhanna İncili (14,17) “gelecek ve size tüm gerçeği öğretecek” birinden bahsetmektedir.
- Buna rağmen geçmişte ve günümüzde¹ Kitabı Mukaddes’in bugünkü şekliyle metinsel otoritesini kabul eden müslüman din adamları vardır. Onlara göre, Kuran’ın bahsettiği tahrif metnin değiştirilmesi şeklinde değil, yalnızca Kitabı Mukaddes’in ifadelerinin yahudiler ve hristiyanlarca baştan beri (Pavlus!) yanlış yorumlanması şeklindedir. Günümüzde bazı başka müslüman² yazarlar İncillerin tarihi olayların bilgi ve bilinci içinde ortaya çıktıklarını kabul etmektedirler. Ancak bu hristiyan yorumunun diğer yorumları ve müslüman yorumunu da olanaksız kılmadığını eklemektedirler.
- Aynı şekilde bazı müslüman bilimadamları³ da Kuran’ı modern metin yorumlama prensiplerine göre yorumlamaya başladılar. Ancak kendilerine toplumlarında siyasi ve akademik yönden büyük zorluklar çıkarılmaktadır.

III. Hristiyan Görüşü

1. Hristiyanlar için Tanrı Sözü en başta Kutsal Kitabın yazısı değil, kitabın tanıklık ettiği olaydır, yani insanlık tarihi içerisinde Tanrı'nın kendini vahyetmesi. Eski Ahit Mısır'dan çıkışa, Mısır'a kölelikten kurtuluş olarak tanıklık eder, Sina Dağı'nda Tanrı'nın halkla antlaşmasını aktarır ve kutsal topraklara sahip olunuşu, halkına kurtarıcı şekilde yakın olan ve onlarla kalmak isteyen Tanrı'nın sevgisi olarak açıklar. Hristiyanlar Yeni Ahit'in (İncil) yazılarında, İsa Mesih'in Tanrı Sözü olarak İsrail'in Tanrısının bütün halklar için tamamlayıcı ve mükemmel vahyi olduğu şeklindeki inançlarını vurgularlar. Örneğin, İsa'nın eziyetlere uğrayıp çarmıha gerilmesi ile ilgili İncillerin aktarımlarını karşılaştırınca ortaya çıkan bir sözcük seçimi ve ifade farklılıkları vardır. Yeni Ahit'teki bütün aktarımların ortak yanı İsa'nın yaptıkları ve sözlerini O'nun dirilişinin ışığında ortaya koymalarıdır. Ancak İsa'nın dirilişi O'nun gerçek kişiliğini ve sözlerinin derinliğini açığa çıkarmıştır.

2. İnciller de dahil, Kitabı Mukaddes, Tanrı'nın "esinlediği" yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Tanrısal esinleme altında yazıldıkları için Tanrı sözüdürler. Kitabı Mukaddes'in "kitaplarının" çoğu belli bir dönem sözlü aktarımdan sonra adım adım yazıya geçirilmiş olan metinlerdir. Sonuç ise, Kutsal Kitap'ın, "Eski" ya da "İlk" Ahdin ve "Yeni" ya da "İkinci" Ahdin, Kilise onları koruduğu şekilde metinlerinin biraraya toplanmış hali, Kitabı Mukaddes'tir. Kilise'nin inancına göre bu kutsal kitap, bütünlük içinde Tanrı'nın işleri ve kendini vahyine tanıklık etmektedir. Bu nedenle imanlı olarak onda Tanrı'nın sözü ile biraraya geliriz. Havariler devamlı olarak kutsal yazılara (yani Eski Ahit'e) işaret ediyor, gönderme yapıyorlardı. Bu nedenle, Eski ve Yeni Ahit'te Tanrı'nın sözünü tanımak için Eski Ahit'i de öğrenmemiz gereklidir.

3. Tanrı'nın sözü, insani sözlerde, yani insan dilinde karşımıza çıkar. Peygamberler, kendilerine iletilen Tanrı Sözü'nü detaylı vurgulamalarla dinleyicilerine aktardılar. Öğrenciler ve öğrenci grupları bunu kendi durumlarında tekrar kullanırlar. İnciller mesajı ilk hristiyan topluluklarının çevresine duyururlar. Bu, neden Eski ve Yeni Ahit'te farklılıklar olduğunu açıklar. Onlar aynı vahyin farklı görüş açılarıdır. Kitabı Mukaddes'in yazarları sadece megafon durumunda değillerdir.

Edinilmiş Tanrı Sözü'nü güncelleştirmeleriyle Tanrı'nın Sözü'nün diriliğine de tanıklık etmektedirler.

Modern metin analiz ilkeleri, hangi sözün ilk hristiyan topluluklarının iman tanıklığına, hangi sözün de direk İsa'ya ait olduğunu bulmaya yardım etmektedir. Kutsal yazılarda yeralan yorumların temel kurallarını kabul etmemiz, İsa'yı günümüz için de anlamamıza yardım eder.

IV. Hristiyanlar yanıtıyor

1. Müslümanlar İncil'i Kuran'a göre yargıladıkları için öncelikle islami bakış açısını göz önüne getirmek gereklidir. Hristiyan bakış açısını konuşmaya katmak ancak bundan sonra anlamlı olur. Hristiyanlar için İncillerin mesajıyla beslenen hristiyan iman görüşü, iman gerçeğinin ölçütü durumundadır.

2. Çaba sarfedilen bir diyalogda ilk olarak İnciller arasındaki farklılıkları vurgulamak ya da İnciller arasında uyum kurmaya çalışmak yararlı olmayacaktır. İçeriğe dayalı sorular ön planda yer almalıdır.

3. Öncelikle İncil bir kitap değildir. Yunanca *euangelion* kelimesi "müjde (kurtuluş müjdesi)" anlamındadır (*buşra*). Müjde, İsa'nın Tanrıoğlu olarak duyurduğu Tanrı'nın sevgisinin mesajında yer alır. Bu mesaj İsa tarafından sözlü olarak duyurulmuş, ardından onunla beraber yaşamış ve onun yaşamı, çektiği eziyetler, ölümü ve dirilişinin tanıklarının olan havarileri tarafından yine sözlü olarak aktarılmışlardır.

4. Biz İsa'nın kendisinin Tanrı Sözü, Tanrı'nın kendini vahyetmesi olduğuna inanır, tanıklık ederiz. Kuran da İsa'yı, Tanrı Sözü olarak adlandırır (*kelimetullah*, Kuran, Nisa 171; bkz. Al-i İmran 39-45), ancak İsa'yı Tanrıoğlu olarak görmez.

5. Dört İncil İsa'yı konu olarak alırlar. Dirilen'e olan imanın ışığında kaleme alınmışlardır. Dinleyen ya da okuyandan da aynı imanı bekler, İsa'yı Rab olarak görmelerini isterler.

6. Bizim dört İncil olarak adlandırdığımız şey – islami sınıflandırmayla ifade edilirse – Kilise'nin "geleneğini", yani İsa'nın mesajının toplulukta yazılı olarak aktarılmasını oluşturur. Öncelikle sözlü olarak

duyurulmuş, ilk yüzyılın ikinci yarısında yazıya aktarılmıştır. (bkz. III)

7. Kutsal Kitap gibi İnciller de büyük oranda uyum içinde, ancak aralarında farklılıklar da gösterebilen değişik metin versiyonlarında mevcuttur. Filolojik metin incelemesi yöntemleriyle aslanan metne yaklaşmak olanaklıdır. Yeni Ahit'in mevcut en eski yazılı metin parçaları ikinci yüzyılın başlarına kadar ulaşmaktadır. Kitabı Mukaddes metinlerinin bu yöntemle incelenmiş metin örnekleri yayınlanmıştır. Belirleyici metin versiyonlarını gözönünde bulundurmaktadırlar. Daha çok tesadüfi olarak oluşan metinler (İnciller, Mektuplar) topluluklarda yazı bütününe (=Kanon) dönüştürülmüşlerdir. Bu sırada Kilise mevcut yazıların bir kısmını aslına uygun bulmamış ve bir dizi yazıyı (=apokrif yazılar) ayırmıştır.

8. Diyalog için her iki tarafın da, karşı tarafın inancının dayandığı kutsal kitabın güvenilirliğini tanıması gerekir. Bu, Tripoli'deki İslami-Hristiyan Kongresi (Libya, Şubat 1976) tarafından da talep edilmiştir.

9. Hristiyan imanını önşart olarak koymadan da insanlar Kitabı Mukaddes'in metinlerini diğer bütün tarihi metinler gibi görüp inceleyebilirler. İnciller, aynı olayın farklı yorumlarına başlangıç noktasını teşkil edebilirler. Bu şekilde Rasyonalistler, Marksistler, Yahudiler ya da Müslümanlarca yapılmış yorumlar vardır. Her yorum, yazının amacına çaba gösterdiği kadar saygıya değerdir. Buradan, hristiyan-müslüman diyalogunda Kuran ile Kitabı Mukaddes arasındaki farklılıklar hakkında da konuşulabilmesi umudu doğar.

2. İsa'nın Tanrılığı ve Beden Alışı

I. Müslümanlar soruyor

- İsa, peygamberler zincirinin bir halkasıdır. O nasıl Muhammed'den, "Peygamberlerin Mühüründen" büyük olabilir?
- İsa, mucizevi şekilde babasız doğan ve büyük mucizeler yapan büyük bir peygamberdi. Mucizeler onu tanrılaştırmayı haklı kılar mı?
- Bir insan nasıl aynı zamanda Tanrı olabilir?
- Tanrı nasıl peygamberini haçta ölüme terkeder? İnsan nasıl acı çeken ve ölen bir Tanrı'yı düşünebilir?

II. İslami Görüş

Genel olarak

Tanrı'nın transandantal, yarattıklarınca erişilemez oluşu, onun bütün yaradılıştan tamamen farklı olduğu anlamına gelir. Müslüman, yaratılmış herhangi bir şeyi ya da kişiyi Tanrı'ya "paydaş kılma", onun yanına yerleştirme (*şirk*) ya da ona "eş tutma" (*teşbih*) denemesini tam anlamıyla iğrenç bulmaktadır. Bu duyumla, böyle denemeleri tekrar tekrar ve üstüne basarak reddeden Kuran'la uyum içindedir.

Hristiyanlarca örneğin İsa için kullanılan "Tanrıoğlu" ya da Meriem için kullanılan "Tanrıanası" ünvanları müslümanların kulaklarında Tanrı'ya hakaret olarak algılanmaktadır.

Müslümanlar, İslamiyet insanların ve özellikle peygamberlerin heykellerini reddettiğinden haçlanmış İsa tasvirini yaralayıcı bulurlar.

Detaylı olarak

Kuran sık sık Tanrı'nın transandantal, yani erişilmez oluşunu vurgular: "O'nun benzeri hiç bir şey yoktur" (Kuran, Şura 11). O her şeyin yaratıcısıdır ve bütün yaratıklardan tamamen farklıdır.

İsa'ya peygamberlerin uzun sırasında özel, öne çıkan bir yer verilir. "Biz O'na İshak ve Yakub'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh'u ve O'nun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u doğru yola iletmıştik; Biz iyi davrananları işte böyle mükafatlandırırız. Zekerriyya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da (doğru yola iletmıştik). Hepsini de iyilerden idi. İsmail, Elyesa, Yunus ve Lut'u da (hidayete erdirdik). Hepsini alemlere üstün kıldık. Onların babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarını da (üstün meziyetler verdik). Onları seçkin kıldık ve doğru yola ilettik. (Kuran, Enam 84-87. Yahya = Vaftizci Yahya)

"...Meryem oğlu İsa'ya açık mucizeler verdik ve onu Ruh'u'l-Kudüs ile güçlendirdik" (Kuran, Bakara 253).

Vaftizci Yahya tarafından bildirilen İsa, insani bir babası olmaksızın Bakire Meryem'den doğdu.

"Derken, biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü. Meryem dedi ki: Senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma). Melek: Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabbinin bir elçisiyim, dedi. Meryem: Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir? dedi. Melek: Öyledir, dedi; (zira) Rabbin buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış (ezelde olup bitmiş) bir iş idi. Meryem ona hamile kaldı. Bunun üzerine onunla (karnındaki çocukla) uzak bir yere çekildi" (Kuran, Meryem 17-22).

İsa yahudilere tek Tanrıcılığı vazetti ve büyük mucizeler yaptı. Yahudiler onu çarmıha gererek öldürmek istediler, ancak Tanrı onu kendisine yükselterek kurtardı. İsa zamanın sonunda yaklaşan dünyanın sonu ve Tanrı'nın yargı gününün bir işareti olarak yeniden gelecektir.

"Allah buyurmuştu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkar edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kafirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim" (Kuran, Al-i İmran 55).

“Ve ‘Allah elçisi Meryem oğlu İsa’yı öldürdük’ demeleri yüzünden (onları lanetledik). Halbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah onu (İsa’yı) kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir” (Kuran, Nisa 157-158).

“İsa dedi ki... Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağı gün esenlik banadır” (Kuran, Meryem 33).

İsa Ahmed’in (Peygamber Muhammed’in adlarından biri) geleceğini duyurmuştur:

“Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah’ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti” (Kuran, Saf 6).

İsa, kendisini Tanrı olarak nitelendirdiği düşüncesini de reddetmektedir.

“Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, ‘Beni ve anamı, Allah’tan başka iki tanrı bilin’ diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, ‘Haşa! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki ben senin zatında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin. Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin, dedim...’” (Kuran, Maide 116-117).

Kuran İsa’yı “Allah’tan bir kelime” ve “Allah’ın kelimesi (kelime-tullah)” olarak adlandırıyor. İsa aynı zamanda “Allah’tan bir ruh” tur, ancak kesinlikle onun oğlu değildir.

“Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime’yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa’dır. Mesih’tir; dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah’ın kendisine yakın kıldıklarındanır” (Kuran, Al-i İmran 45).

“Ey ehl-i kitap! Dininizde aşırıya gitmeyin ve Allah hakkında, gerçekten başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak

Allah'ın resulüdür, (o) Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı 'kün: Ol' kelimesi(nin eseri)dir, O'ndan bir ruhtur. (O'nun tarafından gönderilmiş, yahut teyit edilmiş, yahut da Cebrail tarafından üfürmüş bir ruhtur). Şu halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. '(Tanrı) üçtür' demeyin, sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah ancak bir tek Allah'tır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter" (Kuran, Nisa 171).

"De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur" (Kuran, İhlas)

"Andolsun ki 'Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesih'tir' diyenler kafir olmuşlardır. Halbuki Mesih 'Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz..' demişti" (Kuran, Maide 72).

"Yahudiler, Uzeyr Allah'ın oğludur, dediler. Hristiyanlar da, Mesih (İsa) Allah'ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini) daha önce kafir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan batıla) döndürülüyorlar! (Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (hristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler. Halbuki onlara ancak tek ilaha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır" (Kuran, Tevbe 30-31).

Kuran'da İsa, İbrahim ya da Musa'dan daha az anılır.

İslami teolojik gelenek İsa'nın farklı yanlarını (insani baba olmaksızın anne rahmine düşüşü, yaptığı mucizeler, ünvanları "Tanrı'nın sözü" ve "Tanrı'nın Ruhunu") peygamberler için "normal" olan bir çizgiye yerleştirmeyi hedefler. "Allah nezdinde İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona 'Ol!' dedi ve oluverdi" (Kuran, Al-i İmran 59). Adem'in anne-baba olmaksızın yaradılışı, İsa'nın babasız yaradılışından daha mucizevi olarak görülür. "Tanrı'nın sözü" ünvanı yalnızca bir peygamberi ya da Tanrı'nın sözünün, İsa'nın Meryem'in rahmine düşmesini sağlayan yaratıcı eylemini işaret eder. Ancak her durumda Muhammed daha büyük bir peygamberdir, çünkü o "bütün peygamberlerin sonuncusudur" (Kuran, Ahzab 40).

İslam tasavvufundaki bir eğilim de bu yöndedir. Bu eğilimde, Muhammed “peygamberlerin mührü” olarak kalırken, İsa kendisine Tanrı’nın hem sözü hem de ruhu bağışlandığı için “kutsallığın mühürü” olarak adlandırılır. Muhammed bir peygamberdir.

Daha yeni islami yayınlar İsa’yı zulme uğramış doğru bir insan (Kamil Hüseyin), sevgi peygamberi (Abbas Mahmud Akkad), insanlığın kurtarıcısı (Khalid Muhammad Khalid), ya da daha yücelere esinleyen kişilik (Fathi Uthman) olarak tanımlarlar.

Müslümanların dinsel yaşamında İsa’nın fazla öne çıkan bir rolü yoktur, hatta Meryem’in rolü daha fazladır. Müslümanlara göre İsa’nın kişiliği ve rolü hristiyanlarca aşırı yükseltilmiştir. Hristiyanların İsa’yı tanrılaştırma yöntemleri Tanrı’ya hakarettir. Bunun yanında hristiyanlar tarih sürecinde haç adına defalarca müslümanlara karşı saldırganca bir tutum izlemişlerdir.

III. Hristiyan Görüşü

1. İsa’nın yeryüzündeki etkinliklerinden

Paskalya (Diriliş) İmanına

Kutsal yazıların günümüz bilimsel incelemelerine göre İsa gerçek bir insandı, ancak O’nda Tanrı’nın Egemenliği yaklaşmaktadır. Vaazlarında ve yaptığı şeylerde Tanrı, O’nun ve bizim Babamız olarak açıklanır. İsa doğdu ve bütün insanlar gibi büyüdü. İsa, Nasıra’daki ailesinden ve evinden ayrıldıktan sonra, Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edildiği sırada Tanrı’nın Ruhunu tarafından peygamber olarak, “Tanrı’nın kulu” (Eski Ahit, Yeşaya 42; 49; 50; 52; 53) ile aynı çizgide “Tanrı’nın Egemenliğinin” gelişini duyuran “Peygamber” olarak atandığını anladı. Yetkiyle öğretti ve çoğunlukla hastaları iyileştirme şeklinde mucizeler yaptı. Bir başarı sürecinin ardından, şeriatı yorumladığı özgürlük ona, dinsel önderlerin düşmanlığını kazandırdı. Birçokları tarafından terkedildi. Sonunun yaklaştığını, “birçokları için kurban” olarak anladı, ve yahudi şeriatının kurallarına göre taşlanarak değil, Roma yasalarına göre çarpiha gerilerek öldü. İmanın deneneceğe uğradığı gece, kendisini yeniden diriltebilecek olan Tanrı’ya iman ve güvene sıkı sıkıya

sarıldı. Hiç bir onur ünvanı O'nun deneyiminin kapsamlılığına uygun ifadeyi içermeye yeterli değildir. "Tanrıoğlu" ünvanı genel anlamda "Tanrı'nın Sevdığı, Seçtiği" ifadesini içerirken, "Mesih" ünvanı fazlaca siyasi anlam içeriyordu (bkz. Yeni Ahit, Matta 5,9). "İnsanoğlu" ünvanını Eski Ahit'te Daniel kitabındaki (7. bölüm) görümlerle ilişkilendirir. En uygun ünvan gibi görünmektedir. İsa, Yeşaya'daki Tanrı kulu ile aynı çizgide, zamanın sonunun peygamberi olduğunun bilincindeydi. Kendini ezelden beri Tanrı'da mevcut olduğu, ya da hristiyanların onu daha sonradan tarif ettikleri "ezelden Tanrı'dan doğduğu" şeklinde bir anlamda "Tanrı'nın tek oğlu" olduğu şeklinde asla tanımlamadığı kesindir.

Ölümünün ardından havarileri İsa'nın yaşadığını, mevcut olduğunu, yani dirildiğini öğrendiler. Ruh'un güçlü etkisi altında havariler İsa'nın "Kurtarıcı" (çünkü ölümü yenmesi kurtuluş sağlayıcıdır) ve "Rab" (Kitabı Mukaddes'in ifade tarzında Tanrı) olduğunu ilan ettiler. Ruh'un etkisi altında diriliş, gerçek kişiliğini anlamadan kendisiyle üç yıl yaşadıkları İsa'nın bütün gerçekliğini açınlandı. Havariler, onunla yaşadıkları olayları bu yeni ışığın altında anladılar ve dinleyenlerine duyurdular.

Havariler ve ilk dönem hristiyan teologları anladıkları şeyin üzerinden düşündüler ve bunu tarif ettiler. Pavlus ve daha sonra Koloselilere ve Efeslilere Mektuplar açıkça vurgulayarak İsa'yı bütün yaradılıştan önce ezelden var olan şekilde gösterdiler (Yeni Ahit, Koloselilere Mektup 1,12-20; Efeslilere Mektup 1,3-10). Yuhanna, İncilinin giriş bölümünde İsa'yı ezelden beri Tanrı'da ve Tanrı olarak var olan ve insan bedeninde açınlanmış Söz, Baba'nın ebedi oğlu ve Tanrı'nın gerçek yüzünün mükemmel açınlayıcısı olarak tarif eder. İsa'nın kişiliği ve anlamı hakkındaki devamlı oluşan sorular karşısında ilk konsiller, İsa hakkında onun gerçek Tanrı ve gerçek insan olduğunu söyleyerek hristiyanların bu ortak inancını korudular.

2. Öğreti ifadeleri

İsa'nın Tanrılığı ile ilgili temel iman ifadesi, tarihsel olarak Celileli Peygamber olarak bilinen İsa'nın Kutsal Ruh'un sevgisi içinde ezelden Baba'dan doğmuş olan Tanrıoğlu olduğudur. Bu nedenle "Tanrısal doğaya" sahiptir. Günah ve günaha eğilim dışında bizlerle aynı olan insani

bir doğayı almıştı. 451 yılındaki Kadıköy Konsili İsa'da her iki doğanın "karışmadan, değişmeden ve ayrılmadan" mevcut olduğu ifadesini kullanmıştır. Her türlü "karışmayı" reddeden bu ifade, dirilişinden önce Tanrı'nın planı hakkındaki insani sınırlı bilgisini açıklar. Aynı zamanda bu red, Tanrı'nın yaratıklarından ayrı ve bağımsız oluşunu da kabul eder. Böylece her iki doğanın birliğinin gizemi bozulmamış olur.

Müslümanların soruları karşısında, İsa'nın Tanrı'nın beden alan oğlu olduğuna imanın, Havarisel İman Açıklaması'nın esaslı bir bölümünü oluşturduğu açıkça belirtilmelidir. Yalnızca Kutsal Ruh'un etkisi sayesinde İsa'yı imanla Rab olarak kabullenip duyurabiliriz (Yeni Ahit, 1. Korintliler 12,3).

İsa'ya olan hristiyan imanı, İsa'nın tarihsel kişiliğine Kutsal Ruh'un yardımıyla verilebilecek yanıt durumundadır. Hristiyan iman ifadesi imana bir yanıt durumunda olduğu için bu imanı paylaşmayanlardan beklenemez. Başka yorumlarında olabileceğini kabullenmek zorundayız: örn. marksist bir yorum, veya Brahmo Samaj'ın yorumu (19.yüzyıl Hindu reform hareketi), islami ya da yahudi yorumları vb. Burada geçerli olan iki şart vardır:

1. Tarihi ve edebi eleştirilerin taleplerini saygıyla karşılamak - ancak yalnızca edebi bir yorum değil, bilimsel temele dayalı bir yorum ortaya koyuluyorsa.

2. Hristiyan yorumunun, yazar bu inancı paylaşmıyor olsa bile olası yorumlardan biri olduğunun kabul edilmesi.

IV. Hristiyanlar yanıtıyor

1. İsa'nın Tanrılığı ve Bedenalışı gizemi hristiyan imanında merkezi bir yere sahiptir. Hristiyanlar için İsa'nın beden alışı insanın "tanrılaştırılması" anlamına gelmemektedir. Beden alışta Tanrı'nın ebedi sözü insan doğasını alır ve insan olur. Tanrı'nın yaradılıştan ayrı ve bağımsız oluşu her iki doğanın karışmadığı ifadesi ile korunur. Tanrısal doğayı vurgulamak için örneğin *hak*, *hakikat* ya da *cevher* gibi kelimeler kullanılabilir. "Tanrıoğlu" kelimesi, onun Tanrısal kökenini işaret etmeyi sağlar. Bu ifade asla, Tanrı'yı insani bir baba kavramına yaklaştıracak biyolojik bir ifade değildir. Bu bağlamda Dördüncü Lateran

Konsili'nin (1215) bir ifadesi yararlı olabilir: “Bu gerçeklik (Tanrısal doğa) doğuramaz ve doğmamıştır” (Denzinger/Hünemann 804). Bu Kuran'da İhlas suresi 3. ayetle uyum içindedir: O, doğurmamış ve doğmamıştır... (*lem yelid ve lem yulad*). Ancak burada metnin manası Kuran'inkinden ayrıdır. Kuran burada en başta Tanrı tarafından biyolojik olarak çocuk yapılmasını kasteden Mekke putperestliğini protesto etmektedir. Ancak ikinci derecede İsa hakkındaki hristiyan öğretisi ile ilgilidir.

2. Hristiyan beden alış öğretisi ile Kuran'ın ifadeleri arasında müslüman için anlamlı görünebilecek bağlantılar vardır. Bazı müslümanlar “hristiyan imanında İsa'nın aldığı merkezi yeri islamiyette de Kuran'ın aldığını” kabul etmektedirler (Muhammad Talbi). Müslüman, Tanrı'nın sözünün (*kelamullah*) ebediyen Tanrı'da olduğuna (*kelam nefsi*), ve hatta Tanrı'nın cevheriyle aynı olduğuna inanır. Bir yazı şeklinde, “kitaplaşan” Tanrı kelamı Kuran şeklinde (*kelam lafzi*) vahyedilmiştir. Hristiyan, Kuran'ın da tanımladığı şekilde İsa'nın Tanrı'nın sözü (*keli-metullah*) olduğuna inanır, ancak deyim anlamı Kuran'dakinden farklıdır. Hristiyan imanı Nasıralı İsa'nın çarmıha gerilen ve dirilen Rab, Tanrı'nın tarihteki son ve en mükemmel vahyi olduğuna tanıklık eder.

3. Haç, Günah, Kurtuluş

I. Müslümanlar soruyor

- Ebedi Tanrı nasıl acı çekebilir ve bir haça ölebilir? Tanrı nasıl İsa gibi büyük bir peygamberi düşmanlarının eline terk edebilir? Baba nasıl oğlunu haça feda edebilir? Bunların hepsi sadece Tanrı'ya hakarettir.
- Masum ve doğru bir insanın ölümü başkalarının günahlarını ne söylebilir, ne de onları günahlarından kurtarabilir. Masum bir insanın günahkarın yerine ölmesi büyük bir haksızlıktır.
- Günahların Tanrı tarafından affi böylesi bir kurbanla asla gerek duymaz. Tanrı her şeye kadirdir ve bütün insanların günahlarını bağışlar, yeter ki, tövbe etsinler ya da sadece müslüman inançlarına sadık kalsınlar.
- Neden bütün insanlar Adem'in günahının sonuçlarını çeksinler ve Adem'in günahı yüzünden suçlu olsunlar? Daha hiç bir günah işleyebilecek durumda olmayan yeni doğmuş bir çocuk nasıl günahkar olabilir? Her insan kendi yaptıklarından sorumlu değil mi?
- İnsan doğası tamamen kötü değildir. Hristiyan karamsarlığının sebebi nedir?
- Günümüz hristiyan teologlarının bütün yahudilerin İsa'nın öldürülmesindeki suçlarından dolayı Tanrı tarafından lanetlendikleri görüşünü reddettikleri doğru mu?

II. İslami görüş

Genel olarak

Her insan yaptıklarından kendisi sorumludur ve onlardan dolayı ödülendirilir ya da cezalandırılır. Çocukların babalarının günahından sorumlu tutulmaları düşüncesi, ya da bir insanın başkaları için ölmesi tamamen saçmadır ve hiç bir geçerliliği yoktur.

Günahın etkisi – imandan ayrılma ya da “Birini ya da birşeyi Tanrı’ya eş kılma” (*şirk*) dışında – o kadar ağır değildir. Daha çok ahlaki ve sosyal düzene aykırılık (*haram*), en kötü durumda da Tanrı’nın verdiği yasaya (*şeriat*) aykırılık durumundadır. Ancak direk Tanrı’ya yönelik bir saldırı oluşturmaz. O, yarattıklarının günahlarıyla yaralanmayacak kadar büyük ve yücedir. Tanrı kudreti ve lütfkarlığı ile özgürce ve cömertçe affeder. İnsan yasayı her an ve her şekilde izlemiyor olsa bile iyi bir müslüman sayılabilir.

Haç, beden alma skandalının tam bir sembolü durumundadır: “lanetlenmiş” olarak ölen insan olmuş bir Tanrı. Mesih’in çarmıha gerilmesi Kuran tarafından açıkça ve şiddetle reddedilir. Haç tarih içinde de kötülöklere sebep olmuştur. Hristiyan sevgisine tanıklık edemeyecek eylemlerde sembol olarak kullanılmıştır: hem batı dillerinde hem de Arapça’da “haç” kelimesi ile bağlantılı şekilde (*salib -al-hurub- al-salibiyya*: haçın bayrağı altındaki savaşlar) tanımlanan Haçlı Seferleri’nde, egemenlik siyaseti ve hristiyan dinin içiçe geçtiği sömürgecilikte, Fransa’nın Cezayir’in kurtuluşuna karşı savaşında olduğu gibi hristiyan batının savunulmasında. Bugün de İslam dünyası ile hristiyan dünyası arasındaki bütün gerilimler hilal ve haç sembolleri ile betimlenir.

Günümüzde de hristiyanlar haçın kurtuluş anlamını kabul ederler. Katekizm (din bilgisi) ve eğitici kitaplarda şöyle geçer: “Mesih bizim için acı çekti” ... “Tanrısal adalet önünde bizim günahlarımızın fidyesini ödedi” ... “Adem ve Havva’nın günahı nedeniyle hepimiz suçlu olduk...”

Detaylı olarak

1. İnsan ve günah

Kuran, Adem’in günahını Kitabı Mukaddes’e çok yakın bir söz ve aktarı ile anlatır (Kuran, Bakara 30-38; Araf 19-27 ve 117-128). Tanrı’nın emri insanın yaşam ağacından yememesi gerektiğini söylüyordu. Adem’in ve “eşinin” (Havva Kuran’da ismen anılmaz) günahı Tanrı’nın emrine karşı gelmeleridir. Ancak şunu belirtmek gerekir: Adem tövbe eder ve Tanrı onu affeder. Böylece Ademle günahsız peygamberler sırasını başlatır.

Adem günahının onun soyu açısından sonuçları vardır. Cennetten kovulmuş durumdadırlar. Şeytan'ın denemelerine maruz kalmaktadırlar. Yaşamları savaş ve kavgalarla doludur. Başka ayetlerde ise Kuran ortak sorumluluk fikrini ısrarla reddetmektedir. Şu ifade sıkça tekrarlanır: “Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez” (Kuran, Enam 164, Araf 28; İsrâ 15; Fatır 18; Zümer 7). “Atalarımızın” günah işlemiş olması, kendi günahlarımız için özür olamaz. Herkes kendi sorumluluğunu bilmek zorundadır. Son yargı tamamen kişisel olacaktır. Son Gün'de herkes hesap verecektir (Kuran Tur 21; Necm 38; Vakıa 4-11; İnfıtar 19; ve özellikle Zilzal 7-8: “Kim zerre kadar hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar şer işlemişse onu görür”).

Ancak Kuran insanın doğasının kötüye eğilimli olduğunu kabul eder. Genel olarak *insanlar* hakkında konuştuğu zaman hemen her defasında insanın “asi”, “nankör veya imansız” (*kafir*), zorba, sabırsız, kavgacı ve güvenilmez olduğunu söyler (Kuran, Bakara 75; Al-i İmran 72; Maide 61; Enam 43; Araf 94-95; İbrahim 34; İsrâ 17, 67, 100; Kehf 54-55; Enbiya 37; Ahzab 72; Fetih 26). İnsan kan döker ve fesat çıkarır (Kuran, Bakara 30), ilk kan dökülmesi, Adem'in bir oğlunun diğeri tarafından (Kuran, Maide 27-32) öldürülmesinden itibaren, İsrailiiler tarafından öldürülen peygamberlerin kanına kadar (Kuran, Bakara 61, Al-i İmran 21, 112, 181, 183; Nisa 155; Maide 70). Kuran, “aşırı şekilde kötülüğü emreden nefisten” bahseder (Kuran, Yusuf 53).

Bunun ötesinde Kuran hem günaha hem de iyiliklerde bütün insanların dayanışmasından söz eder. Kötüler Tanrısızlığı, küfrü meydana çıkarırlar, sapkınlar yoldan çıkarmaya çalışırlar (Kuran, Bakara 109; Al-i İmran 69, 98, 110; Maide 49) ve Tanrı'ya karşı birleşirler (Kuran, Maide 78; Enfal 73; Enbiya 54). İmanlılar ise dayanışır ve iyilik yapmaya yönlendirip birbirlerine yardım ederler (Kuran, Nisa 114; Tevbe 71; Mümtehine 10).

Şefaat konusunda ise islami teologlar Kuran'ın kastettiği anlamda her peygamberin halkı için şefaat edeceğini söylerler (Kuran Nur 62; bkz. Al-i İmran 159; Nisa 54; Enfal 33). Muhammed bunu özellikle kendi ümmeti için yapar, ancak daima “Tanrının izniyle” ve imanlı onun şefaati dilemişse (Kuran, Bakara 255; Yunus 3; Meryem 67). Sufi çevrelerinde batıl inançlara yönelme ve teologların suçlamalarına

maruz olma rizikosuna rağmen şefaatchilerin (veli/evliya) sayısını artırmaya yönelik bir eğilim görülmektedir.

2. Haç

İsa'nın haçta ölümü Kuran tarafından açıkça reddedilir: "Halbuki onu (yahudiler) ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi." (Kuran, Nisa 157; bkz. Al-i İmran 55). Kuran yorumcularının bu "onlara İsa gibi gösterildi" (*subbiha lahum*) bölümünü bütün yorumlamalarında anlamı: Onun yerini alan birisi (Romalı komutan, Kireneli Simon ya da Petrus) İsa'nın yerine geçmiştir ve onun yerine çarmıha gerilmiştir. İslami aktarının bütünlüğü içinde şu konuda hiç bir kuşku yoktur: İsa çarmıha gerilmedi, Tanrı onu koruyarak düşmanlarının ona ulaşmasını engelledi ve cennete kendi katına yükseltti. İsa, zamanın sonunda Son Gün'ün (Kıyamet) gelişinin habercisi olarak geri gelecektir.

Kuran ve İslamiyet'in tarihte gerçekleştiği kesin kabul edilen bir olayı neden inkar ettiklerini anlamamız gerekir. Bu sonuca yönelten şey, *Doketist* (İsa'nın insani mevcudiyetini yalnızca bir görüntü sayan) ve *Gnostik* (Kurtuluşu yalnızca Tanrı ve Dünya'yı felsefik açıdan tanımaya ve anlamaya bağlayan) akımlardan çok Kuran'ın kendine özgü tek Tanrıculığıdır. Kuran'da peygamberlerin bir silsilesinden bahseden aktarıların hepsi de tek ve aynı şekildedir: Bir ulusa gönderilen peygamber, küçük bir grup dışında çoğunluk tarafından reddedilir; insanlar onu öldürmeye kalkışır, ancak Tanrı bir mucize ile onu kurtarır. Çünkü Tanrı elçisini düşmanlarının eline bırakamaz. İsa'nın öyküsü de aynı bu şemayı izlemektedir. Ancak Kuran Medine'de İsrailoğullarını, Medine'deki yahudilerin atalarını peygamberleri öldürmüş olmakla suçlar.

3. Günahların affı

Tanrı sık sık affetmekte cömert olarak tanımlanır. Günahkarın tövbesi ve Tanrı'nın affı birbiriyle bağlantılıdır. Evet, hatta bazen Tanrı'nın affı insanın tövbesinden önce gerçekleşir ve bu tövbeye yol açar (Kuran, Tevbe 118). İslami teologlar tövbenin günahları sildiğini söylerler: Mutasil öğretisine göre neredeyse "otomatik" olarak; buna karşı

çelişkili bir şekilde insanın tövbesi ve Tanrısal affın birbirini olanaksız kıldığını söyleyen Aşariler “İnşallah” derler. İnsan günahından dolayı pişman olup tövbe ederse günahları silinir, bunu yapmasa bile Tanrı onu affedebilir. Yine de aynı Aşari öğretisi yüreğinde “(islami) imanın bir zerresini bile” barındıran herkesin cennete gideceğini söyler. Buna karşın Kuran ve çağdaş teologlar iyi işlerin değeri konusunda ısrar ederler.

III. Hristiyan görüşü

1. “Miras Günah”

Günümüzde hristiyan kutsal kitap yorumcularının ve teologların çoğu Kitabı Mukaddes’te Eski Ahit’in (Tevrat) Yaratılış kitabı 3. bölüm ile Yeni Ahit’in (İncil) Romalılara Mektup kitabı 5. bölüm 12 ila 21. ayetleri konusunda hemfikirdirler. Bu metinler insanın yeryüzünde varoluşunun kaynağı ve geçirdiği evrimlerin bilimsel açıklaması durumunda olmayıp, aksine kötülük ve günahın yeryüzünde genel gözlemlenmesi sonucu doğan bir kanının sembolik tarihini sunarlar.

İnsanoğlu yeryüzünde olduğu sürece – insanın başlangıcı nasıl açıklanırsa açıklansın – günah mevcut olmuştur: şahsi ya da topluca bencillik, ölümcül çatışma ve çekişmeler, Tanrı’ya ve buyruklarına karşı isyan, putperestlik ... her insan içinde yapmak istediği iyi şey ile onu çeken, yoldan çıkararak kötünün kavgasını yaşar (Yeni Ahit, Romalılara Mektup 7,21-25). Kötünün bu çekim gücünün, cazibesinin insanın en içine kadar etkisi vardır. Her çocuk bunu doğuştan itibaren içinde taşır. İnsan kendisini bir anda Tanrı’nın isteği ile uyum içinde ve onunla dostluk içinde bulamaz, bunun yerine iyi ve kötünün uzun bir geçmişiyle ve özellikle Kitabı Mukaddes’in “Dünyanın günahı” olarak adlandırdığı, insanların kendi aralarında ve Tanrı’yla olan anlayışını ve birliğini bozan kişisel suçların ağıyla şekillenmiş bir “doğayı” “miras” olarak alır. Pavlus böylece şu sonuca varmaktadır: Her insan, ister yahudi ister yunanlı isterse başka uluslardan olsun, İsa Mesih’te açılan Tanrı’nın affedici lütfuna muhtaçtır. İmanlılar vaftizle (kişisel günahlardan ayrı, baştan mevcut olan) günahın “kudretinin” kırıldığı Mesih’in egemenlik alanına girerler.

“Miras günah” kavramı insanı doğuştan suçlu kılacak kişisel bir günah anlamını taşımamaktadır. Kitabı Mukaddes’in ya da Kilise’nin öğreti makamının hiç bir metni kişisel günahın başkasına aktarımından söz etmez. Peygamber Hezekiel kitabının 18. bölümünde şiddetle bu fikre karşı çıkar, İsa da bu reddi aynı şekilde vurgulamıştır (Yeni Ahit, Yuhanna 9,2-3; Matta 16,27).

2. Haç ve Kurtuluş

Haç aracılığıyla kurtuluşa iman pratikte şüpheli ifadeler ve dinsel yaşam açısından sağlıklı olmayan yönelimlere de yolaçtı: örneğin neredeyse mazoşizme varan oranda acının bir çeşit dinsel yüceltilmesi (‘Dolorismus’); Tanrısal adaleti kaynak göstererek pasif bir itaati ideal gösteren mentalite; gönüllü olarak cezayı çekerek ya da “başkasının yerine” acı çekerek kötülüğü ortadan kaldırma isteği vb. Günümüzde ara sıra rastlanan, bir devrim liderinin adaleter ve kurtuluş için “kutsal” savaşta en büyük yaşam kurbanını bu sınıflandırmaya dahil etmek mümkündür. Bazı temel hristiyan gerçeklerini anımsamamız burada yararlı olacaktır.

2.1 İsa’nın yaşamının sonucu olarak haç

Öncelikle İsa’nın yaşamı kurtarıcı ve sağaltıcıdır. İsa, bazen Tanrı’nın asıl isteğine karşı olarak yorumlanıp insanların sırtına gereksiz yükler koymayı sağlayan (Yeni Ahit, Matta 11,28; 23,4; Luka 11,46) dinsel yasaya (şeriat) karşı içsel özgür tutumu aracılığıyla ve Tanrı’nın bütün insanları kayıtsız şartsız seven bir baba olduğu şeklindeki gerçek yüzünü açıklamaktaki sadakati nedeniyle halkının önderlerinin düşmanlığını üzerine çekti. Bu önderler, İsa’dan hayal kırıklığı duyanların işbirliği ile onu ölüme mahkum ettiler. İsa’yı, kendi yasalarına göre klasik ve acımasız çarmıha germe yöntemi ile öldüren Romalıların eline teslim ettiler. İsa’nın acımasızca öldürülüşü, onu yaşamında içsel olarak yönelten şeyin sonucuydu.

İsa’nın ölümü düşmanlarını haklıymış gibi gösterdi: İsa’nın amacı gerçek ve gerçeğe uygun olamazdı, öyle ya, yoksa Tanrı ve bütün dünya tarafından terkedilmiş bir şekilde ölemezdi. İsa’da Tanrı’nın şahsen etkin olduğuna ve Tanrı’nın egemenliğinin yaklaştığına inanan havari-

ler hayal kırıklığına uğramışlardı. Tanrı demek ki, İsa'nın tanımladığından daha farklı olmalıydı.

Havarilerin bu hayal kırıklığında kalmamaları, aksine yeniden İsa'yı Tanrı'nın açınlayıcısı olarak kabul edip duyurmaları, onların gözlerinin açılması ve çarpmıha gerilmiş İsa'yı yeni bir şekilde görmelerinden ve onunla yeni bir şekilde karşılaşmalarındandır.

İsa'nın haçta ölümü bu nedenle İsa'nın Tanrı'yı sınırsız ve şartsız sevgi olarak duyurmak ve buna göre davranmakla haksız olduğu anlamında bir kanıt olarak görülmemelidir. Erhard Kunz SJ bu konuda şunları yazıyor:

“İsa'nın ölümü bu sevginin içsel ve en derin sonucu olarak görülebilir, öyle ki, İsa'nın amacı yanlış olarak kalmaz, yeni bir şekilde geçerli olur. Çünkü kim bir başkasını önsartlar ve koşullar koymadan sevgisi ve lütfunu artırmak için sever ve ona iyi davranırsa, o kişi hangi durumda olursa olsun onun yanında kalır. O kişi sıkıntıda olsa da ona yönelir. İsa'nın düşüncesi ile seven kişi acıdan korkmaz, acıdan kaçmaz, aksine o acıyı üstlenir, çünkü o acıyı paylaşılandır. Sıkıntı ve elemelerin olduğu bir dünyada bu sevgi acıya yöneltilir, ona dahil eder (Yeni Ahit, Luka 10,30-37). İsa'nın düşüncesi ile anlaşılan sevgi, karşı taraf kötülüğün eline düşse de kendini ondan koparmaz. Kötülüğe katlanır ve kötülüğü iyilikle yenmeye çalışır. Nefret ve kin duygusuna kapılmadan haksızlığa ve zorbalığa dayanmakla, intikam prensibi ('Göze göz') üzerine dayanan kötülüğün çemberini kırar. Kötülük gördüğü zaman intikam almayan sevgi karşısında kötülük yok olur. Bu şekilde sevgi kötülüğü yener. İçinde kötülüğün geçerli olduğu bir dünyada sevgi haksız zorbalığa uğramaya, en uç durumda ise haksız bir ölüme katlanmaya yönelir (bkz. Yeni Ahit, Matta 5,38-48).

İsa acı çeken ve kötü bir dünyada Tanrı'yı şartsız ve sınırsız sevgi olarak göstermek istiyorsa, o zaman acıdan ve haksız zorbalığa katlanmaktan kaçınmaz. Bu nedenle sıkıntı ve zorbalığa maruz kalmak İsa'nın amacına karşı geçerli bir mazeret olamaz, aksine bu dünyamızda şartsız sevginin etkin olabileceği yoldur. Sevginin amaçladığı iyiliğe, dünyamızda yalnızca acıları paylaşmakla ve kötülüğe dayanmakla ulaşılabilir. Buğday tanesi ancak toprağa düşüp

ölmekle meyve verebilir (Yeni Ahit, Yuhanna 12,24). Bu açıdan İsa'nın haçtaki ölümü, o ana dek yaşananları sahte ve aldanma olarak ortaya koyan ölümcül bir sonuç olarak değil, İsa'nın etkinliğinin içsel tamamlanışı olarak görünür. İsa, çektiği acılar ve ölümünde sonuna kadar seviyordu (Yeni Ahit, Yuhanna 13,1)”⁴

2.2 Yalnızca dirilişi İsa'nın ölümüne kurtarıcı bir anlam kazandırır

Tanrı İsa'yı ölümden diriltmekle İsa'ya yaşam ve ölüm verdiği içsel anlamını onaylar. İsa'yı ölümden yaşama diriltmekle onu bütün zamanların bütün insanların yaşamında mevcut kılar. Böylece İsa'nın yaşamı ve ölümünün anlamı bizler için şu anda mevcut ve aramızda da “sanki bugünmüş” gibi etkin olur. İsa dirilmiş olarak Tanrı'da yaşadığı ve mevcut olduğu için – dirilişinden önceki yaşamında olduğu gibi – bugün de insanlara Tanrı'nın affedici sevgisini sunabilir. Dirilmiş olarak günah ve ölümden kurtarma kudretine sahiptir. Bu nedenle İsa'nın yaşamına katılmayı, yani onunla ve onda Tanrı'dan gelen gerçeğe aynı sadakati yaşamayı, insan kardeşlerini uğurlarında canını verecek kadar sevmeyi ve düşmanları, karşı olanları şartsızca affetmeyi kabul ettiği zaman her insan kurtulmuştur. Bu şekilde hem zalimi hem de mazlumu aynı boyunduruk içinde köleleştiren ve hapis eden nefretin zinciri kırılır. Tek bir sözle: İsa'yı diriltmekle Tanrı sevgiyi nefrete karşı muzaffer kılmıştır.

İsa, örnek yaşamı ve ölümünü, günahın ve ölümün zincirinden gerçek bir kurtuluş kudretine dönüştüren ve Tanrıoğlu'nun yaşamına katılmayı insanlar için mümkün kılan dirilişi aracılığıyla Rab, Kurtarıcı ve Sağaltıcıdır.

Sonuç olarak Kitabı Mukaddes'le birlikte şunu diyebiliriz: İsa, böyle yaygınlaşmış yanlış anlamının, hep biz insanlara eşlik eden bencilliğin ve nefretin kurbanı olarak “günahlarımız için” değil; aksine bizlere günahlarımızdan kurtulmanın yolunu açmak ve bu kurtuluşa erişmek için bizlere güç ve lütuf sağlamak üzere “biz günahkarlar için” canını vermiştir.

2.3 İlk hristiyanların İsa'nın yaşamı ve ölümü hakkındaki düşünceleri

İsa'nın öğrencileri olan kadınlar ve erkekler dirilişle şaşkına dönerler. Bu peygamberin tamamen başarısız olup gittiği deneyim ve düşüncesine vardıkları sırada, Kutsal Ruh'ta dirilmiş İsa'nın mevcudiyetini görmekten çok etkilenirler. Artık onun "Rab ve Kurtarıcı" olduğunu duyurmaya başlarlar. İsa'nın korkunç ölümüne bir açıklama aramaları çok doğaldır. Eski Ahit'ten kaynaklanan kültürlerinin yakın kıldığı düşünce örnekleri onlara yardımcı olur. Örneğin, özgürce ve tam bir fedakarlıkla kendini kurban ederek Baba tarafından kendisine yüklenmiş olan göreve sadakatini kanıtlayan baştanık ya da başşehit konusu (Yeni Ahit, Yuhanna 10,18; 18,37; Elçilerin İşleri 1,5; 3,14); halkının günahları için ölen acı çeken kul konusu (Eski Ahit, Yeşaya 50,5-8; 53,1-12); Kurtarıcı konusu: halkını Mısır'a kölelikten özgür kılarak "kurtaran", kendi halkı olarak "satın alan" Yahve, *goel*'dir O (Eski Ahit, Çıkış 6,6-8; bkz. ' . Samuel 7,23 vd; Yeremya 31,32); ve sonunda ruhsal kurban konusu. O kendisini kurban eder ve böylece bütün öldürülmüş masum kurbanların yerini alır ve yerlerine geçer (Yeni Ahit, İbranilere Mektup 7,27; 9,12.26.28; 10,10.12-14; bkz. Romalılara Mektup 6,10; Petrus'un 1. Mektubu 3,18).

İlk hristiyanların, İsa'nın ölümünü, dirilişinin ışığında anlaşılır kılma çabaları Yeni Ahit'in değişik bölümlerinde yazıya dönüştü. Hristiyan aktarısının kelime hazinesi işte bu düşünceden gelişti: İbraniceden Yunancaya, Latinceye ve diğer diller ve bu dillerin kültürlerine doğru: Şehadet, Kurtuluş, Fidyeyle kurtarma, uğruna acı çekerek ödeme, kurban, tazminat, temsilen yerine geçme.

2.4 Kurtuluş Teolojileri

Bu kelime hazinesi üzerine kurulu ve bazen bu kelimeleri Kitabı Mukaddes'teki köklerinden ayırır şekilde kurtuluş teolojileri latin dünyasında çok değerli olan hukuksal kategorileri özellikle gözönünde bulundurarak zamanlarının kültürel yapılarını kullandılar. Bu şekilde şu teoriler gelişti:

1. *Ceza Teorisi* (Latin kilise babaları, Augustinus): Günah, hataya

'denk' olan bir cezayı gerektirir. Mesih, Tanrısal adalete uygun şekilde suçu ödemekle cezayı üstüne alır ve bizleri kurtarır. Bazı kilise babaları, Mesih'in, insanlara egemen olan şeytana bu borcu ödediğini söyleyecek kadar ileri giderler.

2. *İkame ya da tazmin teolojisi* (Roma hukukuna bağlantı içinde Tertulyan; Alman hukukuna bağlantı içinde Aziz Canterbury'li Anselm): Günah, Tanrı'ya karşı bir suçtur. Tanrı sonsuz olduğu için suç sonsuz bir tazminatı gerektirir. Fani insan böyle bir tazminatı yerine getirmeye muktedir olmadığı için Tanrı sevgisiyle kendi oğlunu insanlar için 'ikame etmekle" bir "araç, çare" hazırlar. Bu şekilde Oğul, Tanrısal adalet için gerekli olanı yerine getirir.

3. Ortaçağda büyük teologlar, özellikle Aquino'lu Thomas *kurtuluşun içinde bulunan sevgi planını* ortaya koyarlar. Tanrı günahlarımızı hemen affedebilirdi. Ancak böyle basitçe affetmesi, insanlara çok az değer verdiği anlamına gelirdi. Tanrı, önce gerçek insan olan Mesih'te ve ardından bütün insanlarda, insanın, O'nun Kurtarıcısı ve affında pay sahibi olmasını istedi. Her insan – tamamen lütufla "doğüstü" bir şekilde Mesih'in yaşamına yükseltilerek – iman ve tövbe yoluyla, itaat içinde yaşamı ve ölümü yoluyla kurtuluşunun tamamına erişmesinde etkin olabilir.

Bu teolojilerden, kurtuluşun öncesinin (ceza teorisi) 'yükleyici' karakterini gözönüne alarak, Mesih'in günahkar bir insanlığı üstlendiği ve onların sonucunu kabullendiği (ikame), insanın kendi kurtuluşunda pay alması (hizmet), Mesih'in gönüllü olarak kendini feda etmesi (kurban) gerçeği konusundaki çabanın altını çizmeliyiz. Hukuki çerçevelerini ise görmezden gelebiliriz. En önemlisi ise, İsa'nın haçta ölümünü, O'nun yaşamı ve dirilişinden ayıramayız.

IV. Hristiyanlar yanıtıyor

Miras günah Adem'den miras alınan kişisel bir günah ya da suç değildir. Miras günah, günahlar nedeniyle dünyaya hakim olan ve her insanın daha baştan içine düştüğü genel yanlış durumu tanımlamaktadır. Günah kişisel bir eylemdir ve herkes kendinden sorumludur. Aynı zamanda kimse içinde kötülüğe eğilimi ve kötüyeye doğru yöneltebilecek

kötü etkileri görmezden gelemez. Günahın sosyal etkileri de vardır. Dünyada kötülüğün gücünü artırmaktadır. İsa'nın haçta ölümü, sağlam temellerle reddedilemeyecek tarihsel bir gerçektir. Ancak, Kuran'ı bunu yine de reddetmeye yönelten nedenlerin anlaşılabilceğini ima ediyorum: Kuran, bunu Tanrı'nın, kendisine ait olanlar için lütufkar öngörüsünü anlaşılır kılmak için yapmaktadır. Bu nedenle hristiyan imanına göre Tanrı'nın İsa'yı haçta terketmediği, aksine O'nu ölümden diriltilip ölümünü yüceliğe dönüştürdüğü vurgulanmalıdır.

Ayrıca: Sanki daha önceden yazılmış bir senaryo uygulanır ve herkes kuklalar gibi rolünü oynar şekilde Tanrı "İsa'yı ölüme teslim" etmemiştir. İsa yaşamında Tanrı'ya ve Şeriat'a yönelik tavrı nedeniyle insanlar tarafından ölüme mahkum edilmiştir. O, kötünün güçlerinin kurbanıydı: Nefret, haksızlık, kıskançlık, şahsi çıkar... hala dünyamızı biçimlendiren güçler.

İkinci Vatikan Konsili açıkça vurgulayarak bütün insanların günahlarının sonuçta İsa'nın ölümünden sorumlu olduğunu belirtti. Konsil, İsa'nın döneminin yahudilerinin torunlarını ya da geçmişin ve günümüzün bütün yahudi halkını İsa'nın reddedilmesi ve öldürülmesinden topluca sorumlu olarak suçlamayı reddetti.

Kurtuluş, günahkarlar için acı çekerek Tanrı'nın yaralanan şerefini onarmak üzere masum bir kurban isteyen intikamcı bir Tanrı'nın yatıştırılması değildir. Kurtuluş, İsa'nın yaşamında, ölümünde ve dirilişinde Tanrı'nın affedici, merhametli sevgisini etkin bir şekilde açıklaması ile gerçekleşir. İsa, yaşamını sevdikleri uğruna feda (örn. Arap doğusunda *al-fida* kelimesi *kurtuluş* olarak anlaşılır) eden birisi örneğiyle insanlara Tanrı'yla birliği armağan eder ve onlara sevgi ile yaşamayı mümkün kılar.

4. Muhammed – Peygamber: Hristiyanlar içinde mi?

I. Müslümanlar soruyor

İslamiyet bütün peygamberleri tanır. Dereceleri konusunda ayırım yapmakta, ancak mesajlarının gerçekliği konusunda ayırım yapmamaktadır. İsa, peygamberlerden biridir (Kuran, Bakara 136.285; Al-i İmran 84).

- Siz hristiyanlar da biz müslümanlar gibi Muhammed dahil olmak üzere bütün peygamberleri kabul ediyor musunuz?

II. İslami görüş

Genel olarak

Kuran, tarih boyunca birbiri arkasından Tanrı tarafından gönderilen bir çok peygamberden bahseder. İsa da onların en büyüklerinden biridir (Kuran, Bakara 136.253; vb). Ancak peygamberler zinciri sonuna ve tamamlanışına “peygamberlerin mührü, sonuncusu” Muhammed’de erişir (Kuran, Ahzab 40). Sonuç olarak islam inancı Kuran’ın vahyinde bütün dinsel sorulardaki gerçeğin ölçütünü görür.

Hristiyanların Muhammed’in peygamberliğini reddetmeleri müslümanları yaralar. Bunun ötesinde müslümanlar, hristiyanların, Tanrı’nın bütün insanlık için Kuran’ın aktarıcısı olarak seçtiği Muhammed’in peygamberliğini tanımamakla islamiyeti, yani genel anlamda müslümanların diri dinsel pratiklerini ve aynı zamanda şimdi ve burada mevcut islami toplum ortaklarının dinsel, ruhsal ve mistik değerlerini tanımadıklarını hissederler. Bunun yanında bu reddi, en küçük yaşlardan itibaren yüceltmeyi ve sevmeyi öğrendikleri kişiye hakaret olarak görmektedirler. Bu duygu, konuşulan kişi – az da olsa – hristiyan edebiyatı ve teolojisinde uzun bir geçmişi olan Muhammed hakkındaki olumsuz yargıları bildiği oranda daha da güçlenir. Muhammed arasıra yalancı ve yoldan çıkarıcı olarak da adlandırılmıştır.

Detaylı olarak

Kuran başlangıçtan beri, Tanrı'nın daha önceki peygamberlere yüklediği, ancak şimdi Kuran'da "apaçık bir arapçayla" duyurulan aynı tek Tanrıci mesajı duyurduğunu iddia eder. Kuran'da 25'ten fazla peygamber ismen anılır, ki bunların çoğu bize Kitabı Mukaddes'in aktarısından tanındıktır. Adem'den sonra bunlar Hanok (*İdris*), Nuh (*Nuh*), İbrahim (*İbrahim*), İshak (*İshak*), İsmail (*İsmail*), Lut (*Lut*), Yakup (Yakup), Yusuf (Yusuf), Yitro (*Şuayb*), Musa (*Musa*), Harun (*Harun*), Davud (*Davud*), Süleyman (*Süleyman*), İlyas (*İlyas*), Elişa (*Elyesa*), Yeşaya (*Zü'l-Kıfl*), Yunus (Yunus), Eyüp (Eyyub), Zekeriya (*Zekeriyya*) ve daha yüksek bir derecede sayılan onun oğlu Vaftizci Yahya (*Yahya*), Meryem (*Meryem*) ve oğlu İsa (*İsa*) dır. Kitabı Mukaddes'te bu şahıslar İlyas, Elişa, Yeşaya ve Yunus, bazen de Musa normalde peygamberler sayılmazlar. Buna karşın Kitabı Mukaddes'in Yeşaya dışındaki dört 'büyük' peygamberi ve Yunus dışındaki oniki 'küçük' peygamberi Kuran'da anılmazlar, Yunus da sadece kendisini yutan büyük balıkla ilgili ilginç öyküde anılır. Kitabı Mukaddes, Ad kavminin peygamberi Samud ve Samud kavminin peygamberi Salih'i, ve eğer Midyan'daki kahin Yitro ile aynı şahıs değilse Medyenli peygamber Şuayb'i tanımaz.

Kuran'da adı geçenlerden üç peygamber özel olarak işlenir. Bazen Kitabı Mukaddes'in metinlerine benzeyen, bazen de çok farklı olarak Kuran'da aktarılan öykülerde bu peygamberler merkezi şahıslardır.

İbrahim, iman itaati içinde oğlunu – İshak ya da İsmail olduğu açık kalmaktadır – kurban etmeye hazırdır. Tanrı tarafından gönderilen meleşî selamlar ve konuk eder. Tek Tanrıci inancın öne çıkan örneğidir. Mekkelilerin tapınışlarını çok Tanrıcılıktan arındırır ve oğlu İsmail'le birlikte Kabe'nin temelini atar⁵. Böylece bütün diğer peygamberlerden daha fazla haccın (müslümanlara Kuran'da buyurulan ibadet yolculuğu) dua ve ruhunu biçimlendirir.

Nil'in sularından kurtarılarak Firavun'un sarayında yetişen Musa, daha sonra kardeşi Harun'un yardımıyla halkının Mısır'ı terk edebilmesi için izni alır. Kızıldeniz'i ayakları dahi ıslanmadan geçtikten sonra Sina Dağı'nda Tanrı'nın kendisiyle konuştuğu (*kelim Allah*), kendisine Tevrat'ı (yani Musa'nın beş kitabı) verdiği kişi olacaktır. İsa, mucizevi bir şekilde Bakire Meryem'den (çölde, bir hurma ağacının

yakınında doğdu, Tanrı'dan *İncil'i* (tek bir kitap olarak) aldı, İsrailoğullarına Tek Tanrıculığı vazetti, birçok mucizeler (örn. Çamurdan yaptığı bir kuşun cana gelmesi, gizli düşüncelerin açığa çıkarılması, körlerin ve cüzamlıların iyileştirilmesi, ölümlerin yeniden yaşama döndürülmesi vb.) yaptı. İsa, yahudilerin düşmanlığıyla karşı karşıya kaldı. Bunlar, onu çarmıha gerdiklerini de iddia ettiler. Ancak bu bir yanılgıdır, çünkü yahudiler amaçlarını gerçekleştiremeden Tanrı İsa'yı kendi katına yükseltmiştir. İsa yaşamaktadır ve zamanın sonunda Yargı Günü'nün (Kıyamet) habercisi ve hazırlayıcısı olarak, İslamiyetin gerçek din olduğunu duyurmaya gelecektir. Yaşamı sırasında son peygamberin geleceğini de önceden bildirmişti. Bu peygamber Ahmed (=Muhammed) adını taşıyacaktı (Kuran, Saf 6). İsa, "Tanrı'dan bir söz" ve "Tanrı'dan bir ruhtur", ancak ne Tanrıoğlu'dur ne de Tanrı'nın kendisidir.

Bütün peygamberlerin en büyüğü ise "peygamberlerin mühürü, sonuncusu" olan Muhammed'dir. İsa'dan sonra 570 yılında Mekke'de doğmuştur. Başarılı bir tüccar olarak kırk yaşındayken, kendisini peygamber olarak ortaya çıkıp tek Tanrı'nın isteğini yeniden duyurmaya zorlayan vahiyler aldı. Sözleri – cenneteki altın levhaların direk vahyi olarak – Kuran'da biraraya getirildi. Muhammed, 622 yılında Yatrib'e (sonradan Medine olarak anılır oldu) hicret⁶ ederek Mekkelilerin düşmanlığından korundu. Orada yalnızca dini değil hem de siyasi önder oldu, bütün müslümanları kabile sınırlarını aşarak tek Tanrı'ya olan inançlarında tek bir cemaat (*ümmet*) kıldı ve bazı aksiliklere rağmen nüfuz bölgesini sürekli genişletti. Kendisini dışlanmaları değil, yalnızca yenilenmeleri olarak gördüğü yahudi ve hristiyanları mesajı için kazanma umudu gerçekleşmedi. Onlarla bozuşma gerçekleşti. Bu şekilde önce Kudüs'e yönelik kibleyi değiştirdi. Kabe yönelim merkezi oldu, 630 yılında oradaki putlar, resimler ve tapınış sembollerini ortadan kaldırdı, 632 yılında o zamandan beri her yıl gerçekleşen müslümanların Kabe'ye ilk hac ziyaretini yönetti. Muhammed 632 yılında öldü. Kuran yanında onun yaşamı ve davranışları da müslümanlar için örnek teşkil eder. Karısı Hatice'nin ölümünden sonra birçok kadınla aynı anda evliydi. Aktarıya göre okuryazar değildir. Bu tanımlama büyük bir ihtimalle Muhammed'in öğretisini tamamen vahye borçlu olduğunun ve kendisinin bu öğretiye hiçbir katkısı olmadığını altını çizmek içindir.

Kuran'daki peygamberler hakkındaki bütün aktarıların aynı şemayı izlemesi ilginçtir:

- Her halktan bir peygamber Tanrı tarafından seçilir.
- Peygamber halkın dilini konuşur.
- Aynı öğretiyi (yalnızca tek bir Tanrı vardır) vazeder.
- Halkının düşmanlığına, hatta ölüm tehlikesine maruz kalır.
- Ancak Tanrı elçisini kurtarır, imansız halkı cezalandırır.

Bu şema, Muhammed'in peygamberlik deneyimi ile de tamamen aynıdır. Muhammed'in peygamber olarak yaşadıkları, peygamberlik makamındaki seleflerine aktarılmış gibi görünmektedir. Bu, Kuran'daki halile İsa'nın neden tek Tanrıçılıktan başka bir şey vazetmemiş olduğunu açıklar. Sonucunda Kuran'daki İsa doğal olarak başkalarının onun ağzından söyledikleri: (annesi Meryem gibi) onun da Allah'ın yanında Tanrı oldukları iddiasını açıkça reddeder (Kuran, Maide 116-117).

Muhammed, Hicret'ten sonra Medine'de yerel yahudi kabilelerinin – ve çok daha az oranda da olsa – hristiyanların düşmanlığıyla karşılaşır. Buna rağmen, ifadeler daha farklı olsa da mesajı Kitabı Mukaddes'in aktarısı ile ilişkilidir. Bu yüzden Muhammed kendini İbrahim'in tek ve gerçek halefi olarak görür ve yahudilerle hristiyanların İbrahim'in izinde oldukları iddialarını reddeder. İbrahim “ne yahudi ne de hristiyandır”. İbrahim, Muhammed'in şimdi yeniden geçerli kıldığı, tek Tanrıçılığın örnek temsilcisidir (bkz. Kuran, Bakara 135.140). Daha ötesinde Muhammed kendini, kendisinde “peygamberlerin sonuncusu” olarak zirvesini ve tamama erişini bulan (Kuran, Ahzab 40) gerçek bir peygamberlik geleneğinin mirasçısı olarak görmektedir. Mesajı, Kuran, sonuç olarak önceki bütün kutsal kitapların ölçülmesi gereken ölçüt durumundadır: *Tevrat, Zebur, İncil*. Kuran'ın öğretisine göre bu kitaplar daha başta – yoruma göre – yanlış anlaşılmalı, değiştirilmiş, tahrif edilmiştir ve artık asıl gerçek hallerinde değildirler. Sonuç olarak da İslamiyet şimdi tek bozulmamış, gerçek dindir.

III. Hristiyan görüşü

Peygamberlik karizması, Eski ve Yeni Ahit'in Kitabı Mukaddes geleneğinde önemli bir öğedir⁷. Bu gelenek zirvesine insan olan Tanrı Sözü ve en üstün peygamber Mesih'te erişir. İsa Mesih, “imanın kaynağı ve ta-

mamlayıcısıdır” (İncil, İbranilere Mektup 12,2). Karizma, sadece öğreti makamının uygulanışında değil, Kutsal Ruh’ça yönlendirilen Tanrıhalkı’nın bütünlüğünde de peygambersel kalan Kilise’de sürmektedir.

Peygamberlik ruhu görünen kilisenin sınırlarının dışında da etken olabilir. Bu, Eski Ahit’teki “kutsal erkekler ve kadınlarda” (Melkisedek, Eyüp, Saba kraliçesi ...) olmuştu; 2. yüzyılın şehidi Yustinus’da bir sıra filozof ve putperest falcılarda “[Tanrı] Sözü’nün tohumunun” (*logoi spermatikoi* – 2. Apol. 8,1) mevcudiyetini sıralamaktadır.

Yakın zamanlarda bazı teologlar daha ileri gitmişlerdir. Katolik cephesinde örneğin Claude Geffré (Paris Katolik Enstitüsü’nde profesör). Tunus’taki (1979) İkinci İslami-Hristiyan Görüşmelerinde Mesih’in bir peygamberden daha fazlası, *gerçekten Tanrı Sözü olduğunu*, elçisi Muhammed olan vahyin ise *bir Tanrı sözü* olduğu düşüncesini savunmuştur. Sonuç olarak GRIC (1977’de kurulmuş Groupe de Recherche Islamo-Chrétiens, İslami-Hristiyan Araştırmalar Grubu) üyesi teologlar Kuran’da, İsa’daki Tanrı sözünden “farklı ancak gerçek bir Tanrı sözü” olduğunu kabul etmişlerdir. Farklılık ve çelişkilerin (örn. Beden alış ve Üçlülük gibi merkezi hristiyan inanç gizemlerinin Kuran tarafından reddedilmesi) Tanrı sözünün “vazgeçilmez” kanalları olan insani aktarım ve paylaşımların sonucu olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁸

Katolik olmayan teologlar arasında da benzeri bir gelişime rastlıyoruz. Anglikan episkoposu ve dünyaca tanınan İslam uzmanı Kenneth Cragg⁹, *Muhammad and the Christian* (Muhammed ve Hristiyan) (1987) isimli eserinde hristiyanları Muhammed’in gerçek bir peygamber olduğunu açıkça kabul etmeye davet eder. Aynı zamanda İsa’nın “bir peygamberden daha fazlası” olduğu düşüncesinde ısrarlıdır.

İkinci Vatikan Konsili (1962-1965) bu konuda belirli bir tavır almaksızın, Muhammed’i ismen anmadan, islamiyeti gözönünde bulundurarak kilisenin açıklık ruhuna bir atılım sağlamıştır¹⁰: “Kilise müslümanlara saygı duymaktadır” (bu gerçekten yenidir!), ve Konsil önemli farklılıklarını inkar etmeksizin islamiyetin saygıya değer olan temel dogmalarını ve tapınma şekillerini anar. Konsilin hristiyanları, müslümanlara islami tek Tanrıcılığın imanlıları ve uygulayıcıları olarak saygı göstermeye çağrısı, geçmişte Muhammed hakkındaki bütün polemik ve negatif ifadelere reddi içermektedir. Çünkü Muhammed bu

cemaatin kurucusu ve Kuran'ın dediği gibi onun “güzel örneğidir” (Kuran, Ahzab 21). Papa VI. Paul (1897-1978) ve Papa II. Jean Paul müslümanlarla bir görüşmenin olduğu her defasında, Tek Tanrı'ya imanda bu kardeşlik ruhunu teşvik etmişlerdir, en etkileyici olanları da Papa II. Jean Paul'ün, hristiyanlık ve islamiyet arasındaki gerçek ruhsal kardeşlikten bahsettiği, Türkiye'deki hristiyanlara (Ankara, Kasım 1979) ve Kazablanka Stadyumundaki genç müslümanlara (17 Ağustos 1985) hitaplarıdır.

Yerel episkoposlar, ruhani meclisler ve teoloji seminerleri de bazen genel kavramlarla bu yönde açıklamalarda bulunmuşlardır, örn. Nagpur'daki (Hindistan, 1971) Uluslararası Teoloji Konferansı'nın tespit ettiği gibi: “Dünya dinlerinin kutsal yazıları ve ibadet şekilleri, farklı derecelerde, Tanrısal bir açıklamanın ve kurtuluş yollarının ifade tarzları olabilirler”. Bu şekilde, Muhammed'le ilgili olarak, zamanın Madrid başepiskoposu ve İspanya Episkoposlar Ruhani Meclisi başkanı Kardinal Tarancon Cordoba'daki (Mart 1977) İkinci Hristiyan-Müslüman Kongresinin açılış toplantısındaki konuşmasında hristiyanları, özellikle Tanrı'ya imanı, çok Tanrıcılığa karşı savaşı ve adalete olan isteği nedeniyle Muhammed'in peygambersel özelliklerini tanımaya davet etmiştir. Daha 8. yüzyılda Nasturi Patriği I. Timoteyus da Bağdat halifesi al-Mahdi ile diyalogunda aynısını söylemiştir: “Muhammed, peygamberlerin yolunda yürümüştür”.

Böylece hristiyanlar, hristiyan imanından önemli bir şeyi engellemediği sürece müslümanların yaşamında başından beri diri olan dini ve ahlaki değerleri tanımaya cesaretlendirilirler. Böylece hristiyanlar için Kuran'da bir Tanrı sözünü ve Muhammed'in görevinde bazı peygambersel özellikleri tanımanın yolu açılmış olur.

IV. Hristiyanlar yanıtlıyor

1. Gerçek bir diyalogun ancak gerçek bir ortaklık düzeyinde mümkün olabileceğine inanıyoruz. Diyalog ortağının imanına saygı duyulması bunda önemli bir yer teşkil eder. Aynı şekilde nasıl bir hristiyan gerçek bir diyalogun önşartı olarak müslümanın İsa'nın Tanrıoğlu olduğuna iman etmesini isteyemezse, müslüman da karşısındaki hristiyana

Muhammed'in "peygamberlerin sonuncusu" ve Kuran'ın da tüm kutsal yazılar için tek geçerli ölçüt olduğuna imanı diyalog şartı olarak öne süremez. Çünkü bu durumda dinlerarası bir diyalogun başlaması için hristiyanın müslüman olması gerekirdi (ya da tersi). Öyle olsaydı, zaten dinlerarası diyalog asla mümkün olamazdı¹¹.

2. Biz hristiyanlar da Kuran'da adı geçen peygamberlerin çoğunu yüceltiriz. Buna karşın Kitabı Mukaddes içlerinden örn. Yeşaya, Yeremya, Hezekiel gibi bazıları çok önemli olan bir çok peygamberi daha tanır. Öte yandan Kuran'da adı geçen peygamberlerden bazıları, Kitabı Mukaddes'te hiç anılmaz, sadece Arap geleneğine dahildirler. Ancak hristiyanları ve müslümanları isim, sayı ve peygamberlerin vaazından öte birleştiren şey, İkinci Vatikan Konsili'nin *Nostra Aetate* metni 3. bölümünde ifade ettiği gibi, "İnsanlara seslenmiş olan" tek Tanrı'ya imandır. Hristiyanlar ve Müslümanlar imanlılar olarak, "filozofların" yaptığı gibi, Tanrı'yı keşfetmek için birbirlerine sadece anlayış açısından destek olmazlar. Çok daha ötesinde, Tanrı tarafından peygamberler aracılığıyla aktarıldığına inandıkları söze iman içinde, bir anlamda Tanrı'dan Tanrı'yı öğrenirler ve O'nun sözüne kendilerini tabi, teslim sayarlar (*islam* ve *müslüman* kelimelerinin tam olarak ifade ettiği gibi).

3. Hristiyanlıkla İslamiyet arasındaki önemli fark şurada yatar: Müslüman için peygambersel vahiy zirvesine ve sonuna "peygamberlerin sonuncusu" Muhammed'de erişir; hristiyan için ise vahiy zirvesine insan olan, haçta ölen ve dirilen Rab olarak vahyin bütünlüğünü (*pleroma*) açınlayan Tanrı Sözü, İsa Mesih'te erişir. Bu nedenle dinlerarası görüşmelerde İsa'yı "peygamberlerin sonuncusu" olarak tanımlamaktan kaçınmak gerekir, çünkü bu ifade özellikle müslümanlar tarafından kullanılmaktadır. Bu ifadenin kullanılması dinlerarası görüşmeleri teşvik etmekten çok engeller.

4. Ancak hristiyan imanınca tanınan İsa'daki vahyin bütünlüğü hristiyanların Tanrı'nın kendisini İsa'dan önce de sonra da başka yerlerde de insanlara tanıttığını kabul etmelerini engellemez. Kuran ve Muhammed'le ilgili olarak: İnsan, Kuran'ın yalnızca müslümanlar için değil herkes için ve şahsen kendisi için de bir Tanrı sözü içerdiğini kabul edebilir. Pratikte Muhammed tarafından aktarılan Kuran'ın tek ve ulaşılmaz Tanrı'yı güçlü vaazında İsa'nın mesajının önemli bir ögesini a-

nımsatmayı ve bu mesajla daha derin uyum içinde yaşamaya bir daveti görebilirim. Böyle bakıldığında hristiyan olarak Kuran aracılığıyla vazeden mesajla ilgili imanlı hristiyan yanımda, Muhammed'in gerçeğin bu önemli yönünü, yani Tanrı'nın birliği ve erişilmezliğini vazetme görevini aldığını kabulleniyorum. Bu, gerçeğin, gitgide Tanrı'yı unutan modern bir dünyada büyük önem kazanan bir yönüdür.

5. Hristiyanlar ve müslümanlar tanıklıklarını paylaşarak yakınlaşmakla ve bizlere inandığımız vahiylerce bildirildiği şekilde kendilerini birlikte Tanrı'nın işine “*adamakla*”, ve hristiyanlar ile müslümanlar Tanrı'nın dünya için planı ve isteğini daha derin anlamak ve daha etkin vazetmeye gayretle, kendileri Tanrı'nın bu peygambersel sözlerinin dünyamıza aktarıcıları olacaklardır.

Ek

Önemli bir hristiyan teologu ve İslam uzmanı olan Jacques Jomier OP, İslamiyeti tanıtımında Muhammed'in Hristiyanlık için anlamı hakkında dikkate değer düşünceler sunmaktadır.¹²

Muhammed'in zamanında Hristiyanlık, İsa'nın ruhunda bir reform, yenilenmeye muhtaçtı. Jomier bu açıdan Hristiyanlık açısından Muhammed'den bir reformcu olarak söz etmeyi ve onda bir reformcu karizması (*guide réformiste*) tanımayı öneriyor. Buna karşın hristiyanların Muhammed için (hem hristiyan ilahiyatı hem de islam ilahiyatında kullanıldığı standard anlamda) peygamber ünvanını kullanmalarının karmaşıklığa yol açabileceğini söylüyor.

1. Peygamber kelimesine tam anlam yüklendiğinde bu, Tanrı'nın adına vazettiği bütün sözleri Tanrısal otoriteye sahip ve böylece genel itaati gerektiren bir kişiyi tanımlar. Bu şekilde anlaşıldığında bu ünvan hristiyanlarca İslam'ın kurucusu için geçerli olamaz. Hristiyanlar bu şekilde müslüman olmadıkça Muhammed'e kayıtsız şartsız itaat edemezler. Muhammed'i en kesin anlamıyla peygamber olarak kabul etmek, yani ona iman ve itaat sunmak hristiyanlar için mümkün değildir. Hristiyanlar, Muhammed'le ilgili olarak peygamber ünvanını ancak sınırlı olarak kullanabilirler, başka şekilde söylersek, bu peygambere bütün dediklerini kabul etmeyecekler, aksine bazılarını kabul ede-

cek diğerlerini reddedeceklerdir. Şurası bellidir ki, müslümanlar Muhammed'e karşı her türlü seçici tavrı gerçek peygamberlerin sonuncusuna karşı hakaret olarak görecektir.

2. Hristiyanlar, genel din tarihinin bölümü olarak, Mesih'in gelişini hazırlayan İbranice Eski Ahit'in peygamberlerinin özel bir konumda olmalarını kabul ederler. Örneğin Sefanya gibi küçük peygamberler bile bu özel konumdadırlar. "Küçük" peygamberler olarak adlandırılmalarına rağmen İbranice aktarının toplu peygamberler sırasında yer almaktadırlar. Onlar ve onlara dayanan metinler, Kilise'nin imanının tümlüğünü esinlerler. Dini-teolojik anlamda peygamber ünvanı hristiyanlar tarafından Muhammed için kullanılmamalıdır. Öyle bir durumda bu ünvanı çok sınırlı, islami inancın kabul edemeyeceği bir anlamda kullanırdık. Bu nedenle hristiyanların Muhammed hakkında başka bir görüş açısı kazanmaları daha önemlidir: İslami mesajın içerdiği gerçekleri tanımak, müslümanların ruhsal yollarını tanımak ve saygı göstermek ve daha ötesinde Muhammed'in dini ve siyasi bir dahi olduğunu kabullenmek. Tanrı'nın lütfuyla İslam içinde – Kuran ve Muhammed'in örneğiyle şekillenmiş olarak – çok sayıda imanlının Tanrı'ya gerçek bir bağ içinde yaşadıklarını kabullenmemiz gerekir.

3. Din tarihin yapısı içinde inceleyecek olursak İslamiyet, Yahudilik ve Hristiyanlığı temelden reforme etmek, ancak temel çizgilerini yerinden oynatmaya varacak kadar reforme etmeye yönelik bir çaba olarak yorumlanabilir. İslamiyet (ve peygamberi Muhammed) kabaca ve genel hatlarıyla tarih içindeki büyük reform hareketleri ve bunların kurucuları ile kıyaslanabilir. İslamiyet, Yahudilik ve Hristiyanlıkla biçimlenmiş bir ortamda ortaya çıktı. Ancak bu Hristiyanlık ayrılıklar ve dogmatik çekişmelerle bölünmüş durumdaydı. Buna karşın Muhammed tarafından hedeflenen Yahudilik ve Hristiyanlığın reforme edilmesi çabalarından yeni ve bağımsız bir hareket doğdu. Bu, mevcut Yahudilik ve Hristiyanlığın örneğin Tanrı'nın kesin birliği, erişilmezliği ve egemenliği ile herkesin kurtuluşa davet edilmesi gibi belli noktalarına ışık tutar. Ancak diğer, temel öğelerini reddetmiştir. Bu özel durumu ile İslamiyet, kiliseyi kendini reforme etmeye zorlamak görevi ile görevlendirilmiş olamaz mı? Ancak böyle görebilsek bile bu, İslamiyette kabul görmemiş gerçekleri reddetmemiz gerektiği anlamına gelmez.¹³

5. Üçlübir Tanrı

I. Müslümanlar soruyor

- Siz gerçekten tek Tanrı'ya inaniyor musunuz (muvahhidin)?
- Üç Tanrı'ya inaniyor musunuz?
- Bu Tanrılar kimlerdir?
- Tanrı nasıl Baba ya da Oğul olarak adlandırılabilir?

II. İslami görüş

Genel olarak

1. İslam inancının merkezinde açık bir şekilde tek Tanrıçılık vardır. “1 De ki: O, Allah birdir. 2 Allah sameddir. 3 O, doğurmamış ve doğmamıştır. 4 Onun hiçbir dengi yoktur” (Kuran, İhlas suresi).

2. İslamiyet şuna emindir: Tanrı tamamen insani sözlerle tanımlanamaz. “Baba” ve “Oğul” sözcükleri öncelikle “bedeni” gerçekliklere işaret ederler. Hristiyanlar her iki kelimeye de ruhsal bir anlam vermeye o kadar alışmışlardır ki, bu sözcüklerin doğal anlamlarını neredeyse tamamen unutmışlardır.

3. Kutsal Üçlüğün, doğa (*tabiat*) ve kişi (*şahıs, uknum*) terimleriyle açıklanması fazla yardımcı olmaz: Kişi kavramının Arapça eşanlamlısı *şahıs*, görünen bir şekil düşüncesini aktarıırken, hristiyan dogmatizminin kullandığı terim olan *uknum* kelimesi günümüz Araplarınca bilinmemektedir. *Tabiat* kelimesi ise yaratılmış bir doğa parçası ile ilgilidir.

4. Kuran, Tanrı'nın Üçlübirliği hakkındaki hristiyan öğretisini üç Tanrıçılık olarak algılar: Hristiyanlar - İsa'nın tanımlamasından farklı şekilde - Allah, İsa ve Meryem'i üç Tanrı olarak tanımlamaktadırlar.

“Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, ‘Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin’ diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, ‘Haşa! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki ben senin zatında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin” (Kuran, Maide 116).

5. Kuran, Kutsal Ruh'un Üçlübirlikteki üçüncü şahıs oluşu hakkındaki hristiyan öğretisi ile ilgili bir kayıt içermez.

Detaylı olarak

1. Kuran'a göre Hristiyanlar, Yahudilerle birlikte *ehl-i kitap*'lılar (kendilerine kitap indirilmiş olanlar). Ancak Kuran'da Hristiyanların tek Tanrıcular (Kuran, Bakara 62; Al-i İmran 110-115; Nisa 55; Maide 69.82.), kafirler (*küffar*: Kuran, Maide 17.72-73; Tevbe 30), ya da "ortak koşanlar" (*müşrikler*: Kuran, Maide 31.72) olarak görülüp görül-meyecekleri belirsiz kalmaktadır.

2. Kuran Hristiyanları, Tanrı'yla ilgili olarak üç (*selase*) dedikleri için ayıplamaktadır (Kuran, Nisa 171). Hristiyanlar, İsa ve Meryem'i kapsar şekilde (Kuran, Maide 116), Tanrı "üçün üçüncüsüdür" demektedirler (Kuran, Maide 116).¹⁴ Gerçekte tek Tanrı "doğurmamış ve doğmamış" (Kuran, İhlas 3: *lem yelid velem yulad*) olmasına rağmen hristiyanlar İsa'nın Tanrı (Kuran, Maide 72.116) ya da Tanrıoğlu (Kuran, Tevbe 30 *ibn*; Meryem 34-35 *veled*) olduğunu söylemektedirler.

3. İslami Kuran yorumcuları ve teologları arasında hristiyanların Tanrı kavramı konusunda çok farklı ifadeler bulunmaktadır. Klasik dönemin büyük Kuran yorumcularından Fahrüddin Razi (1149-1209), kendi döneminde hiçbir hristiyanın Meryem'in Üçlübirlige dahil olduğu düşüncesinde olmadığını, bu konuda Kuran'da yeralan ifadenin artık mevcut olmayan sapkın bir mezhebe ait olması gerektiğini kabul eder. Bir çok çağdaş ilahiyatçı da Razi ile aynı fikirdedirler.

4. Üç Tanrısal şahıs öğretisi hakkında da islami ilahiyatçılar arasında şaşılacak kadar çok anlayışçı ifadeler bulunmaktadır. Hatta bazıları, hristiyanlığın tek Tanrıcılığın gerçek bir şekli olduğunu kabul etmektedirler. Ancak şurası gerçektir ki, müslümanların çoğunluğu hristiyanların üç Tanrıci olduğu düşüncesindedirler.

III. Hristiyan görüşü

1. Tanrı kimdir?

Hristiyanlar kesinlikle tek Tanrıci'dir ve İsrail'den üstlendikleri bu tek Tanrıcılığı korumak çabasındadırlar. Tanrı tektir. Bu çerçeve içinde,

Tanrı'nın kendisini Rab ve Kurtarıcı olarak İsa Mesih'te ve İsa Mesih aracılığıyla vahyettiğine inanırlar. Bu düşünce, Tanrı'nın kendisini, basitçe İsa'da doğarak değil ancak İsa Mesih'te nevcut kıldığını kabul eder. İsa'da insanlık Tanrılığı içine almaz, Tanrılık da insanlığı ortadan kaldırmaz. Hristiyanlığın başından beri bunlar Üçlülük öğretisine yönelten teolojik düşünce ve ruhsal deneyimlerin ana hatlarını oluşturmuşlardır. Bize göre İsa'dan aldığımız Müjde (İncil), yalnızca Tanrı'nın var olduğunu ve tek olduğunu değil, Tanrı'nın kim olduğunu da söyler. İsa öğrencilerini Tanrı'yı sevgi dolu tanımaya ve O'nunla birliğe yöneltir:

“Tanrı eski zamanlarda peygamberler aracılığıyla bir çok kez ve çeşitli yollardan atalarımıza seslendi. Bu son çağda da ... kendi Oğluluyla bize seslenmiştir (İncil, İbranilere Mektup 1,1-2). Tanrı ebedi Sözü, insanların ışığı olan Oğlunu, insanlar arasında yaşasın ve onlara Tanrı'nın özünden bilgi versin diye gönderdi (bkz. İncil, Yuhanna 1,1-18). İnsan olan ve 'insan olarak insanlara' gönderilen İsa Mesih 'Tanrı'nın sözlerini söyler' (İncil, Yuhanna 3,34) ve yerine getirmesi için Baba tarafından görevlendirildiği Kurtuluş eylemini tamama erdirir (bkz. İncil, Yuhanna 5,36; 17,4). O'nu gören, Baba'yı görmüş olur (bkz. İncil, Yuhanna 14,9). O, tüm mevcudiyeti ve görünüşü ile, sözleri ve eyleleriyle, işaretleri ve mucizeleriyle, hepsinden önce ölümü ve ölümler arasından görkemli dirilişiyle, ve sonuçta Gerçeğin Ruhunu göndermesi ile Vahyi tamama erdirir ve bütünler; ve Tanrı'nın bizi günah ve ölümün karanlığından kurtarmak ve ebedi yaşama diriltmek için bizimle olduğunu Tanrısal tanıklıkla güçlendirir” (2. Vatikan Konsili, *Tanrısal vahiy hakkında dogmatik bildiri: Dei Verbum, 4*).

2. Baba – Oğul

İsa'nın eylemleri, davranışları ve sözlerine dayanarak ilk esinlemeyi yaşayan tanıkları (havariler, İncilciler) Nasıralı İsa'nın 'Babası' olarak adlandırdığı ve kendisine “Abba-Baba” şeklinde dua ettiği ile olan eşsiz ilişkisini tanımlamak için “Oğul” kelimesini kullandılar. İsa'nın yaptıklarında, örneğin günahları affetmesinde, O'nun gerçekten Tanrısal bir kudreti kullanmakta olduğunu gördüler. Buradan Tanrı'da bir farklılık olduğu sonucuna vardılar, öyle ki, herşeyin bir kaynağı, varoluşun ve yaşamın bir kaynağı (Baba) ve bu kaynağın kendisine yaşam verdiği

bütün yaratılışın ilk doğanı (Oğul). Bu Oğul, “Oğul’un” tam bir adanma ve sevgi bağı içinde tamamen Baba’dandır. İsa kendiliğinden mevcut olmuyor, O tamamen, olduğu herşeyi kendisine veren Baba’dandır. Böylece, herşeyi Baba’dan alarak, Baba’nın bir yansıması, “Baba’yla aynı” olur. Klasik yunan düşüncesinde gelişen bu “Söz (*logos*)” terimi, Tanrı’daki Baba-Oğul ilişkisini aydınlatmaya yardımcı olur. Söz, doğasını ifade etmek üzere bilinçten yaratılmıştır, ondan farklıdır ama onu aynen açıklar. Ve bu, Nasıralı İsa’da beden alan (insan olan) Söz’dür.

3. *Ruh’taki Söz aracılığıyla*

Baba, Söz-Oğul’u vareder ve O’nun aracılığıyla dünyayı yaratır, çünkü Söz Tanrı’da etkindir. Böylece bütün yaratılış Baba’nın bu Söz’ünün işaretini taşır: Bütün yaratılmış varlıklar, Tanrı’yı tanımının bir yolu olabilir (eski Kilise Babaları bunu “sözün tohumu” olarak adlandırmışlardır). Yaratılış, Tanrı tarafından “kendi örneği ve kendi benzeyişinde” yaratılmış olan insanda bütünlüğe erişir (Tevrat, Yaratılış 1,27). İnsan, bu benzerliği yeniden bularak mükemmelliğe erişir. İnsan olan Söz ona bunun yolunu açar. İsa aracılığıyla insanlık, İsa’nın yaşamının kaynağı olan Baba’yla doğru bir ilişki içine girebilir. İnsanın, Tanrı tarafından Tanrı’ya yönelik olarak bu “doğruluğu”, “doğru kılınması”, (İsa’da olduğu gibi) bizde de Kutsal Ruh’un işidir. Tanrı’nın sevgisinin ruhu, Tanrı sözü’nde ve Tanrı sözü aracılığıyla seçildiğimiz bu Oğul ve kardeş ilişkisinin ilkesidir. Havarî Pavlus, Kutsal Ruh aracılığıyla Tanrı’ya Abba (Baba) diye seslenebileceğimizi söylüyor (İncil, Galatyalılara Mektup 4,6). Böylece “evlat edinilmiş Tanrı çocukları” oluruz. “İsa’yla, İsa aracılığıyla ve İsa’da” yaşarız (Efkaristiya duasının girişi).

4. *Baba-Oğul-Ruh*

Böylece Tanrı’da ikinci bir ayırım ortaya çıkar. Ruh, Eski Ahit’te devamlı olarak Tanrı’nın yaratıcı kudretini, “ruhunu” (İbranicede *ruah*, arapçada *ruh*) tanımlamak için kullanılmıştır. Bu aynı ruh peygamberlere vahyetti ve bilincini gerçek Tanrı’yı tanımaya yönlendirerek İsrail halkını yol gösterdi ve halkı isteğine yönlendirerek tarihini biçimlendirdi. Ruh aracılığıyla Yaratıcı, yarattıkları ile canlı bir ilişki içindedir; ve yaratılış da Yaratıcı’nın etkisine, yönlendirmesine açık halde kalır. İsa bu vahyi onaylamıştır. Öncelikle kendi şahsında, çünkü O, Tanrılığ

ve insanlığı birleştiren “Kutsal Ruh’tan doğmuştur”. Ruh’ta O Tanrı’nın “Oğlu” dur ve O’nun yaptıklarının (özellikle Luka İncili’ne bakınız) kaynağı Ruh’tur. Ancak İsa aynı zamanda, topluluğu Tanrı’yla bağ içine sokan ve bir kılan kaynağın da Ruh olduğunu söylüyor. Bu ilişki ancak Tanrısal olabilir: Yalnızca Tanrı, Tanrı ile bağ içine sokabilir. Bu da Ruh’un Baba ve Oğul ile aynı özden olması demektir: Ruh, Tanrısaldır. Ruh, Tanrı’daki birliğin bağı, Tekliğinin ilkesidir. Baba ve Oğul’un karşılıklı sevgisi yalnızca Tanrısal bir özellik değil, gerçekten Tanrı’nın kendisidir. Böylece ilk hristiyanların çok eski duası gerçeğe dönüşür: “Ruh’ta Oğul aracılığıyla Baba’ya”. İzlediğimiz İsa aracılığıyla, bize vaftizde armağan ettiği ve bizi “edindiği” evlatları olarak yeniden Baba’ya bağlayan Ruh’ta, yaşamımızın kaynağına yöneliriz.

5. Sevgi birliği

Bu andan itibaren Ruh, Hristiyanlara Tanrı’nın yolunda rehberlik eden “içsel yasa” olur. O, İsa’yı canlandırmıştır. Bizleri de canlandırır. Böylece bütün yaradılış, Tanrı’nın kendisi olan sevgi birliğine katılmaya çağrılıdır. Ruh insanlara, Tanrı’yla yaradılışın ve insanların kendi arasında bu evrensel barışının özgür ve yaratıcı enstrümanları olmaları için verilmiştir. Birlik, Tanrı’nın bütün eyleminin kaynağı ve amacı durumundadır, çünkü o Tanrı’dadır. Ancak müslümanlardan farklı olarak, bu Tek’liğin bir sevgi birliği içinde beraberlik olduğuna inanırız.

“Kilise görevine uygun şekilde insanlar ve halklar arasında birlik ve sevgiyi teşvik etmek için insanlar için ortak olan ve aralarında birliğe yönelten şeyi hedefler. Nitekim, bütün halklar tek bir topluluk oluşturur; bir tek insan soyu vardır, çünkü Tanrı insan ırkının yeryüzünde oturmasını istedi; insanların tek bir sonları vardır, o da Tanrı’dır. Tanrı’nın iyiliği, lütufkarlığı ve esenlik tasarılarının kanıtları olan Tanrı’nın korumacılığı, seçilmişler kutsal kentte bir araya gelene dek, herkese yayılmıştır.” (2.Vatikan Konsili, *Kilise’nin hristiyan olmayan dinlerle ilişkileri hakkında bildirge: ‘Nostra Aetate’, Nr. 1*)

6. Üçlübirlik

Tanrı’nın Üçlübirliği hristiyan imanı için çok önemlidir. Bu bizi, putlara hayranlıktan kurtarır, çünkü Tanrı tektir ve bizleri diri ve gerçek Tanrı’ya tapınmaya yöneltir. Daha ötesi bu, Kutsal Ruh aracılığıyla Tanrısal

birliğe katılmaya çağrılmış olan insan soyunun birliğinin kaynağıdır.

“Beni seviyorsanız, buyruklarımı yerine getirirsiniz. Ben de Baba’dan dileyeceğim ve O, sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye size başka bir Yardımcı, Gerçeğin Ruhunu verecek. Dünya O’nu kabul edemez. Çünkü O’nu ne görür, ne de tanır. Siz O’nu tanıyorsunuz. Çünkü O aranızda yaşıyor ve içinizde olacaktır. Sizi öksüz bırakmayacağım, size geri döneceğim... O gün anlayacaksınız ki, ben Babamdayım, siz bendesiniz... Beni seven sözüme uyar, Babam da onu sever. Biz de ona gelir, onunla birlikte yaşarız“ (İncil, Yuhanna 14,15-24).

Vaftiz aracılığıyla hristiyanlar, Ruh’ta Mesih’in bedeninin üyeleri haline gelmişlerdir. Bu bedende İsa’nın görevini sürdürürler: Kötü’nün elinde mahkum insanı ölümün güçlerinden kurtarmak. O’nun „bedenine” kabul edilmiş olarak, yaşamın Tanrı’yla birlikteliğinden oluşan sonsuz yaşama katılırlar. Bu armağanı alırlar ve İsa olan bu armağandan yaşamaya gayret ederler. Tanrısal gizemlere tapınıştta sebat etmeli ve Kutsal Ruh’un rehberliğine uymalıdır.

“Tanrı, bizde etkin olan kudretine göre, her dilediğimiz ya da düşündüğümüzden çok daha fazlasını yapabilecek güçtedir. O’na, imanlılar topluluğunda ve Mesih İsa’da bütün kuşaklar boyunca, sonsuzlara dek yücelik olsun” (İncil, Efeslilere Mektup 3,20-22).

7. Tanrı’nın Üçlübirliği öğretisinin kaynağı hakkında

Üçlübirlik dogmasının ortaya çıkışını açıklamak burada çok önemlidir. Bu sayede dogmanın içeriğiyle aldığı kültürel görünüm arasında ayırım yapılabilmesi olanaklı olur.

1. İsa, seçilmiş İsrail halkındandır. Kesin bir tek Tanrıcılığın ruhu ile doludur (İncil, Markos 12,28-34). Kitabı Mukaddes defalarca, tek Tanrı’nın yanlış Tanrılara karşı kıskançlığından sözeder. İsa, Tanrı olduğunu söylemez. Kendini “Tanrıoğlu” (İncil, Yuhanna 10,36) ya da kısaca “Oğul” (bkz. İncil, Matta 11,27) olarak adlandırır. İsa “göksel, Tanrısal” kaynağına, Daniel’in görümündeki (bkz. Eski Ahit, Daniel 7.bölüm) “İnsanoğlu” ünvanını üstlenerek işaret etmektedir. Kesin olan, İsa’nın tek Tanrı ile ona “Abba” (Baba) diye seslenmeye cesaret edebildiği bir ilişkide yaşamasıdır. İsa’nın döneminde “Tanrıoğlu” ve “Mesih” ünvanları, İsa’nın kendisinin kim olduğunu ifade etmeye yetmeyecek kadar belirsiz kavramlardı. İsa, Kutsal Ruh’tan nadiren bah-

seder, yalnızca Markos 3. bölüm 28 ila 30. ayetlerde. Buna karşın çok yoğun bir şekilde Ruh'un gücünde yaşar.

2. İsa'nın eziyete uğrayıp çarmıha gerilmesinden ve dirilişinden sonra havariler Ruh'un "kudretli" bir esinlemesi sayesinde İsa'yla yaşadıklarının anlamını kavrarlar. Böylece bu diri, ölümler arasından dirilmiş olan Mesih'in, beraber yaşadıkları ve haçta ölüşünü gördükleri Nasıralı İsa ile aynı olduğunu anlarlar. İsa'nın Kurtarıcı ve Rab olduğunu ve Baba'sına olan ilişkisinde eşsiz bir şekilde Tanrıoğlu olduğunu ifade etmeye cesaret ederler. O zaman Üçlübürlük ifadeleri sıklaşır, "Tanrıoğlu" ünvanı kullanılmaya başlanır, mevcudiyetini daha adını bile koymadan çok kudretli bir şekilde yaşadıkları "Tanrı'nın Ruhundan" (Yunanca *pneuma*: Tanrısal nefes) bahsetmeye başlarlar. Böylece, Tanrı'nın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olduğu merkezi hristiyan iman ifadesi doğar. Bu ifade kendini, Dirilmiş Olan'ın gerçekliğine borçludur ve havarilerin imanında köklenmiştir.

3. Üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda sayıca çok olan sapkın heretik öğretiler nedeniyle tek Tanrı'ya ve Baba, Oğul, Kutsal Ruh gerçeğine olan imanı güçlendirmek, vurgulamak gerekti. Gitgide ilerleyen bir olgunlaşma süreci 1215 yılındaki Dördüncü Lateran Konsili'nin formel ifadesine kadar sürdü. Bu, Tanrısal doğanın üç şahıstan oluştuğunu, ancak tek olduğunu açıklar. Bu doğa kaynağı olmayan kaynak Baba'yı, kaynağını ezelden önce Baba'ya borçlu olan Oğul'u ve her ikisinden kaynaklanan Ruh'u kapsar – ancak her üçü de aynı özür.¹⁵

IV. Hristiyanlar yanıtlıyor

1. Hristiyanlar açıkça tek Tanrı'ya inanırlar. Klasik hristiyan teolojisi bunu şu kesinlikle ifade eder: Tanrı yaratılışa olan ilişkisinde tek, yalnız bir tek olarak etkindir.

2. "Üçlübürlük" Tanrı'nın tarih boyu kurtarıcı eylemiyle ve O'nun içsel yaşamıyla ilgilidir ve O'nun teklüğünü asla engellemez. Matematik sınıflandırmalar Tanrı'nın gerçeğini ifade edemezler.¹⁶ Aynı Tanrı Baba'dır, aynı Tanrı Oğul'dur ve aynı Tanrı Ruh'tur. İsa Mesih'te Tanrı gerçekten insan olmuştur. Böylece acıya ve ölüme Tanrı kayıtsız kalmamıştır. Bu Tanrısal adlar hristiyan imanının özüne dahildir ve en baştan aktarılan iman mirasının bir bölümünü oluşturur. Ancak bu

terimler – insani anlamda üreme kavramı gibi – Tanrı’da bir üreme, çoğalma anlamında değildir. Böyle bir düşünceyi en katı şekilde reddetmekte müslümanlarla aynı fikirdeyiz.¹⁷ Müslümanların Tanrı hakkında Baba teriminin kullanılmasına karşı tavırları, hristiyanların Tanrı hakkındaki tüm konuşmaların betimsel karakteri konusunda bilinçli kalmalarına yardım edebilir. Hristiyan imanı için de Tanrı tarif edilemez olandır. Başka şekilde ifade edersek, hristiyanlar “Baba” ve “Oğul” terimlerini müslümanlardan çok daha öte bir anlamda kullanırlar. Tek Tanrı Baba olarak adlandırılır, çünkü O bütün varoluşun kaynağıdır; Oğul olarak adlandırılır, çünkü O İsa’da tamamen bu kaynaktan yaşar; Ruh olarak adlandırılır, çünkü kendini yaradılışa açınlar, vahyeder.

3. Anlamları sorulacak olursa “doğa” ve “şahıs” terimleri tarihsel yapılarında açıklanmalıdır. Bu bağlamda en önce modern şahıs kavramı ile klasik felsefi-teolojik geleneğin şahıs kavramları belirtilmelidir.

4. Tanrı üç farklı oluş halinde vardır (*ahval*). Bu hem O’nun bizlerle ilişkisini hem de Tanrı’daki ilişkiyi kasteder.¹⁸

5. Klasik islamda Tanrı’nın egemenliğini ifade eden düşünce sınıflandırmalarını kaydetmek yararlı olur. Buna karşılık bu sınıflandırmalar islami anlayışta Tanrı’nın tekligini (*tevhid*) asla kısıtlamazlar. Burada her şeyden önce iki bakış açısına dikkat etmek gerekir. Birincisi, Kutsal Üçlübirliğin “şahısları”, “Tanrı’nın adları, sıfatları” (örn. Her şeye gücü yeten, Merhametli, Her şeyi bilen ...) sınıflandırmasına girmezler. Tanrısal adlar ve sıfatlar, Tanrısal “doğayı” tarif ederler; Üçlübirliğin şahısları bu Tanrısal sıfatlara aynı şekilde ve ayrımsız sahiptirler. Bu nedenle, Tanrısal “şahısları” birbirinden ayırdetmek için kullanılamazlar. Öte yandan müslümanlar, Tanrı için bu kadar çok “güzel isimler” varken, hristiyanların Tanrı’yı tanımlamak için neden yalnızca “üç” isim kullandıklarını sorarlar. Tüm bu çok sayıdaki isimler Tanrısal öze aittir ve hristiyan anlayışına göre de Tanrı için kullanılabilir.

6. Betimlemelerin (*Metafer*) kullanılması da yardımcı olabilir. Betimleme aynı deyimmin bir çok gerçekliği ifade edebileceğini ortaya koyar. Bu şekilde örneğin ateş aynı zamanda alevi, sıcağı ve ışığı tarif edebilir. Buz, su ve buhar aynı ögenin üç farklı görünüm şeklidir.

6. Kilise

I. Müslümanlar soruyor

- Kilise ile ümmet arasındaki benzerlikler ve farklar nelerdir?
- Hristiyan iman toplulukları ve kiliseler arasındaki ana farklar nelerdir?
- Hristiyanların birliği konusunda çalışmalar var mıdır?
- İnsan nasıl kilise üyesi olur? Vaftizin anlamı nedir?
- Kilisenin yapısı nasıldır? Camilerin idare kuruluna benzer bir kurulu var mıdır?
- Katolik kilisesinde Papa'nın rolü, yanılmazlığı (yanılmaz, masum = günahlardan korunmuşluk), kilisenin öğreti makamı ve Vatikan Devleti nasıl anlaşılmaktadır?

II. İslami görüş

Genel olarak

1. Müslümanlar kendilerini, Tanrı'nın gözünde herbiri aynı olan müslümanlar cemaatinin (ümmet) üyesi olarak görürler. Burada temel olarak hiyerarşi, iman konularında yetkiyle karar veren öğreti makamı, rahiplik ya da rahiplerin hiyerarşisi yoktur. Her müslüman aracısız direk olarak Tanrı'nın önündedir.

2. Müslümanlık bilincinde ümmetin birliği, islamiyet içindeki gruplar (örn. Sunniler, Şiiiler) ya da bazen çekişme ve hatta savaş durumunda olsalar bile farklı bağımsız devletlerin mevcudiyetinin üzerindedir. Buna karşın hristiyanlar – yalnızca islam dünyasında değil her tarafta – farklı gruplara bölünmüş görünmektedirler.

3. Müslümanların düşüncesine göre Kuran'ın ve aktarının yorumu temel olarak her bir müslümana emanet edilmiş bir görev durumundadır. *İcma* (ulemaların düşünce birliği) sistemi artık yoktur. İmanın bir-

liğini ve imanını günümüze uygun şekilde yorumlayacak bir öğreti makamına özlem duyan müslümanlar vardır, ancak daha sık olarak imanla ilgili konularda bağlayıcı olacak bir otoriteye karşı büyük kuşku görülmektedir.

4. Kural olarak, insan islami bir ülkede doğduğu ve islam iman dünyası içinde büyüdüğü için müslümandır. Aynıının hristiyanlarda da olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında hristiyan vaftizi ile müslüman sünneti arasındaki temel farklılık genelde pek bilinmez. Bazen Arap müslümanlarca sünnet kelimesi “vaftiz” şeklinde tercüme edilmektedir. Öte yandan günümüzde yetişkin olarak inançlarına yeniden sarılan ve yeniden yönelen müslüman ve hristiyanların sayısı artmaktadır.

Detaylı olarak

1. Ümmet içinde bütün imanlılar (erkek ya da kadın) Tanrı'nın gözünde “bir tarağın dişleri gibi” (Hadis) aynıdırlar. “Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır” (Kuran, Hucurat 13). Müslümanların birçoğu velilerin, evliyaların şefaatine önemli bir yer ayırmasına rağmen, herkes aracısız direk Tanrı'ya yönelir. Muhammed'in müslümanlar için Tanrı'nın tahtında canlı bir şefaathçi olduğu genel bir islami kanıdır. Ancak bu konuda Vahhabiler¹⁹ değişik Kuran ayetlerine işaret ederek bu şefaatin yalnızca Son Gün'de ve Tanrı'nın açıkça izni ile olacağını ifade ederler (bkz. Kuran, Bakara 256; Taha 108).

2. Ümmet, bütün imanlıların topluluğudur, “müminler ancak kardeşirler” (Kuran, Hucurat 10). (Geçmişte) Halifenin, (günümüzdeyse) devlet başkanlarının ümmetin birliği için çaba göstermek ve şeriatin uygulanmasını sağlamak görevleri vardır. Buna karşın imanın ve şeriatin tarifi ve yorumu konusunda normalde fonksiyonları yoktur.

3. İmanın ve işlerin tanımlanması din alimlerinin (*ulema*: din bilminde uzman olanlar; *fukaha*: şeriat, yani *fıkıh* eğitimi görmüş olanlar) görev alanıdır. İmanın ve şeriatin tarifi konusunda yanılmazlık topluca ümmete aittir: “Ümmetim asla yanlış olanda anlaşmaz” (Hadis). Ancak bu temel ifadenin uygulanması zordur. Bazı ülkelerde bir başmüftü ya da müftüler konseyi, *fetva* denilen hukuki karar ifadeleri şeklinde şeriatin resmi yorumundan sorumludurlar. Müslüman, yetki ve

deneyimleriyle tanınan din alimleri ya da dini önderlere (ulema ve sufi şeyhleri) herhangi bir konuda danışabilir.

4. *İmamın* rolü *namaza* önderlik etmek ve vaaz (*hutbe*) vermektir. Normalde, devlet tarafından maaşı ödenen devlet memuru konumundadır. Mevcut olmadığı durumda yetkin bir müslüman onun görevini yerine getirebilir. *İmam* rahip değildir. İslamiyette ruhbanlık sınıfı yoktur, bunun yerine dini bilimleri iyi bilen din adamları vardır.

5. İslamiyette herbiri kendisinin doğru yol olduğunu iddia eden farklı yönelimler vardır. Günümüzde ise bir çok müslüman küçük gruplar ve teolojik ekolleri gözönüne almaksızın Sunniler ve Şiiiler şeklindeki ayrımın tarihsel kökenli ve tarihin bir ürünü olduğunu ve her bir grubun hepsi de kaynağını Kuran'dan alır şekilde İslam'ın farklı yanlarını öne çıkardığını düşünmektedir.

6. İslamiyetle kıyaslandığı zaman hristiyanlık müslümanlara göre, yalnızca İsa Mesih'in kişiliği ve anlamı hakkındaki öğretisi açısından değil, bir çok açıdan bölünmüş görünmektedir. Kuran İsa ya da hristiyanlar hakkında konuşurken şunu ekler: "Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Büyük güne şahit olduğu zamanda vay o kafirlerin haline!" (Kuran, Meryem 37; bkz. Bakara 113.145; Maide 14). Avrupa'daki müslümanlar bu konuda özellikle hristiyanların katolikler ve protestanlar olarak ayrılığını düşünürler.

III. Hristiyan görüşü

1. Katolik/Protestan²⁰

1. Hristiyan düşüncesinde kilise çok katmanlı bir terimdir. Öncelikle İsa'ya Tanrıoğlu ve Kurtarıcı olarak inanan ve buna vaftizle tanıklık edenlerin topluluğudur. Vaftizlilerin bu büyük topluluğu değişik kilise ve iman topluluklarına üye durumdadırlar.

2. İnsan doğumla değil, iman ve vaftizle hristiyan olur.²¹ Vaftiz olan kişi İsa'nın ölümü ve dirilişine katılmış olur (İncil, Romalılara Mektup 6.bölüm) ve kilisenin bir üyesi haline gelir.

3. Kilise devamlı olarak Eski ve Yeni Ahit'in kutsal yazılarında vahyedilen Tanrı Sözü'ne sadık kalmak ve onu her çağın yapısı içinde an-

lamak çabasıdır. Tanrı Sözü'nün devamlı olarak yeniden anlaşılması, İsa'nın havarilerine vadettiği Kutsal Ruh'un etkin olduğu kilise topluluğunda gerçekleşir.

1.1 Protestan kilise yapısı özellikleri

Kilise, Tanrı Sözü'nün doğru ve tam sadakatle duyurulduğu ve vaftiz ve Rab'bin sofrası sakramentlerinin uygulandığı yerdedir.²² Kilise cemaatlerden oluşur. Kilise ruhani meclis yapısındadır, cemaatlerin idarecileri (kadın ya da erkek vaizlerden, kadın ya da erkek episkoposlara²³ kadar), dini makam sahibi ya da din adamı olmayan (*laik*) cemaat üyelerinden oluşan ruhani meclis kurullarına²⁴ hesap vermekle yükümlüdürler. Kadınlar ya da erkeklerce, evli ya da bekarlarca yapılsın, kilisenin idaresi imanlıların birbirlerine kardeşçe hizmetleridir.

1.2 Katolik kilise yapısı özellikleri

Kilise, öncelikle herkesin vaftiz aracılığıyla aynı onura sahip olduğu Tanrıhalkı'dır. Kilise'de hizmet makamı imanlılar topluluğuna hizmet eder. 2.Vatikan Konsili, kilise yasası *Lumen Gentium*'da (Ulusların Işığı) hiyerarşik bir kilise yapısından ("*communio hierarchica*")²⁵ özellikle bahsetmektedir. Kilise, hiyerarşi değildir, hristiyanların topluluğudur; hiyerarşi topluluğa hizmet eder.

Papa'nın ya da episkoposların "yanılmazlığı" öğretisini doğru bir şekilde anlamak için, buna temel teşkil eden, İsa Mesih'te açıklanan Tanrı Sözü'nün yanılmaz, yani tamamen güvenilir ve kusursuz oluşunu gözönünde tutmak gerekir. İsa, Tanrı Gerçeği'ni duyurmuş, bu gerçeğe tanıklık etmiştir (bkz. İncil, Yuhanna 18,37). Bu gerçek, Kutsal Ruh'un gücüyle kiliseye erişir ve kilisece imanla kabul edilir. "Gerçeğin Ruh'u" olan Kutsal Ruh, İsa'nın öğrencilerini tüm gerçeğe yöneltir (İncil, Yuhanna 16,13). Kilisenin, Ruh'un gücündeki imanında Tanrı'nın Gerçeği en kesin şekliyle mevcuttur. Bu nedenle 2. Vatikan Konsili şunu açıklar: "Kutsal Ruh'ça meshedilmiş (bkz. İncil, Yuhanna'nın 1.Mektubu 2,20 ve 27) imanlıların bütünlüğü imanda yanılmaz" (*Lumen Gentium*, 12).

İmanlıların tümü "iman ve ahlak konularında genel ortak kanılarını ifade ettikleri zaman" bu hatasızlık geçerlidir (*Lumen Gentium*, 12).

Topluca kiliseye ait olan imanda yanılmazlık, havarilerin ardılları olarak episkoposların birliğinde (en başta genel bir konsilde) ve Petrus'un ardılı olarak Kilise'de birliğe hizmet görevini üstlenmiş olanın makamında (Papalık makamı) belirginleşir ve gerçekleşir. Bunun anlamı, Papa özel şahıs olarak yanılmaz değildir. Bütün öğreti ifadeleri de yanılmaz olarak geçerli değildir. Yanılmaz olan Papa'nın "*ex cathedra*" yani makamının kudreti ile "imanlıların başçobanı ve öğretmeni olarak ... bir iman ya da ahlak öğretisinde kesin geçerli bir belge olarak duyurduğu" (*Lumen Gentium*, Sayı 25, 1. Vatikan Konsili'ne atıfta bulunarak)²⁶ öğreti açıklamalarıdır. Papa ve aynı şekilde episkoposlar her istedikleri şeyi yanılmaz olarak açıklayamazlar, topluca kiliseye emanet edilmiş ve kilisede kuşaktan kuşağa aktarılan imana bağımlı durumdadırlar. Bu nedenle öğreti kararından önce Kitabı Mukaddes'teki iman tanıklığına, kilisedeki aktarıya ve hristiyanların diri iman bilincine ("*sensus fidei*", *Lumen Gentium*, Sayı 12) uymak zorundadırlar.

Tersi yönde imanlılar topluluğu için de imanın bağlayıcı ve güvenilir şekilde açıklanıp duyurulması önemlidir. Bu güvenilir duyuru, kilisede görev makamının görevidir. Kilisede görev makamı, havarilerin İsa'ca görevlendirilmelerinde ve – Petrus'un makamı, papalık – İsa'nın Petrus'a yüklediği görevde temellenir (bkz. İncil, Matta 16,18; Luka 22,32; Yuhanna 21,15-17).

Katolik kilisesinde anlaşıldığı ve gerçekleştirildiği şekilde evrensel kilise, aynı derecedeki yerel kiliselerin birliğidir. Yerel kiliselerin temel birimi episkoposluktur. Episkoposluk, bir episkoposun idaresi altındadır. Episkoposluklar, her biri episkopos tarafından bir rahip ya da başrahip'e²⁷ emanet edilmiş olan cemaatler şeklinde bölünmüştür. Episkopos bir yerel kiliseden sorumludur, ve bir cemaatteki bir grup imanlının ruhsal yönlendirilmesi için atadığı rahipler de episkoposun yardımcılarıdır. Rahibin görevi ise, mümkünse görevli ya da gönüllülerin desteğiyle, hristiyanları Mesih'in adına biraraya toplamak, ekaristiya ayinini kılmak, diğer sakramentleri kutlamak ve aynı zamanda imanlıların öğreti ve ruhsal ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Episkoposlukların veya yerel kiliselerin tamamı, birliği ve idaresiyle episkoposlar birliği ile havari Petrus'un ardılı, Roma episkoposu Papa'nın görevli olduğu evrensel kiliseyi oluşturur.

Doğu kiliselerinde ister Papalık'tan bağımsız olsun, isterse Roma ile birleşmiş olsun her kilisenin en büyük önderine Patrik denilir.

2. Kiliseler ve kiliselerin birliği

Kilise en eski dönemlerden itibaren bölünmeler ve heretiklerden (doğru imandan sapmalar) sıkıntı çekmiştir. Teolojik konuların yanında siyasi ve ahlaki faktörler de bunda önemli bir rol oynamıştır.²⁸

Günümüzde hristiyanlığın üç ana grubu, Katoliklik²⁹, Protestanlık ve Ortodoksluk dünyaya yayılmıştır.³⁰ Bunlar yüzyıllar boyunca az ya da çok birbirlerine karşı bir tutum izlemişlerdir. Hatta silahlı çatışmalar bile yaşanmıştır. Misyon bölgelerinde de bazen hiç de iyi niyetli olmaksızın, birbirlerine karşı rekabet göstermişlerdir. Bu tutum, İsa'nın mesajına ve O'nun birlik için duasına aykırıdır (İncil, Yuhanna 17. bölüm).

Yirminci yüzyılın ilk döneminde kilisenin birliğini hedefleyen ekümenik hareket güçlü bir gelişim göstermiştir. Kiliseler Ekümenik Konseyi 1948'te kurulmuştur ve protestan (anglikanlar dahil) ve ortodoks kiliselerin çoğu bu konsey üyesidirler. Hristiyanların yarısından çoğunun üyesi olduğu ve sayıca en güçlü hristiyan kilisesi olan Katolik kilisesi, İkinci Vatikan Konsili'nden sonra da bu konseye katılmamıştır. Ancak konseyin en büyük komisyonlarının çalışmalarına katılmaktadır ve bir çok üye kilisesi ile Efkariyeti, kilisede makamlar, kilisede otorite ve Papa'nın rolü konularında önemli ortak kararlar alınmasını sağlamıştır. Hristiyanların birliğine giden yol böylece açılmış durumdadır. Burada gerekli olan, bütün hristiyanların birbirlerini kardeş olarak görmeleri, birbirlerine kulak vermeleri ve nerede ve nasıl mümkün olursa beraberce çalışmalarınıdır.

IV. Hristiyanlar yanıtlıyor³¹

1. Kilise ve ümmetin her ikisi de imanlı topluluklarıdır. İkisi de sosyal ve dünyevi boyutlara da sahiptirler. Ümmet, Tanrı'nın isteğini geçerli kılmakla, Muhammed'in işini devam ettirmekle görevli olduğuna inanmaktadır. Geniş kapsamda cemaat olarak kilise ruhsal birlik ve Mesih'in ve O'nun egemenliğinin görünür mevcudiyeti olarak ümmete

karşılık gelmektedir. Bu noktada protestan kiliseleri kendilerinde idare yapı yoğun olarak göze çarptığı halde ruhani kurullar ilkesini³² vurgularken, katolik kilisesi hiyerarşik yapı ve öğretisi makamını daha güçlü olarak karakterize eder. Her iki tarz da birbirine aykırı olmak durumunda değildir.

2. Papalık ve Halifelik. Halife devlet başkanı olarak dünyevi bir hükümdardı, Papa'nın otoritesi ise günümüzde tamamen ruhsal niteliktedir. Günümüzde toprak büyüklüğü olarak çok küçük olan Vatikan Devleti, Papa'nın ve katolik kilisesinin merkezi organı Kurie'nin bağımsızlığını garanti eder. Papa tarafından ülkelere gönderilen Nunsiyuslar (Vatikan'ın elçileri) dünyevi bir hükümdarın elçileri değil, temel olarak yalnızca ruhsal bir önderin kişisel temsilcileridirler.³³

3. Katolik³⁴ Kilisesi'nde ve Ümmet'te yanılmazlık. Temel ilke hem katolik kilisesinde hem de ümmette olmak üzere her iki tarafta da vardır. Bunun ortak bir ögesi vardır. Yanılmazlık asıl olarak imanlılar topluluğuna ait bir özelliktir. Aradaki fark ise bunun ifade ve aktarı şeklidir.³⁵ Katolik düşüncesine göre, Kilise'nin, nesillerle gelen sakınılmaz gelişimler karşısında, İncil'e sadakatle daima Gerçeğin içinde kalması için Kutsal Ruh'un yönlendirdiği bir öğretisi makâmı gereklidir.

4. Katolik rahip, protestan erkek ya da kadın vaiz (*Pastör*), imam gibi ibadete önderlik eder, vaaz verir ve öğretirler. Katolik rahip, protestan erkek ya da kadın vaiz kutsanarak bu göreve atanırlar. Buna karşın imam ise bazen devletçe, bazen de bir cami cemaati ya da camiler birliğince bir müslüman cemaatine önderlik etmesi için görevlendirilir. İmamlık görevinin yerine getirilmesi için ilahiyet eğitimi görmek kesin bir önkoşul değildir.

5. Vaftiz, iman açıklaması (islamiyette amentü) ve sünnet. İnsan ya müslüman ebeveynlerden doğmakla, ya da tanıklar önünde islamiyetin iman açıklaması *şehadeti* söyleyerek islama geçmekle müslüman olur. Hristiyan kilisesinin üyesi ise İsa'ya Tanrıoğlu olarak imanı da içeren vaftiz aracılığıyla olunur. Kuran'da bahsedilmeyen sünnet ise *sünnettir* (yani Hadise dayalı gelenek). Bazı hukukçulara göre sünnet mecburidir, bazılarına göre ise tavsiye durumundadır. Sünnet erkek çocuklarını kapsar, ancak kız çocuklarının sünnetini isteyenler de vardır, ancak bu müslümanların çoğunluğunca reddedilir.³⁶

6. Kilise'de ve Ümmet'te birlik. Kilise ve Ümmet'in her ikisi de bazen kan dökülmesine varan ayrılıkçı hareketler ve iç çekişmeler yaşamışlardır. Her iki tarafta da insani faktörlerin yadsınmaması, önemsiz görünmemesi gerekir. Bunun anlamı, katolik ve protestanların, örneğin Katolik kilisesinin Doğu ve Batı kiliselerine bölünüşüne, 16. yüzyılda kilise bölünmelerine ve protestanların kendi aralarındaki savaflara neden olan hataları, yanlışları ve günahları açıkça kabullenmeleri demektir. Bu da, katolik inancına göre kilisenin hem Tanrısal hem de insani (yani yanılabilir) doğaya sahip olduğunu, ve katolik ve protestan inancına göre hem kutsallar hem de günahkarlardan oluştuğunu ifade etme fırsatı verir. Kilise'nin kendini sürekli yenilemesi gerektiği³⁷ düşüncesi, devamlı olarak kilise içinde yeniden düşünmeye çağrı durumundadır, ancak kiliseden ayrılma ve kopmalara yönelik bir teşvik olarak algılanmamalıdır. Nasıl ki müslümanlar mezhep farklılıklarının ötesinde kendilerini iman kardeşi olarak görüyorlarsa; hristiyanların da mezhep sınırları ötesinde kendilerini mümkün olduğu her yerde, örn. Kitabı Mukaddes'in çeviri ve yorumunda, teolojik düşünce ve araştırmalarda, ruhsallığın ve tanıklığın gelişiminde, sosyal ve hayır işlerinde birlikte çalışmaya teşvik edilmiş, Mesih'te bir olan kardeşler olarak görmeleri gerekir.

7. Kutsal Efkaristiya

I. Müslümanlar soruyor

- Nasıl ibadet ediyorsunuz? Hristiyan ibadetinizi nasıl yapıyorsunuz? Neden ekmek ve şarapla (ya da bu yuvarlak dilim ve bu kadeh nedir) ibadet ediyorsunuz? Şarapla ibadet ediyorsunuz! Bu haramdır, Tanrı şeriatında şarap içilmesini yasaklamıştır!
- Tanrı'nın bu ekmekte ve şarapta mevcut olduğuna gerçekten inanıyor musunuz? Ekmeğin ve şarabın Tanrılaşmasına inanıyor musunuz? Tanrı'yı mı 'iyorsunuz'?
- Altarın (kilisede sunak) üzerinde ya da arkasındaki kutuda ne var? Niye altarın yanında devamlı bir lamba yakıyorsunuz? Büyük bir kilisedeki Pazar günü efkaristiya ayini ile hafta içi günlerde küçük kilise ya da şapellerdeki efkaristiya ayini arasındaki fark nedir?

II. İslami görüş

Genel olarak

1. Birbirini izleyen hareketler ve belirli dualardan oluşan *namaz*, törensel olmayan ve önşartı bulunmayan *dualardan* farklıdır.

2. Tanrı'nın ayrı ve erişilmez oluşu, O'nun yarattıklarında, özellikle ekmek ve şarap gibi cisimlerde bulunması veya onlara “karışmasını” (*hulül*)³⁸ kesin bir şekilde reddetmeye yöneltir. Kuran tarafından islamda tamamen yasaklanmış olan şarabın kullanılması da özel bir “skandal” teşkil eder.

3. Müslümanlar, belli bir hristiyan geleneğinin geliştirdiği ve sürdürdüğü yanlış anlaşılabilir – ve hatta tamamen yanlış olan – bir ifade ve deyim şeklini doğal olarak reddederler. Buna “impanation” (Tanrı'nın ekmek haline dönüşmesi) yanlış öğretisi de dahildir: “İsa, ya da Tanrı, bu ekmektir”. Bu yanlışlık, “Transsubstantiation (Yerine geçerek mevcut olma)” öğretisi hakkındaki (yanlış) anlama ile daha da güçlenir. Günümüzde “Substanz (öz)” sözcüğü karşılığında genel olarak bel-

li, cisimsel bir şey anlaşılmaktadır. Deyimlerin bu şekilde anlaşılması ile ekmek “özünün” Mesih’in bedenine dönüşümü açıkça saçma gelir; çünkü ekmeğin belli, görülen maddesi efkariyada da aynen kalmaktadır. Bu koşullar altında bakıldığı zaman katolik Transsubstansyon öğretisi doğal olarak reddedilir (ancak burada öğretinin asıl anlamı anlaşılammış olur, çünkü bu öğretiye göre öz, ekmeğin *metafizik* yani fizikötesi gerçekliğini ifade eder). Tüm belli, görünür gerçeklikler tesadüfi dış görünüm ve özel durum olarak ayrılarak tanımlanırdı; ve bu tesadüfi dış görünüm alanında efkariyada ekmeğin değişimi ya da dönüşümü olamaz. Transsubstansyon öğretisinde özellikle vurgulanmak istenmiş olan budur. Ayrıca sakramentin “büyülü, doğaüstü” oluşu düşüncesi gibi, rahibin sözlerinin bir şeyi başka bir şeye dönüştürme gücü olduğu şeklindeki düşünceler de doğal olarak reddedilmektedir.

Detaylı olarak

1. Kuran ve bütün islam aktarısı hristiyanları, öğretileri yanlış olsa bile dua eden, ibadet eden insanlar olarak tanımlamaktadır. Bu özellikle kendini erkek olsun, kadın olsun dua yaşamına adayanları belirten keşişlik (*ruhbanıyyet*) için geçerlidir (Kuran, Maide 82; Nur 36-37.57 vd.).

“İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak yahudiler ile, şirk koşanları bulacaksınız. Onlar içinde iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da ‘Biz hristiyanlarız’ diyenleri bulacaksınız. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar” (Kuran, Maide 82).

2. Hristiyan keşiş inziva yerleşimleri ya da manastırları Kuran’ın döneminde ya da islam tarihinin ilk yüzyıllarında da islam dünyasının büyük bir bölümünde kırsal yörelerin entegre olmuş birer parçasını oluşturuyorlardı. Bunun ötesinde kiliseler, hristiyan rahipler ve hristiyan ayinleri islami toplumlarda devamlı özel bir statü ile korunmuşlardır.

3. Kuran, Maide suresi 112 ila 115. ayetlerde efkariyaya hakkında açık bir imada bulunmaktadır.

“Hani havariler ‘Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten, donatılmış bir sofraya indirebilir mi?’ demişlerdi. O, ‘İman etmiş kimseler iseniz Allah’tan korkun’ demişti. Onlar ‘Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve ona

gözleryle görmüş şahitler olalım istiyoruz' demişlerdi. Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceğimiz için bayram ve senden bir ayet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısısın. Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkar ederse, kainatta hiç bir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!”

Bazı Kuran yorumcuları bu ayetlerde eklemek çoğaltma mucizesi ve Petrus'un Yafa'daki görüşünün (İncil, Havarilerin İşleri 10,9 vd: dini açıdan mundar hayvanlarla dolu bir çarşaf yeryüzüne indirilir ve Petrus'a bunlardan yemesi söylenir) ima edildiğini düşünürlerken, hepsi de asıl olarak burada efsarıstıyanın ima edildiğini kabul ederler. İsa'nın havarileri onları gerçekten Tanrı tarafından gönderildiğine ikna etmek için gökten bir yemeklik bir sofrayı (*maide*) indirmesini isterler. İsa bunun üzerine Tanrı'dan diler ve Tanrı bu dileği yerine getirmeye söz verir. Bu metinde belirtilen, *maidenin* gökten bir armağan olduğu (ayet 112), bunun bir bayram (*id*) olacağı, ki buradaki Arapça deyim düzenli tekrarlanan bir bayrama işaret eder (büyük olasılıkla Paskalya bayramı ya da her Pazar günü), bu bayramın zamanın sonuna dek süreceği (“geçmiş ve geleceğimiz için bayram”) ve katılanların yüreklerine “derin esenlik” (*mumtain*, ayet 113) getireceği, buna “şahitlik edecekleri” (ayet 113), bu *sofraya* katıldıktan sonra imansız olanların ise şiddetle cezalandırılacaklarıdır (bkz. İncil, Korintlilere 1. Mektup 11,28-33).

III. Hristiyan görüşü

Efsarıstıya en başından beri Kilise'nin ana ibadet ayınıdır. Bu ayinde İsa Mesih'in yaşamının, ölümünün ve dirilişinin anısı kutlanır. İsa Mesih – hristiyan imanına göre – ölümler arasından dirilmiş olarak Tanrı'da yaşar ve böylece daima kiliseye yakın olur: “İşte ben, dünyanın sonuna dek her an sizinle birlikteyim” (İncil, Matta 28,20). Efsarıstıya ayınında hristiyan cemaati toplanır ve İsa'nın sözlerinden aktarıldığı gibi, İsa'nın onların arasında olduğu bilincindedir: “Nerede iki ya da üç kişi benim adımla toplanırsa, ben de orada onların arasındayım” (İncil, Matta 18,20). Cemaat dua eder ve Kutsal Kitap'ta aktarıldığı şekilde Tanrı'nın Sözü'nü dinler. Onda da Tanrı Sözü, Mesih, mevcuttur.

Ardından cemaat, İncil'in aktarılarına göre İsa'nın eziyetlere uğramadan önceki akşam son yemeği sırasında yaptıklarını yapar: İsa ekme ve kadehteki şarap üzerine şükran ve kutsama duası etmiş, ardından da bölünmüş ekme ve sunduğu şarapla kendini havarilerine armağan etmiştir. İsa, kutsanmış ekme ve şarap sunusunda kendini, insanların suç ve kötülükten kurtuluşları uğruna kurban olarak vermektedir. Hristiyan cemaati efkariyeti (anlamı=*teşekkür etmek*) için toplandığında bu kurbanın anısını kutlamaktadır. Hristiyanlar imanla İsa'nın aralarında mevcut olduğuna, ekme ve şarap üzerine şükran ve kutsama duası edildiğinde kendisini imanlılara bu sunularda armağan ettiğine inanırlar. İsa, efkariyeye katılan ve sunularda onu kabul edenleri kendisinin Tanrı'ya, Baba'sına sevgi ve güven dolu bağına ve insanlar için kendi kurbanına dahil etmektedir. Böylece ayine katılanlar da, efkariyeti sırasında değişip "Mesih'in bedenine" katılmış olurlar.

Bu ayin esnasında ekme ve şarap belli fiziki ve materyel gerçekliğinde değişime uğramaz; ekmeğin ve şarabın "görünüşi, şekli" (dogmatik latince ifadesi ile "*species*") aynen kalır. Ancak ekme ve şarap yeni bir anlam ve gerçeklik bağlamında alınır: Onlarda, Tanrı'da yaşayan İsa Mesih kendini armağan eder. Böylece ekme ve şarap yepyeni bir anlam ve ifade içeriğine kavuşurlar. Bu içerik onlara İsa Mesih tarafından verilir ve Tanrı'nın kendisinde temellenmiştir. Ancak bu Tanrı'nın önünde ve Tanrı'dan kaynaklanan çok derin bir gerçeklik olduğu için, efkariyede ekme ve şarap en derin gerçekliklerinde dönüşüme uğrarlar: Şimdi en derin gerçeklikleri İsa Mesih'in mevcudiyetini aktarmaları, paylaşmalarıdır. Böylece katolik dogmasında ekmeğin ve şarabın Transsubstansyon'u (özdeğişim) ile neyin kastedildiği açıklanmış olur: Ekme ve şarap en derin gerçekliklerinde (metafizik "özlerinde" ya da cevherlerinde) dönüşüme uğrarlar; çünkü artık en derin gerçeklikleri insanın dünyasal yaşamı için yiyecek ve lezzet olmak değil, aksine İsa'nın mevcudiyetini sonsuz yaşam için gıda olarak açıklamaktır (bkz. İncil, Yuhanna 6.bölüm). Fiziki boyutlarında ekme ve şarap değişmeden kalırlar. Bu nedenle ekme yendiği zaman İsa çiğnenmiş olmaz, O kendini ekmeğin küçücük boyutlarına sıkıştırmıyor; ve ekme bölündüğü zaman İsa acı çekmiyor. Böylesi hayali düşünceler kilisenin efkariyeti öğretisine aykırıdır, ters düşmektedir.

IV. Hristiyanlar yanıtıyor

1. Kuran'ı bilen müslümanlarla konuşmalarda sofrta (*maide*) öyküsünden yola çıkmak daima yararlı olur: İsa'nın istediği gibi, dünyasal yaşamının sonunda bize bir anı olarak bıraktığı bu sofranın etrafında toplanırız. Burada hristiyan, Kuran'ın hemen her müslümanın yorumuna göre İsa'nın ölümünü açıkça reddetmesine rağmen, İsa'nın uğradığı eziyetler ve ölümünden de bahsedebilir.³⁹

2. İsa son akşam yemeğinde bu gıda maddelerini kendi fedakarlığı ve kurban oluşunun ifadesi olarak paylaştığı için, efkaristiya ayininde ekmek ve şarap kullanılır. İsrail halkında ekmek ve şarap temel gıda ürünleri durumundaydı. Ekmeğin bölünüşü ve şarap dolu kadehin kutsanışı yemek (hem de bayram yemeklerinde) sırasında önemli ve anlamlı törenlerdi. İsa buna bağlantı yapmıştır. Tarihi kökenine sadakat içinde kilise de ekmeği ve şarabı kullanmıştır. Törensel şekiller zaman içerisinde değişime uğramışlardır. Böylece ayin sırasında bölünen ve dağıtılan ekmeğin yerine zamanla bazen artık dış görünüşü ekmeğe pek benzemeyen kağıthelva görünümlü hostiyeler kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise yeniden ekmeğe benzeyen hostiyeler kullanılmaya gayret edilmektedir. – Şarap İsrail'de serbest ve sıradan bir içecektir. Şarap Tanrı'nın armağanıdır ve yüreği sevindirir (Eski Ahit, Mezmurlar 104,15). Bütün halklar için hazırlanacak olan, beklenen son zamanın şölen yemeğinde en seçkin ve dinlendirilmiş şaraplar sunulacaktır (Eski Ahit, Yeşaya 25,6). Efkaristiya ayininde Tanrı'nın egemenliğinin bu son zamanda tamam erişti hakkındaki umut da canlıdır, bu nedenle ayinde asmanın ürününden içilir (bkz. İncil, Markos 14,25). Şarap ancak üzümler cenderede sıkılırlarsa elde edilir (bkz. Eski Ahit, Yeşaya 16,10). İşte bu nedenle İsa şarap dolu kadehi sunarken, kendisinin insanlar için sunduğu kurbanı vurgulamış, ifade etmiş olur. Efkaristiya'nın (komünyon) alınışı sırasında imanlılara bu fedakarlık ve O'nda esenlik ve yaşam sunan Tanrı sevgisi armağan edilmiş olur. Söz konusu olan bu ruhsal gıdadır.

3. İsa Mesih'in efkaristiyada mevcut oluşuna olan iman Tanrı'nın İsa Mesih'te *insan* olmasına olan imanla sıkı sıkıya bağlıdır. İnsan olan İsa'da ve O'nun kendisini birçok insanlar için feda etmesinde Tanrı

yeryüzünde mevcut olur ve kendini şartsız ve açıkça barıştıran sevgi olarak açınlar. “Tanrı, dünyayı Mesih’te kendisiyle barıştırdı” (İncil, Korintlilere 2.Mektup 5,19). Ancak İsa da Tanrı’da yaşar ve ölümünde Tanrı’nın yaşamına alınmıştır (dirilerek ve yüceltilerek). Tanrı’da yaşamakla dünyada da mevcuttur. Bu nedenle her yerde O’nunla beraber olabiliriz, her yerde O’na dua edebilir ve O’nu dinleyebiliriz. Ancak O’nun mevcudiyetini açıkladığı, belirttiği farklı yöntemler vardır (aynı bir insanın başka birine kendi mevcudiyetini göstermesi gibi: konuşarak, hareketlerle ve işlerle ya da anlamlı bir suskunlukla...). Efkarişiya, Mesih’in mevcudiyetinin çok özel bir şeklidir: O, imanlılarla ve imanlılar arasında derin ve içsel bir birliği kurmak için kendini gözle görünen, “alınabilen” ekmeğe ve şarap sunularında paylaşıyor. Kilise de bu birlikten yaşar.

4. Efkarişiya ayininde üzerlerine şükran ve kutsama duası edilen ve içlerinde Mesih’in ruhsal olarak mevcut olduğuna inanılan ekmeğe ve şarap yenilmek ve içilmek için sunulmak üzere belirlenmiştir. Bu normalde ayin sırasında gerçekleşir (Komünyon). Ancak eski zamanlardan beri kutsanmış olan ekmeğin bir bölümü, kendileri ayine katılmayacak durumda olan hastalara, özürülere ve yaşlılara götürülmek üzere saklanır, öyle ki onlar da efkarişiya ayinine katılmış olsunlar. Katolik inancına göre Mesih ekmeğe mevcut olduğu için efkarişiya ekmeğine ayinden sonra da büyük saygıyla davranılır. Layık olduğu şekilde, tabernakel denilen bir yerde korunur. Bu koruma yeri yanan bir ışıkla (yağ lambası, mum...) anlaşılır bir şekilde işaret edilir. Ekmekte mevcut durumda olan Mesih’e, belli hareketlerle (eğilerek, diz çökerek...) saygı gösterilir. Burada saygı gösterilen, ekmeğin cismi maddesi değildir. Saygı ve ibadet Mesih’e yöneliktir. Efkarişiya onurlandırmasının bu şekilleri Efkarişiya ayinine bağlı ve ilişki içinde kalmalıdır: bir araya gelmiş olan cemaatin şükran ve kutsama duasına ve birlik ve paylaşımına.

5. Efkarişiya ayini ve tüm dinsel törenler değişik yapı ve büyüklükteki ortamlarda gerçekleştirilebilir (kiliseler, şapeller, salonlar...). Pazar günleri ise hristiyanlar efkarişiya ayini için mümkün olduğunca cemaatin yörel kilisesinde toplanmaya gayret etmelidirler.

8. İbadet

I. Müslümanlar soruyor

- Nasıl ibadet ediyorsunuz? Nerede ve ne zaman ibadet ediyorsunuz? Günde kaç kere?
- İbadetten önce abdest türü yıkanmanız var mı?
- Kadınlar da ibadet ediyor mu?
- Devamlı mı yoksa özel günlerde mi ibadet ediyorsunuz?
- Büyük dini bayramlar için özel dualarınız var mı?
- Hangi dilde ibadet ediyorsunuz?
- İbadet sırasındaki temel duruşlar nasıldır? Haç işareti ne anlama geliyor?
- Neden ibadet ediyorsunuz? Tanrı emrettiği için mi? Dini kurallara sadakatten mi? Cennete gitmek için mi? Ya da kendinizi daha sonra daha iyi hissettiğiniz için mi?
- Dua ederken ne diyorsunuz? Hangi metinleri kullanıyorsunuz? Kitabı Mukaddes'i mi?
- Kimin için dua ediyorsunuz? Bizim için dua edebilir misiniz?
- İbadetlerinize katılabilir miyiz? Beraberce dua edebilir miyiz? Böyle bir durumda hangi metinleri kullanmalıyız?
- Namazın kilisede kılınması serbest midir?
- Bir hristiyan yapısının içinde bir mescid yapılması mümkün mü?

II. İslami görüş

Genel olarak

“İbadet” ve “dua” sözcükleri çokanlamlıdır ve batı dillerinde arapça-daki ile tamamen aynı anlamda değildir. Bunun arapçada kapsamlı ifadesi *ibadet* sözcüğüdür ki, anlamı kulun Rab'bine en büyük hizmetidir. Arapça'da bunun ötesinde günlük belli zamanlarda kılınan *namaz*, serbest kişisel ve özel *dua* (sesleniş, dilek yakarısı), Tanrı'ya konuşur

şekilde *münacat*, Tanrı'yı düşünme duası *zikr* birbirlerinden farklıdır. Sonuç olarak da “ibadet etmek” ile “dua etmek” arasında fark vardır. İbadet konusunda bir soru soran müslüman kafasında hemen kuralları önceden belirli, genellikle topluca yerine getirilen namazı düşünür. Diğer ibadet şekilleri ikinci derecedendir.

Buna karşın hristiyan belli bir törensel formda ibadeti değil, öncelikle ruhun ve yüreğin bir yönelim halini düşünür. Bu nedenle bir müslüman “ibadet etmiyorum” derse, şunu söylemektedir: Şart koşulmuş törensel ibadeti düzenli olarak yerine getirmiyorum. Buna karşın bu müslümanın düşüncelerinde Tanrı sık sık yeralabilir ve konuşmalarında sık sık Tanrı'dan bahsedebilir. Bir hristiyan kilisenin günlük belirli dualarını ettiği zaman, bu belli törensel akışı nedeniyle müslüman *namazına* benzer sayılabilir. İslamiyette derin dua, meditasyon, sözsüz ruhsal içsel dualar daha çok mistik (sufi) “eğilime” aittir ve islami tarihatların dua yöntemlerinden sayılır.

Müslümanlarca, *namaz* şeklindeki törensel ibadetin hristiyanlar tarafından düzenli yapılmadığına inanılır. “Batılı” insan, “maddiyatçı” düşüncede olduğu için “ibadet etmeyen” biri olarak algılanır. Buna karşın müslüman düzenli, açıkça ve insanların ne diyeceğinden korkmadan ibadet eder ve islami topluma aidiyetini ortaya koyar. Tanrı'nın ayrı ve erişilmez oluşu hakkındaki islami bilinç, namaza bir kutsallık atmosferi kazandırır: Burada namazın detaylı kuralları büyük önem taşımaktadır (abdest, namazda duruş, konuşma şekli – sesli, sessiz, içten). Hristiyanlıkta ise “Tanrı aramızdadır” duygusu, O'na yönelik öyle bir yakınlık ilişkisine götürmüştür ki, bu rahatlık, başkaları tarafından Tanrı'ya karşı saygısızlık gibi görülebilir.

En keskin şekilde ifadeyle: İslamiyet namazın dış görünüşüne büyük önem verirken, hristiyanlık daha çok ibadete içten yönelimi vurgular.

Detaylı olarak

“İbadet” islamiyette belli dinsel davranışları tanımlar:

1. Mecburi törensel ibadet (namaz)

Namaz islamın ikinci direğidir. O törensel ibadet ve müslümanların ibadetlerinin önemli bir parçasıdır. İslami düşünceye göre namazda

Tanrı'ya ve cemaate yönelimin bütün formları mevcuttur. Namaz kılanlar, kıtalar, kültürler ve zamanlar ötesinde imanlıların büyük çemberi içindedir ve olası düşünce farklılıklarına rağmen diğer müslümanlarla beraber ibadete toplanmışlardır. Duanın şekli de Tanrı'ya yönelimin birçok yönünü içermektedir. Dua; okumak ve işitmek, meditasyon, Tanrı'nın huzurunun bilincine varmaktır; içerik olarak da en başta övgü ve şükran, ardından af ve bereket dileği, aynı şekilde yakınma ve yakarı vb. Bu anlamı nedeniyle namazın akışı belli kurallara bağlanmıştır. Namazın yöneliminde Kuran, hadisler ve dini hukuk ekollerinin temel alarak çalıştıkları hukuk kuralları yer almaktadır.

Namaz günde beş kez belli saatlerde kılınır (bir çok islami takvimde dakikası dakikasına namaz saatleri de yer almaktadır); sabah (*subh*), öğlen (*zuhr*), ikindi (*asr*), akşam (*magrip*) ve yatsı (*işa*). Müezzin tarafından minareden okunan *ezan*, öncelikli olarak namaza çağrı durumundadır. Ezan, müslüman şehirlerin yaşamına belli bir ritm kazandırır.

Namaz mümkünse beraberce kılınır. Bunun için ideal yer camidir. Cemaat, sıralar halinde, namazın ritmini belirleyen imamın arkasında saf tutar. Namaz tek başına ya da küçük gruplar halinde cami dışında da kılınabilir; temel olarak dini anlamda mundar olmayan her yerde. Namaz yeri bir seccade veya bez parçası ya da kağıtla belirlenebilir, ya da taşlarla bir çember yapılabilir. Her durumda namaz kılanın, yön tayini mümkün olduğunca, Mekke'ye yönelmesi gerekir. *Kible* camilerde Mekke yönünde bulunan *mihrapla* gösterilir. Bütün namaz kılanların Mekke'deki Kabe'ye yönelmeleri islami cemaatin tüm dünyadaki birliğini vurgular. Namaza başlamadan önce *abdest* alınması gerekir. Abdest normalde suyla alınır. Su yoksa ya da kullanılabilir durumda değilse, toprakla sembolik olarak abdest alınır (*teyemmüm*). Burada kural tüm bedenın yıkanması (*gusl*) ile bedenın bazı bölümlerinin yıkanması (*vudu*) arasında fark gözetir. Gusl, kişi tamamen kirli sayılıyor ise (*cünubet*) gereklidir. Bu, cinsel ilişki ya da bir cesede dokunmaktan sonraki durumdur. İkinci, yalnızca bedenın bazı bölümlerinin yıkanmasını gerektiren durum ise az kirli sayılan (*hadat*) durumdur. Vücuttan bir şeyin çıkması (büyük ya da küçük tuvalet, irin çıkması vb.) durumunda hadat sayılır. Bu abdestte eller, ağız, burun, yüz, dirseğe kadar kollar, kafa, kulaklar, boyun ve ayaklar yıkanır. Kıyafetler temiz olmalıdır, en

önemlisi ise yüreğin temizliğidir. İslami kuralları Eski Ahit'teki kuralarla kıyaslamak çok yararlı olabilir (Eski Ahit, Çıkış 30; Levililer 18; Tesniye-Yasanın Tekrarı 21. 23).

Yıkınmanın ardından *niyet* ifadesi ve “*Allahu ekber!* (Allah en büyüktür)” cümlesi ve Kuran'ın açılış suresi Fatiha⁴⁰ okunarak namaza hazır hale gelinir. Her namaz *rekat* denilen 2 ila 4 bölümden oluşur. Her bir rekata bir süre ayakta durmayı (*vukuf*), öne eğilmeyi (*ruku*), secdeye gitmeyi (*sücut*) ve topuklar üzerinde oturmayı (*cülus*) içerir ki, bu hareketlerin her birine özel ve uygun dualar eşlik eder. Sabah namazı 2, akşam namazı 3, öğle, ikindi ve yatsı namazları ise 4 rekattan oluşur. Namaz, Kuran'ın bazı kısa surelerinin okunmasını içerir, bunu Tanrı'nın (*tahiyyat*), peygamberin ve bütün müslümanların selamlanması izler. Daha sonra *şehadet* ile Muhammed ve İbrahim için bereket duaları yer alır. Uzun Kuran metinleri ya da şefaath duaları eklenmediği sürece namaz genellikle 5 ila 10 dakikadan fazla sürmez.

Her hafta Cuma günleri öğleyin cemaatin topluca namazı yer alır (*Cuma namazı*). Namazın yapısı diğer namazlarla aynıdır, farkı ise daha çok selam ve bereket çağrıları (*tahiyyat*) ile özellikle imam ya da buna yetkin bir müslüman tarafından verilen vaaz (*hutbe*) ile daha kapsamlı oluşudur. Bunun ötesinde büyük bayramlar dolayısıyla özel törenler de vardır: özellikle en önemli iki bayram, Kurban bayramı (*idul adha*, ya da *idul kebir*; büyük bayram olarak da anılır) ve Ramazan bayramı (*idul fitr*); bunların yanında peygamberin doğumu *mevlit*, *aşure* ve Ramazan gecelerinde *teravih*. Burada ayrıca büyük ya da küçük hac (*umre*) sırasında okunan etkileyici, özel duaları da anmak gerekir.

Namaz herşeyden önce Tanrı'ya bir ibadet, övgü ve şükran eylemidir. Tanrı'nın buyruğuna itaat içerisinde yerine getirilir. Muhammed al-Gazali (1058-1111) gibi ruhsal yazarlar şu öğeleri özellikle vurgularlar: Yüreğin temizliği, Tanrı'nın huzurunda olma bilinci, saygı dolu Tanrı korkusu (*takva*), umut ve alçakgönüllülük, ve daha iyi olmaya yönelik dürüst istek.

Bunların dışında özel nedenlerle edilen dualar vardır (Yağmur duası, afetlerde ve matem durumlarında). Gönüllü namazlar (*navafil*) Ramazan ayında ve geceleri kılınır (Kuran, İsra 79).

2. Diğer ibadet şekilleri

Tasavvuf ve *tarikatlara* Bakara suresi 152.ayet ve Al-i İmran suresi 41. ayetle uyum içinde olarak özellikle Tanrı'nın adının anılmasını (*zikır*) geliştirmişlerdir. Tanrı'nın adının sürekli olarak tekrarlanması – ister tek başına ister cemaatle olsun – imanlının yüreği ve düşüncesinin tamamen Tanrı'nın adını düşünmekten etkilenmesine yardımcı olur. Geleneksel olarak *zikrin* üç aşaması vardır: dil *zikri* (Tanrı'nın adının söylenilmesi), yürek *zikri* (burada konuşma ritmini ağız değil, yürek belirler) ve sır *zikri* ki, bunda imanlının tüm bedeni ve ruhu Tanrı'nın adını anarken titrer. Tasavvufçular ve tarikatlara meditasyon (*fıkr* ve *taammül*), günlük sözsüz dua (*vird*) ve karşılıklı dönüşümlü dua (*hizb*) yöntemlerini de kullanmaktadırlar.

Tüm bu ibadet şekilleri de tören şekli ve metinler açısından sıkı bir şekilde düzenlenir. Metinler genellikle çok etkileyicidirler. Ancak kişisel inisiyatife yer bırakmazlar. Bu törenlerin yerine getirilişi hararetle tavsiye edilir ve bir sufi öğretmenin (*şeyh, pir*) yönetimi altında yerine getirilir.

Aynı şekilde “Tanrı'nın 99 güzel adının” (Kuran, Taha 8; İsrâ 100) söylenmesini de anmak gerekir. Dindar müslümanlarca *tesbih* kullanılarak söylenirler.

Müslümanların özel durumlar ve sıkıntı zamanlarında Kuran metinlerini okuyup düşünmeleri ve bundan güç almaları da anlamlıdır.

Tüm bunların yanında müslümanların hemen her durumda ifade ettikleri yalnızca övgü sözleri değil, yine her an dile getirebildikleri bir çok duaları da vardır: Övgü (*Elhamdülillah* – Allah'a övgüler olsun), hayranlık (*Maşallah* – Allah nasıl isterse), af dilekleri (*Estağfurullah* – Allah'tan af dilerim!), iyileşme dileği (*Allah yaşfi* – Allah şifa versin!), ya da kızgınlık ve ayıplama ifadesi (*la havle velakuvvete illa billah alazim!* – Allah'tan başka ne güç ne de kudret yoktur).

İslami teologlar, arasına dilek duasının islami şeriata uygun olup olmadığı ve hangi derecede görülmesi gerektiği konusunda tartıştılar. Tanrı herşeyi bildiğine göre, hiçbir dua O'nun isteğini değiştiremez. Ancak müslümanlar arasında duanın Tanrı'nın hoşuna gittiği ve bu nedenle istenilmeye değer olduğu kanaati hakimdir. Tanrı imanlıları

dua etmeye kendisi çağırmıştır (bkz. Kuran Bakara 186; Rad 14), ve dualarını işitmeyi vaatetmiştir (Kuran, Bakara 186; Mümin 60). O herşeyi ezelden görür ve lütfuyla kendi isteğiyle kabul eder. Rasyonalist (*akılcı*) felsefeye eğilimli Mutaziller dilek dualarının etkisiz ancak yararlı olduğu, insanı Tanrı'ya karşı daha iyi bir tutuma, zavallı bir kulun (*'abd fakir'*) tutumuna soktuğu düşüncesindeydiler. Dilek duaları Tanrı'yı değil, insanı değiştirir.

3. İbadet ve eylem

İbadetin gerçekliği kendisini insan kardeşine yönelik tavırda, özellikle adalet ve yoksullar için çaba göstermekte ortaya koyar:

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekat verir...” (Kuran, Bakara 177).

III. Hristiyan görüşü

İbadet, kendini insanlara açınlayan Tanrı'ya yönelimdir. Bu yönelim kendini değişik şekillerde gösterip ifade edebilir: sözlü duada, meditasyonda, metin içeren ya da içermeyen müzikle, bedeninin dansa varabilecek kadar yoğun hareketlerinde, tablolar, altar resimleri, aziz betimlemeleri ve ortodoks ikonaları⁴¹, vitraylar ve heykellerde ifadesini bulan sanatta. Bunların yanında örneğin ibadet yerinin düzenlenişi ya da ortodoks ve katolik kiliselerinde günlük kullanılarak duyuların teşvik edilmesi de buna dahildir. Aşağıda ister sesli, ister sessiz ya da içten edilsin, metinle bağlantılı ibadet şekli yer alır.

Hristiyan dua ve ibadeti kaynağını yahudi kökenleriyle İsa'nın dua yaşamından ve dua üzerine söylediklerinden alır.

1. İsa dua etti ve bizlere dua etmeyi öğretti

İnciller sık sık İsa'nın duasından bahseder. İsa, tek başına dua etmek için tek başına sakin bir yere çekilmeyi severdi. Özellikle büyük kararlar ve yaşamının dönüm noktaları öncesinde bazen bütün geceyi dua

etmekle geçirirdi. Örneğin, müjdeyi açıkça duyurmaya başlamasından önce dua edip, oruç tutmak için çöle gitti, eziyetlere uğramasından önce de dua etti. O'nun isteğiyle bir olma arzusu ile dolu olarak sürekli Baba'yla, Tanrı'yla birlik içinde yaşadı. İsa dualarıyla derin bir şekilde yahudilik ve yahudiliğin kutsal yazılarında kök salar. Eski Ahit'in dua kitabı Mezmurların sözlerini direk olarak ya da kendi ifade şekliyle söyler. Öğrencilerine de dua etmesini öğretir. Kişisel dua süslü püslü sözlere gerek duymaz ve boş sözler ve ifadelerden uzak olmalıdır (İncil, Matta 6,5-7). Havarilerinin ısrarlı dilekleri karşısında onlara "Göklerdeki Babamız" duasını öğretir. "Baba", çünkü Tanrı bizleri çocukları olarak seviyor ve "Babamız" çünkü her dua, kişisel olan bile, diğer imanlılarla birlik içinde edilmiş olur. Bu seslenişi, Tanrı'yla ilgili üç dilek ve insanla ilgili üç dilek takip eder.

İsa, eziyetlere uğrayıp çarmıha gerilmesinden önce son bir akşam yemeği kutladı, dirilişinin ardından bu yemekten hristiyanların büyük ayini, yani İsa'nın anısının kutlandığı efkariya gelişti. Bu, Baba'ya kendisini tamamen adanmış olmasının ve – gözle görünür ya da maddi olmasa da – Mesih'in gerçekten aramızda oluşunun sakramentidir (*sakrament*= kutsal iman gizi). Sonuç olarak hristiyan duası, İsa'nın duası gibi, en başta Baba'ya ibadet edilmesi, şükran sunma, fedakarlık, af, yardım ve umut dilekleridir.

İslami duadaki gibi hristiyan ibadetinde de ayin duaları ile kişisel, özel dualar ayrıdır. Bu noktada kişisel dua büyük önem taşımaktadır. İbadet hem kadın hem erkeklerce yapılır. Katolik ve ortodoks kiliselerinde efkariya ayini kılabilmeye yalnızca erkekler kutsanır.

2. Ayin

Bu belli tören kuralları ve metinleriyle cemaat tarafından edilen bir ibadettir. Efkariya (katolikler tarafından kutsal missa ayini olarak da adlandırılır) hristiyan ibadeti ve yaşamının merkezi durumundadır. Katolik kilisesinde efkariya ayinini bir rahip kılar, ayin hergün serbestçe seçilebilen saatlerde kılınabilir. Hristiyanların özel bir şekilde dirilen Rab'bi andıkları Pazar günlerinde efkariya ayini özellikle büyük bir tören şeklinde kutlanır. Katolik kilisesinde Pazar gününün ayini Cumartesi akşamları da kutlanabilir.

Efkaristiya ayini giriş, kutsal kitaplardan okumalar, daima İncil'in ilk dört bölümünün birinden bir okuma, ardından vaaz ve "Genel dua" ile başlar. Daha sonra ekmek ve şarap sunularının hazırlanması, dönüşüm duasını da içeren büyük efkaristiya duası, ardından hep birlikte "Göklerdeki Babamızı" duası ve en son olarak da kutsal sofraya *komünyon*, yani imanlıların ekmek ve şarap görünümünde İsa Mesih'i şahsen aldıkları bölüm yer alır.

Bu şekilde efkaristiya, büyük şükran duası (efkaristiya kelimesinin kökeni de yunanca *şükran* demektir), hristiyan cemaatinin ibadet ve övgüsü, Tanrı sözüne katılma ve kendini ekmek ve şarapta gerçekten sunan ve böylece imanlıları yaşam yollarında güçlendiren İsa Mesih'le birlik demektir.

Katolik kilisesinde saatlik dualar din adamı olmayan cemaat için daha az, ama manastır cemaatleri ve rahipler için çok büyük önem taşır. Bu ibadetler, Kitabı Mukaddes'ten ve kilise atalarının yazılarından birçok dua ve okumaları içerir. Mezmurları, ilahileri, karşılıklı okunan dua ve ilahileri ve dilek duaları da bu ibadetlerde yer alır. Manastırlarda günlük yedi defa okunur veya söylenir: Sabah, öğle akşam ve gece. Tek başına da bu ibadet kılınabilir. Protestan topluluklarında da duanın merkezi bir önemi vardır.

Sakramentlerin kutlanması (vaftiz, efkaristiya; ayrıca katolik kiliselerinde kuvvetlendirme, tövbe, evlilik, rahiplik, hastaların meshedilmesi) törensel kutlamalar şeklinde gerçekleşir. Yağmur, iyi bir hasat, kolay bir doğum vb. konular için ya da aynı şekilde hac gezileri sırasında da çoğu yerde yöresel gelenekler içinde törensel şekilde dua ve ibadet edilir.

3. Kişisel dua

Kişisel dua tek bir kişi ya da grupça edilir, örneğin akşamları aile duası. Dua tarzının esnekliğinin hristiyan ibadetinin önemli bir işareti olduğu gibi, kişisel dua ve ibadetin ifade tarzı serbesttir. Kişisel ve topluca dua birbirleriyle rekabet içinde değildir ve birbirini bütünlük durumdadır. Her ikisi de İsa'nın sürekli dua etmeye olan çağrısına uygundur (İncil, Markos 13,33; Luka 18,1-8; 21,36; bkz. Koloselilere Mektup 1,9; Selaniklilere 1.Mektup 5,17; Selaniklilere 2.Mektup 1,11).

Kişisel dua için sesli olarak ya da sessizce, tamamen özgürce seçilen sözlerin yanında kilisenin duaları örneğin “Göklerdeki Babamız”, mezmurlar, katolik kilisesinde ayrıca “Selam sana Tanrı'nın en sevgili kulu Meryem” ya da başka dualar da edilebilir. Birçok hristiyan bunu yapar, özellikle sabah ve akşam, ya da bir kilise ya da şapeli “ziyaret” ettiklerinde. Birçok katolik karşılık şekilde “Göklerdeki Babamız” ve “Selam sana, Tanrı'nın en sevgili kulu Meryem” dualarını içeren Gültesbihi duasını da ederler ki, “Selam sana” duası İsa'nın yaşamını düşüncenin merkezine yerleştirir. Gültesbihi duasını her gün en az bir kere edenler de vardır.

Dua yaşamlarını derinleştirmek isteyen hristiyanlar mümkün olduğunca hemen her gün meditasyon ve düşünerek duaya (*kontemplasyon*) zaman ayırırlar. Kutsal bir yerde ya da evde ayakta durarak, diz çökerek, oturarak ya da yere yüzüstü kapanarak Tanrı'nın mevcudiyetinin bilincine varmak ve O'nun sözlerini dinlemek için konsantre olurlar. “Meditasyon teknikleri” ile geliştirilebilen bu düzenli dikkati toplama ve kutsal yazıların sözlerine kulak verme alışkanlığı, Tanrı'nın yakınında gelişmek için etkin bir yoldur. Katolik inancına göre bu, ister manastırda inziva yaşamında isterse sıradan günlük yaşamın ortasında olsun, lütuf dolu ruhsal yeteneklerin kazanılmasını sağlayabilir. Bunların dışında İsa'yı yoğun bir şekilde izlemek isteyen hristiyanlar, ister ayda bir gün isterse yılda bir hafta olsun, ruhsal egzersizlerde bulunurlar.

4. İbadetin yönelimi

İbadet Tanrı'ya yöneliktir. İsa Mesih aracılığıyla Kutsal Ruh'ta açılmış olan Tanrı'ya ibadet ederiz. İsa'ya yöneldiğimiz zaman, bunun iyi anlaşılması 5. bölümde Üçlübir Tanrı hakkındaki açıklamaların gözönüne alınması gerekir. İsa'da ve İsa'yla birlikte Kutsal Ruh'un gücü içinde Tanrı'ya ibadet ederiz.

Katolik çevrelerde azizlere edilen dualar, azizlerin Tanrı'nın yanında bizler için şefaatçi olmalarından kaynaklanır.⁴² İbadete layık olan yalnızca Tanrı'dır, bu dualarda da duanın Tanrı'ya yönelik oluşu aynen korunur.

5. İbadetin, duanın anlamı

Dua; ibadet, şükran ve kendisiyle başkaları için yardım dileği temel tutumuyla şekillenir. Dua sayesinde her an Tanrı'nın isteğini arama ve anlamaya yöneltiliriz. Bu, bir güç, esenlik, sevinç ve bereket kaynağıdır.

Belli dua saatleri yararlıdır. Bu dua saatleri farkında olmadan yaşamın diğer alanlarını da bereketler, öyle ki tüm yaşam bir ibadet haline gelir. Diğer yönde ise gerçek bir fedakarlık yaşamı ibadeti güçlendirir. Böylece ibadet, sevinçlerimiz ve kaygılarımızın da bir parçasına dönüşür. İbadet, yaşamdan kaçmak için bir yol değildir. İbadet, insanın, yaşamın kişisel ve toplumsal olaylarında Tanrı'nın mevcudiyetinin işaretlerini aramasını ve karar anlarında Tanrı'nın isteğini sormasını sağlar. İbadet, yaşamın gücüdür, kendi kendimize ve başkalarına karşı olan tavrimızı etkiler ve yüreğimize işler (bkz. Korintlilere 1.Mektup 13).

6. Hristiyan ibadetinin çokçeşitliliği

Hristiyan ibadeti yüzyıllar boyunca gelişim göstermiş, çok sayıda halkların kültürel özelliklerine uygun şekilde yer ve zaman içinde farklı formlar kazanmıştır. Her bir kültüre uyum konusu gerilimli ancak yeni ibadet formlarına yöneltebilecek gerekli bir süreçtir. Bu özellikle İslami ülkelerde geçerlidir. Orada Hristiyanlar bu halkların ruhsal deneyimlerinin zenginliğini entegre etmeye ve ibadet tarzına dönüştürmeye çalışmaktadırlar.

IV. Hristiyanlar yanıtlıyor

1. “İbadet” ve “dua” kelimelerinin Almanca ve Arapça’da anlamlarının farklı olabileceğini gözönünde bulundurmak gerekir (bkz. yukarıda 1. bölüm).

2. Yalnızca kıyaslanabilecek olan şeyler kıyaslanmalıdır: örneğin müslümanların törensel ibadeti olan namaz ile Hristiyanların törensel ibadetleri (Efkaristiya ayini ile saatlik dualar). Burada bu ibadetlerin şekli ve toplumsal özellikleri, ibadet tarzları ve ayrıca günlük ve haftalık olma özellikleri kıyaslanabilir. İslami dilek dualarına Hristiyanların Tanrı övgüleri ve kişisel duaları uygun düşmektedir, İslami Tanrı’yı düşünme (*zikr*) yöntemlerine de Hristiyanların Tanrı’yı düşünerek dua

şekilleri (*kontemplasyon*) uygun düşmektedir.

3. Hem hristiyan hem de müslüman ibadetinde ortak olan öğeler gözönüne alınmalıdır. Buna dahil olanlar:

- ibadet ve şükrandaki olduğu gibi aynı anlam ve yönelim oluşu;
- günlük ve haftalık olarak hemen hemen aynı zamansal planlamaya sahip olması;
- metinlerin benzerliği, örneğin müslümanlarca kolay anlaşılabilir olan mezmurlar;
- belli bedensel tutum ve davranışlar.

4. İslami ibadetin “şekilselliği” ile hristiyan ibadetinin “içsellikini” kıyaslamaktan kaçınılmalıdır. Doğal olarak hristiyan ve müslüman ibadetleri ifade tarzı açısından farklıdır, ancak öz itibarıyla her ikisinin de içsel ve dışsal boyutları vardır. Ayinsel dış görünüm hristiyanlar için de müslümanlar gibi önemlidir.

5. Hristiyanlarda ibadetten önce abdestin olmaması konusunda; İsa'nın zamanından önce yahudi dininde de günümüzde islamiyette olduğu gibi kurala göre ve ibadet için temizlik çok sıkı bir şekilde gerekliydi. İsa, büyük peygamberlerin geleneğine uygun şekilde şekilsizliği karşı çıktı ve gerçek ibadete ve doğru insani ilişkilere çağırıyordu. “Ağza giren her şeyin mideye indiğini, oradan da ayak yoluna atıldığını anlamıyor musunuz? Ne var ki ağızdan çıkan, yürekte kaynaqlanır. İnsanı kirleten de budur. Çünkü kötü düşünceler, cinayet, zina, ahlaksızlık, hırsızlık, yalan tanıklık ve iftira hep yürekte kaynaqlanır. İşte bunlar kirletir insanı. Yıkanmamış ellerle yemek yemek ise insanı kirletmez” (İncil, Matta 15,17-20; bkz. Markos 7,14-23). Şu özellikle geçerlidir: İsa ve O'na bağlı olarak hristiyanlık dini için cinsellik Tanrı'nın armağanlarından biridir ve ne erkek ne de kadın için bir kirliliğe yolaçmaz. Ancak hristiyanlar bu konuda insani ve sorumlu davranmak zorundadırlar.

6. Tanrı'nın layık olduğu saygıyı gereğince ifade etmek hristiyanın görevidir. Katolik cemaati için örneğin kilise ya da şapele girişte kutsanmış suyla haç işareti çıkarmak, ya da ayin sırasında rahibin ellerini yıkaması gibi gelenekler yüreğin temizliğinin sembol teşkil ederler. Bunun yanında örn. efkaristiya ayinin başında topluca tövbe ve af dileğinin vurguladığı gibi yüreğin temizliği en önemli yere sahiptir.

7. Hristiyanlar kilise için, devlet yöneticileri için, bütün insanlar için ve elbette kendileri için de dua ederler. Yakınları ve kendilerinden sorumlu oldukları insanlar için de dua ederler. Sık sık ve tüm yürekten müslüman komşuları için de dua etmeyi öğrenmelidirler. Aynı şekilde müslüman dostlarından da kendileri için dua etmelerini dilemelidirler. Böylece hristiyanlar ve müslümanlar Tanrı önündeki bağlılıklarını ifade edebilirler.

8. Hristiyanların ve müslümanların birlikte dua edebilmeleri konusunda değişik olasılıklar vardır:

a) Kilisede ayinler. Müslümanların kiliselerimizi ya da diğer ibadet yerlerimizi ziyaret etmek ya da sessizce dua etmek veya sessizce hristiyanların ibadetlerini izlemek isteklerine karşı çıkılmamalıdır. Kilisenin eforistiya ya da saatlik duaları gibi ibadetlerine aktif ve açıkça katılabilmek için kilisenin cemaatinin üyesi olmak önşarttır. Bu ise hristiyan imanını kabul etmek demektir. Müslümanların tek Tanrı'ya olan inancın kazandırdığı birlik ruhu içinde ibadetlerimizde yeralmaya davet edilmeleri başka bir şeydir. Yerel alışkanlıklara uygun şekilde ibadet yerine gereken saygıyı göstermek müslümanlar için çok doğaldır.

b) Bir hristiyan ibadet veya töreni bir müslümanı direk olarak ilgilendiriyorsa, örneğin bir cenaze, bir müslüman ve hristiyanın evliliği, bir hristiyan akrabanın, komşunun ya da arkadaşın vaftizi gibi törenlerde müslümanlar bu törenlerin hristiyan karakteri taşımasını anlayabilirler. Bu hem töreni hem de metinleri içerir. Aynı zamanda kilisenin yönergeleri okumalar ve vaazlar konusunda farklı katılımcı gruplar ve şartlar için bir uyarlamayı gözönünde tutarlar. Belli bir tören kuralının başka dinlere mensup kişiler için rahatsız edici olması ihtimali nedeniyle törende anlamlı değişiklikler yapılması yararlı olur.

Böylesi törenlerde bir islami ruhsal metnin kullanılması yararlı olabilir. Buna özellikle resmi olmayan, örneğin islam tasavvufçularının metinleri uygun olur. Ancak Kuran ya da islami ibadet metinlerinin kullanılması tavsiye edilmez.

Arada bir müslümanlardan bir cenaze töreni sırasında ölünün ruhu için *Fatiha*⁴³ suresini okumalarının rica edildiği olmuştur. Müslü-

manlar buna teşekkür etmişlerdir. Bununla birlikte yerel kilisenin yönergeleri çerçevesinde kalmak ve imanlılar arasındaki kardeşçe sevgi ortamını korumak önemlidir.

c) Dua toplantısı, görüşmeler, konferanslar gibi umuma açık dinler arası toplantılarda her dini grup sırasıyla kendi inançlarından bir metni okumalı (Kitabı Mukaddes, Kuran...) diğer katılımcılar da bunu sukunetli bir dikkatle izlemelidirler. Burada dikkat edilmesi gereken, müslümanların normalde “Göklerdeki Babamız” duasının ilk iki kelimesini söylemeyi reddetmeleri ve sözleri tamamen Kitabı Mukaddes’te kaynak bulan ve genel olarak resmi bir dua niteliği taşıyan *Fatiha* suresinin (Kuran’ın açılış suresi) müslümanlarca kendilerine mahfuz olarak görüldüğüdür.

d) Birbirlerini iyi tanıyan ve *senkretizmus* (dinleri birbirine karıştırma) tehlikesinin bilincinde olan küçük müslüman ve hristiyan grupları için daha büyük esneklik mümkündür. Bu gruplarda b) maddesinde söylenenin ötesinde her iki inancın tasavvufçularının resmi olmayan metinleri ya da şahsen formüle edilen metinler birlikte okunabilir. Aynı şekilde bu gruplarda doğaçlama (o anda yüreğe gelenler) dua da edilebilir. “Göklerdeki Babamız” ve *Fatiha* gibi temel dualar, katılımcıların hepsi de onaylıyorsa ve kimse bu nedenle kendini rahatsız hissetmeyecekse birlikte okunabilir.⁴⁴ Ancak çoğu şey mevcut olan topluluktaki atmosfere bağlı olacaktır.

e) Eğer bir grup müslüman, çocuklar ya da ebeveynleri bir hristiyan yapı, örn. bir okul içinde kendileri için meşid türü bir ibadet yerinin düzenlenmesini isterlerse buna olumlu yaklaşılmalıdır.

Avrupa’da artık hristiyanlarca kullanılmayan kilise ve şapellerin bir süre için ya da tamamen müslüman cemaatlerine ibadet ya da islami cemaatin diğer aktiviteleri için açılması konusunda ortak bir kanı henüz yoktur.⁴⁵

9. Ruhsal ve dünyasal

I. Müslümanlar soruyor

- Hristiyanlık tek yönlü olarak bu dünyada insanın ruhunun kurtuluşu ile ilgilidir. Peki bu dünyadaki – özellikle hem sosyal hem siyasi – yaşam konusunda ne söylemektedir?
- Devlet ile dinin birbirinden ayrılması İslama yabancıdır, bu batıcı ve hristiyan bir düşüncedir.
- Hristiyanlık Tanrı'ya ve krala ait olan şeyler arasında ayrım yapar. O zaman hristiyanlık adına yapılan haçlı seferleri ve sömürgeciliği nasıl anlamak gerek?

II. İslami görüş

Genel olarak

İslam kendini son açılanan, vahyedilen din olarak görür. Daha önceki bütün dinleri kapsar ve aşar. Yahudilik tek yanlı olarak bu dünya ile, Hristiyanlık da tek yanlı olarak öteki dünya ile ilgilidir. Buna karşın İslamiyet ortayolun mükemmel ve uyumlu dinidir (bkz. Kuran, Maide 3 ve Bakara 143 – *din vasat*, yaygın olan yoruma göre). İslam, bedenle ve ruhla, sosyal, politik ve dini yaşamla, bu dünyada ve ahirette mutlulukla ilgilidir. Buna karşın hristiyanlık bedeni ruh için feda etmektedir. Yalnızca *din* ile ilgilenmekte, siyaset ve *devleti* görmezden gelmektedir. Bu dünyadaki mutluluğa hiç önem vermemekte ve bütün umudunu cennete bağlamaktadır.

Bu tür kanılar müslümanlar arasında az ya da çok yaygındır.⁴⁶ Hristiyanlığın ondokuzuncu yılda verdiği görüntünün böyle genel bir bakışı güçlendirdiğini kabul etmek gerekir. “Bu gözyaşı vadisinde” “kendi ruhunun kurtuluşu” gibi deyimler; yaygın bir şekilde bedeninin, ve özellikle günahkarların alanı gibi gösterilen cinselliğin olumsuz olarak görülüşü; hristiyanlığın kişisel bir din ve siyasetin “kirli” bir şey gibi düşünülmesi vb. kanılar buna tipik örneklerdir.

Birçok müslüman, keşifliği ve iman uğruna sürekli bekarlığı tipik bir hristiyan özelliği ve bütün hristiyanlığı etkileyen bir gariplik olarak görmektedirler. Bunları, “sağlıklı” islami görüş açısından reddettikleri bir çeşit “dünyadan kaçış” (*al-firar min al-dünya*) olarak görmektedirler.

Ancak müslümanların Hristiyanlık hakkındaki bu görüşlerinin son yıllarda bir parça değişim gösterdiğini belirtmek gerekir. Müslümanlar arada bir hristiyan kiliselerinin barış ve yoksullar, toplumda dışlanmış olanlar için adalet konularındaki çabalarına siyaset ve kamuoyunda çevre yaratma çabalarına duydukları ilgiyi belirtmektedirler. İslami düşünürler, siyasi baskı ve sosyal adaletsizliğe savaş açan Kurtuluş teolojisine ilgi göstermektedirler.

Detaylı olarak

Tanrı'nın birliği Kuran'ın ana mesajıdır. Aynı zamanda İslamiyet Kuran tarafından açıkça sosyal adalet için görevlendirilmiş, Mekke'deki başlangıcından itibaren yoksulların, yetimlerin ve zayıfların yanında yer alıp onların zenginlerce baskı altında tutulmalarına karşı savaşmıştır. Muhammed tarafından kıyamet günü dirilişin ve ilahi mahkemenin duyurulduğu başından beri zenginleri kendilerini düzeltmezlerse onları bekleyen ceza hakkında uyarma amacını gütmüştür. Bütün Mekke sürecini kapsayan bu duyuru, zenginlerin çıkarlarının egemen olduğu bir toplum yapısını hedef almıştır. Bu, o zamanki küçük müslüman cemaatinin Mekke'de baskı ve zulme uğramasına yolaçmıştır.

Medine'ye 622⁴⁷ yılındaki hicretin üzerinden çok geçmeden peygamberin çevresinde sıkı bir yapıya sahip bir topluluk oluşmuştur. Bu topluluk gitgide güçlenmiş ve kısa zaman sonra Mekke'yi ve bütün Arabistan'ı egemenliği altına katmıştır. Buna uygun şekilde Medine'deki 10 yıllık Kuran vahyi süreci yalnızca ruhsal yaşamla (ibadet, oruç, erdemler ve kötülükler) değil, toplumsal ve sosyal yaşamla da ilgilidir: şahsi, aile ve sosyal yaşamın düzenlenmesi (sözleşmeler, evlilik, miras); siyasi yaşamın düzenlenmesi (savaş ve ganimet paylaşımı için kurallar, önderin görevleri, karşılıklı danışma sorumluluğu); ve sonuçta müslüman olmayanların statüsünü de içeren günlük yaşamla ilgili hukuki kurallar.

Doğal olarak islami gelenek bu tarihi gelişimle ve bununla bağlı Kuran metninin ifadeleriyle şekillendi ve bundan insanın bütün ihtiyaçlarına: bedeninin ve ruhunun ihtiyaçlarına, kişisel ve sosyal, siyasi ihtiyaçlara yanıt veren kapsamlı bir yaşam düzeni olarak islam teorisini geliştirdi: *Al-Islam din ve davla*: İslamiyet hem din hem de devlettir. İnsanın hem bu *dünyasıyla* hem de *ahireti* ile ilgilidir. “İyi müslüman ahireti unutacak kadar bu dünyayla ilgilenen, ya da bu dünyayı ahirete feda eden değildir. İyi müslüman hem bu dünyayı hem de ahireti doğru yaşamayı bilendir” (Hadis).

İslamiyet ruhsal ve dünyasal (*fani*) yaşamı birbirinden ayırmayı reddeder, ancak farklılıklarını da kabul eder. Klasik risaleler, değişmez olarak görülen ibadet ile değişken olarak görülen sosyal ilişki (*muame-lat*) işleri arasında ayırım yaparlar. Bir hadis, Muhammed’in kendisine dünyada doğru tutum hakkında soru soran birisine verdiği yanıtı aktarır: “Bu dünyanın işleri hakkında siz benden çok şey biliyorsunuz” (*Antum a’lamu bi-amri dunya-kum*). Beydavi’nin⁴⁸ Zuhruf suresi 63. ayete yorumu bu söze şunu ekler: “Peygamberlerin neden dünyevi işleri değil de, yalnızca dini işleri açıklamaya gönderilmelerinin sebebi işte budur.”

İslamiyette sosyal yapıyı sorgulayan ahlaki ve sosyal bir öğretinin kurucunun yaşamı, yani Kuran’ın vahyi döneminde bir devlet dininin kuruluşu hareketi gerçekleşmiştir. İslam’ın hemen bunu izleyen tarihinde halife, yani peygamberin halefi, “yeryüzünde Tanrı’nın gölgesi” ve “müminlerin emiridir” (*amir al-muminin*). Halife ve temsilcileri öncelikle dinsel değil, dünyasal kudret sahibidir, çünkü islamiyet ne dinsel bir hiyerarşi ne de resmi bir öğreti makamı tanır. Bununla beraber halifeler “iyiyi emretmek ve kötüyü yasaklamak” (*al-amr bi-l-maruf va-l-nahy an al-münkar*) konusunda dini sorumluluk taşırlar. Louis Massignon’a (1883-1962) göre İslamiyet “eşitlikçi bir laikler teokrasisidir”. Modern islami devletlerin kuruluşundan beri islamiyet din ve devlet (*din va davla*) olarak, Suriye ve Yemen gibi az sayıdaki istisnaları gözönüne alınmazsa, doğal olarak devlet dini (*din al-davla*) olmuştur. Buna karşın Arap dünyası dışındaki nüfusunun çoğunluğu müslüman olan bir dizi devlet laik bir yapıdadırlar ve öyle kalmayı istiyor görünümde idirler (Türkiye, Senegal, Mali, Nijer, vb.).

20.yüzyılın başlarından beri bazı müslüman düşünürler bir devlet dininin olumsuz yanlarını ortaya koymuşlardır. Bir yandan böylesi bir siyasi yapıda din, kolaylıkla bir dini ideolojinin aracı haline gelebilecek olan devleti daraltır. Dar anlamda böylesi bir yapıdan sonuçta yalnızca din zarar görmez. Böyle bir durumda din çoğu kez yönetimdeki partinin malzemesi haline gelebilir, örneğin camilerdeki vaazların memurların kontrolünde olması gibi. Bu nedenle islami dünyada bile onyıllardır dinle devletin ayrılmasına, hatta laik bir devlet yapısının oluşturulmasına yönelik çağrılar gitgide güçlenmiştir.⁴⁹

Bu düşünceler, islam dünyasının her tarafındaki sosyalist ve marksist düşünürleri gözönüne almasak bile, Mısır'da, Suriye'de, Mağrip'te (*Kuzey Batı Afrika'daki Tunus, Fas ve Cezayir için kullanılan bir sözcük*) ve Pakistan'da yankı bulmuştur. Öte yandan konservatif çevreler şiddetle bunlara karşı çıkmaktadırlar.⁵⁰ Laik devlet düşüncesini "batıcı ve hristiyan sapkınlığı" olarak tanımlamakta ve modern islami devletleri Kuran'a sadakatsizlikle suçlayacak kadar ileri gitmektedirler. Çok sayıda müslüman bu iki eğilim, din ile devletin tamamen entegrasyonu ya da tamamen ayrılması arasında kararsızdırlar. Bir taraftan okullarda din eğitimini sağladığı ve azalan ibadet alışkanlığı tehlikesine karşı etkisi nedeniyle avantajlarını kabul etmektedirler. Öte yandan ise devlet dininin gerçek, şahsi sorumlulukla ve özgür iradeyle seçilmiş bir iman özelliğini teşvik etmediğini görmektedirler.

III. Hristiyan görüşü

1. Hristiyan antropolojisi

Ne Eski ne de Yeni Ahit bedeninin ve ruhun ayrı tutulması ya da bedenin değersiz görülmesiyle ilgili bir şey içermezler. Kitabı Mukaddes'e göre insan, yaşam ve ruhla donatılmış bir bedendir. Eski Tevrat betimlemelerine göre hepsi birden ölürlere ya da ölümler ülkesine giderler (*bir anlamda araf*). Dirilişe ilgili ifadelerin Eski Ahit'te yer almaları belli bir zaman sonra başlar (Eski Ahit, Daniel 12,2-3). Eski Ahit'in son bölümlerinde, özellikle bilgelik kitapları "doğruların dirilişinden" bahseder. Yeni Ahit'te ise İsa'nın dirilişi ve imanlıların O'nda dirilişi imanın çekirdeği durumundadır. İnsanlar bedensel bir şekilde dirileceklerdir.

Beden, “ruhsal beden” olarak tamama erişte yeralacaktır (bkz. İncil, Korintlilere 1.Mektup 15,44). Pavlus, “doğal benliğin (etin)” Tanrı’nın egemenliğini miras alamayacağını” (İncil, Korintlilere 1.Mektup 15,50) ve imanlıların “doğal benliğe” göre yaşamamaları gerektiğini (bkz. İncil, Romalılara Mektup 8,4-9) söylediği zaman bu asla bedenini veya insanın bedensel boyutunun hakir görülmesi anlamında değildir. “Doğal benlik (et)” (*Yunancada sarx*) – “beden” den (*Yunancada soma*) farklı olarak – daha çok insanın günahkar ve Tanrı’ya karşı itaatsiz halini vurgular. Bu nedenle, insanın kendisini “bedenin arzularının” değil, Tanrı’nın Ruhü’nün rehberliğine bırakması gerekir (bkz. İncil, Galatyalılara Mektup 5,13-26). Tanrı’nın Ruhunun aracılığıyla insan bedeni bastırılmış olmaz, aksine gerçekten diri, canlı kılınır (bkz. İncil, Romalılara Mektup 8,11).

Platon (İ.Ö. 427-347) ve Plotin’in (İ.S. 205-270) Yunan felsefesinin ilk çağ hristiyan düşüncesine etkisiyle insan ruhunun insan bedeninden ayrımlanarak vurgulanması gerçekleşir.⁵¹ Bu, özellikle gnostiklerde bedene, dünyaya ve tarihe düşman bir tavır doğurur ki, bunun hristiyanlıkta da etkisi olmuştur. Ancak kilise gnostik düşünceyi reddetmiştir. Yalnızca ruhun kemale (*mükemmelliğe*) ermeyeceği, bedenini de dirileceği inancı, tek yanlı bir ruhsallığı reddeder. İnsan, Tanrı tarafından beden-ruh birliği olarak yaratılmıştır. İnsan bütün boyutlarıyla (örneğin cinsellik açısından da) günah ve ölümün gücünden kurtarılmalı ve Tanrı çocuklarının özgürlük ve yüceliğine eriştirilmelidir (bkz. İncil, Romalılara Mektup 8,21).

2. Din ve Devlet. İman ve Siyaset

Tarihi açıdan bakıldığında Hristiyanlık ve İslamiyet benzer şekillerde gelişim göstermişlerdir. Başlangıçlarında ikisi de sosyal içeriğe de sahip, adaletsiz siyasi ve sosyal yapıyı sorgulayan ruhsal bir mesajı duyurdular. Özellikle dini mesajın başarısı her ikisine de; hristiyanlığa da, islamiyete de toplumda devlet dini olmaya gidecek kadar üstün bir konum kazandırdı.

Hristiyanlık tarihinin ilk defa dördüncü yüzyılında, Sezarlar Konsantin (hükümdarlığı 306-337) ve I. Theodosyus (hükümdarlığı 379-395) döneminde devlet dini haline geldi. Ancak Yeni Ahit’in hiçbir yerinde

bir “hristiyan devleti” için dayanak teşkil edecek bir ifade yoktur. İsa ne bir devlet, ne de diğer siyasi topluluklara rekabet edecek bir hristiyan topluluğu kurmadı. Hristiyan, devletin yöneten kesimi putperest bile olsa, diğer vatandaşlarla birlikte aynı hak ve ödevlere sahip bir vatanđadır.⁵²

Bu sorunlar hakkında İsa'nın ve Yeni Ahit'in görüşü ikili bir red şeklinde özetlenebilir:

- Dünyasal şöhret ve kudret, Tanrı'nın Egemenliği uğruna reddedilmiştir. “Benim krallığım bu dünyadan değildir” (İncil, Yuhanna 18,36); “Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını da Tanrı'ya verin!” (İncil, Matta 22,21; bkz. Matta 17,27), ki bunların anlamı: Yetkileri Tanrı verdiği için, dünyasal yöneticilerin hak ve yetkilerine saygı gösterilmesi. İnsanlar O'nu kral yapmak istedikçe İsa bundan kaçındı (İncil, Yuhanna 6,15; 12,12-36; İsa'nın Kudüs'e girdiği Pazar günü). İsa'nın ölümünün nedenlerinden biri de, halkın O'nun dünyasal kudreti reddetmesinden duyduğu hayal kırıklığıydı, çünkü halk muzaffer bir mesih bekliyordu. Dünyasal kudretine sevinen bu kudreti isteyen “muzaffer” bir hristiyanlık, İncil'e aykırı düşer. Hristiyanlık “haçın dinidir” ve amaçladığı ya da amaçlamak zorunda olduğu tek başarı, insanların yüreklerinin tek Tanrı'ya yönelmesidir.

- Hristiyanlık, siyasi ve sosyal alandaki her türlü haksızlığı reddeder. İsa'nın yaşamı, insan haklarını, özellikle yoksulların haklarını çiğneyen her türlü dini ya da siyasi egemenliğe karşı sürekli ve bazen de açıkça ortada olan mücadeleyle doludur. Bu da ölümünün nedenlerinden bir diğeri idi. Özellikle yoksullara vadedilmiş olan Tanrı'nın egemenliği hakkındaki müjdenin, Sezar'ın (yani dünyasal yöneticilerin) isteklerinden daha önemli tutulması gerekir.⁵³ Tanrı'ya olan sevgiyi, insan kardeşlerine olan sevgiden ayırmak olanaksızdır; çünkü insanlara karşı sevgi, Tanrı'ya olan sevginin bir kanıtıdır. En uç durumda bu, canını başkalarının uğruna feda edebilmek anlamına gelir (İncil, Yuhanna 15,13; Matta 25,40; Yuhanna'nın 1.Mektubu 3,16; 4,20). Karşıtlık, hristiyanın, kardeşleri uğruna kendini feda etmesine kadar, her türlü haksızlığa karşı çıkılmasına kadar gidebilir. Bu anlamda siyasi etkinlik, hristiyanın yaşam görevinin entegre bir parçası durumundadır.

Sezarlar Konstantin ve I.Theodosyus'un zamanından itibaren hristiyanlık yüzyıllar boyu devlet dini oldu. Bu statüyü, biraz zayıflatılmış şekilde bazı ülkelerde günümüze kadar korudu. Bunun yanında Roma İmparatorluğu'nun yıkılış dönemindeki güçsüzlük ve siyasi boşluk Papalığı dünyasal gücü eline almaya yönlendirdi. Kilisedevlet'in kökeni işte budur. Ardından hemen hemen bütün vatandaşlar hristiyan olduğunda, *iki kılıç* teorisi ortaya çıktı, yani ruhsal ve dünyasal kılıçlar öğretisi, her ikisi de, kendisini kralları ve sezarları atamak için görevli sayan Papa'nın elinde birleşmiş olarak. Her iki gücün tek bir kurumda ve tek bir kişide birleşmesi zamanla kilisenin bazı girişimlere ambargo koyduğu ya da kendisinin başlattığı ve yönettiği, yanlış ve İncil'in ruhuna aykırı olan bazı girişimlere yolaçtı: Haçlı seferleri, emperyalist ve sömürgecilik girişimleri, Engizisyon ve "Dünyasal kol".⁵⁴

İkinci Vatikan Konsili, İncil'in ruhuna dönüştürücü bir adımı gerçekleştirdi.⁵⁵ Kilisenin (yani dinin) devletten bağımsızlığını, devletin de kiliseden (yani dinden) bağımsızlığını talep etti; ve bunun yanında her ikisini de ilgilendiren sorunların çözümünde birlikte çalışmaya çağırdı. Aynı zamanda, İncil'in idealleri kapsamında dini toplulukların toplumda nüfuz haklarını da vurguladı.⁵⁶ Protestan kilisesi için de 1934 tarihli Barmer Teoloji Bildirgesi önemli hale geldi.

3. Bu dünyada ve ahirette yaşam

İsa Mesih'in dirilişi, son zamanı başlatmıştır. Sonsuz yaşam şimdiden başlamış durumdadır: "Diriliş ve yaşam ben'im" (İncil, Yuhanna 11,25; bkz. 5,24; Yuhanna'nın 1.Mektubu 3,14; Romalılara Mektup 6,5). "Sonsuz yaşam, tek gerçek Tanrı olan seni ve gönderdiğin İsa Mesih'i tanımalardır" (İncil, Yuhanna 17,3; bkz. 3,15-16; 5,24; 6,40.47). Sonsuz yaşam başlamış, ama daha tamama ermemiş durumdadır. Hristiyan "şimdiden" ile "daha değil" arasındaki gerilimde yaşamaktadır. Çünkü kemale ermiş olan kurtuluş İsa'nın dirilişi ve hristiyan imanında daha tamamlanmış değildir. Dünya, Kutsal Ruh'un gücüyle, Tanrı'nın isteğine en yakın hale gelmesi amacıyla daha değiştirilmek zorundadır.

Yaradılışın Tanrı'nın Ruhunda tamama erişti, dünyanın, zamanın ve tarihin sonunu belirleyecek olan Mesih'in geri gelişi ile tamamlanacaktır. Yeni bir dünya doğmayacak, ancak içinde yaşadığımız dünya

aynı insanlarla, devamlı yenilenip dönüşüme uğrayacak, yeniden şekillenmiş ve mükemmelliğe ermiş olacaktır. Bu umut kesinlikle ütopya değildir, çünkü İsa Mesih'te, O'nun mesajında, yaşamını feda edişinde ve dirilişinde temellenmiştir. Bununla birlikte umut gerçekçi kalır, öyle ki hristiyan, insanın ve dünyanın iyileşmesinin Mesih'in geri gelişine kadar tamamlanmamış olacağını bilir.⁵⁷

Hristiyan imanı, İncil'in mesajının bütün dünyaya erişmesi ve gerçek amacına ulaşmasına katkıda bulunmak için dünyaya tam anlamı ile hizmet etmeyi talep eder. İncil insanların daha iyi şartlara kavuşması için etkin olmayı da talep eder. Bu değişik şekillerde olabilir: bir siyasi partide etkinlik, belli bir yer ve zamanda İncil'in değerlerini başkalarıyla – hristiyan olmayanlar ya da ateistlerle de - birlikte pratiğe geçirmek için en uygun araç olabilir; ya da bir sendikada etkinlik, ya da herhangi bir şekilde sosyal hizmet. Ruhsal bir dinselilik de insan yaşamının tamamen ermesi için zorunludur. Ancak İncil asla bir siyasi programla benzeştirilemez. Bu nedenle Hristiyanın etkinliği, dönemin yapısının otonomisine gerekli saygıyı; kendine ve kiliseye karşı gerekli özeleştiriyi içerecek şekilde her türlü siyasi ve sosyal sisteme karşı eleştirel ve gözlemci bir tavrı içerir.⁵⁸

IV. Hristiyanlar yanıtıyor

1. Beden ve Ruh

İnsan varlığının bütünlüğünü ve birliğini vurgulamak gerekir. İnsan, Tanrı'nın benzeyişinde yaratılmış olarak, bedeni ve ruhu ile bir bütündür. Bundan dolayı bedene ve bununla birlikte cinselliğe de saygı ve özen göstermek gerekir.

2. Din ve Devlet

İncil'in Hristiyanlığın tarihinde kötüye kullanıldığı ve ihanete uğradığı dönemler olduğunu kabul etmek, ancak tarihi yapıyı da gözönüne getirmek gerekir. Bunun yanında hristiyanlar ve müslümanların tek tek ve birlikte kendi tarihlerini eleştirel bir şekilde gözden geçirmeleri gerekir. Ortak hristiyan-müslüman tarihinin hem müslümanlarca hem de

hristiyanlarca bilinçli bir şekilde eleştirilmesini teşvik etmek gerekir.⁵⁹ Burada geçerli olan yalnızca geçmişe bakmak değil, geleceğe yönelik olmak ve dinsel özgürlükle karşılıklı saygıyı teşvik eden siyasi bir sistem için ortak adımlar atmaktır.⁶⁰

3. Bu dünya ve Ahiret

Ölümden sonra yaşama olan inanç, bu dünyanın sorunlarından kaçışa ya da kayıtsız kalmaya yönelmez. Tam tersine iman insan kardeşlerimize, özellikle yoksullar ve mağdurlara hizmet etmek için teşvik etmelidir. İman hem umudumuzu ve daha iyi bir dünya için çalışma isteğimizi güçlendirmelidir; hem de insani projeleri asla Tanrı'nın egemenliği ile eş tutup karıştırmamamıza yardım etmelidir. Zamanın sonu aynı şekilde Son Yargı anlamına da gelmektedir. Gerçek ve tam adalet işte o zaman yerini bulacaktır. Son Yargı'da insanlar yaptıkları şeylere ve özellikle yoksullar ve mazlumlara karşı nasıl davrandıklarına göre yargılanacaklardır. Bu noktada Kitabı Mukaddes ve Kuran uyum içindedir. "Tanrı'nın hakkına" (*hukuk Allah*) olan saygı, insan hakkına (*hukuk al-insan*) olan saygı ile başlar. Kitabı Mukaddes'teki Tanrı'ya karşı sevgi emri, insanlara sevgiyi ve insanların haklarına karşı saygıyı da içerir.⁶¹

10. Tanrı'ya adanmış sürekli bekarlık

I. Müslümanlar soruyor

- Rahipler ve tarikat üyeleri neden evlenmiyorlar?

II. İslami görüş

Genel olarak

1. İslamiyet, aile kurmanın ve bunun içerdiği sorumluluk ve riskleri de imanlı bir şekilde üstlenmenin her erkek ve her kadının doğal görevi olduğunu öğretir. Bu nedenle bir aile kurmak, insani ve dini topluluğa karşı bir görev olarak görülür. Bunun sonucunda müslümanlar, evlenebileceği halde kendi isteğiyle bekar kalmayı seçen birinin bunu bencilikten yaptığından şüphe ederler. Ya da buna sebep olarak insanın iktidarsız oluşunu ya da bir aşkta hayal kırıklığına uğramış olabileceğini düşünürler. Üstelik sürekli bekarlığa yönelik edilen yeminlere gerçekten sadık kalılabileceğinden de şüphe etmektedirler: Sağlıklı erkek ve kadınların cinsel ilişki olmaksızın yaşayamayacakları genel kanısıyla, rahipler ve tarikat rahipleri arasında gizli ve hatta homoseksüel ilişkilerin olduğu şeklinde düşüncelere sahiptirler.

2. Bunun ötesinde evlilik, imanlının temel görevlerinden biridir (sık sık tekrarlanan bir hadisin dediği gibi: “Evlilik imanın yarısıdır”; *al-zevaç nisf al-iman*). Bu özellikle görevi “zayıf cinsiyeti korumak” olan erkek için geçerlidir. Bu nedenle, gönüllü sürekli bekarlığın neden müslümanlarda bir skandal, eleştiri ve red ortamı doğurduğu anlaşılabilir. Ancak müslümanlar arasındaki bu ani ve temel tepkide belli bir gelişimi gözlemek mümkündür.

3. Günümüzde islam dünyasında da erkekler ve kadınlar arasında gitgide daha fazla, en azından belli bir süre için gönüllü bekarlık durumları vardır, ya fedakarlık nedeniyle (örn. ailedeki küçük kardeşlerine bakan büyük kardeşler; kendilerini tamamen görevlerine adayan hem-

şire ya da sosyal hizmetliler; veya [örn. Filistin kurtuluş hareketindeki *fida'iyyun* ve *fida'iyyat* denilenler gibi] özgürlük savaşçıları), ya şahsi nedenlerle (örneğin evlilik harici ya da öncesi yaşamdaki amaçlarına erişmek isteyenler), ya da dini nedenlerle: bekar hacılar (*haciyyun*) ve bütün yaşam boyu olmasa da en azından bir süre ibadet ve meditasyon için Mekke'de kalmaya karar veren genç dullar.

4. Rahipleri ve tarikat üyelerini tanıyan ve sürekli görenler, Tanrı'ya adanan bu sürekli bekarlığın sadakatle yaşandığını kabul ederler. Bazıları bu tür yaşama hayranlık duymaktadırlar (rahibelerle beraber yaşayan ya da çalışan müslüman genç kızlar sık sık islamiyette bununla kıyaslanabilecek bir yaşam tarzı olmaması nedeniyle üzüntülerini belirtmektedirler. Müslüman olarak seve seve böylesi Tanrı'ya adanmış sürekli bekarlık yaşamı sürdürmeyi arzu ettiklerini ifade etmektedirler. Peki bunun nedeni nedir? Evlilikten kaçış mı yoksa fedakarlık dolu bir yaşam isteği mi? Ancak insanlar sık sık şunu da söylerler: “Bu hristiyanlar için normaldir, ancak, islamiyette keşişlik yoktur (*la rah-baniyyat fil-islam*)”.

Detaylı olarak

1. Az sayıdaki istisna sayılmazsa şu söylenebilir: Tanrı'ya adanmış sürekli bekarlık, islamiyette insani ya da dinsel ideal olarak görülmez. Kuran'da buna benzer hiçbir iz yoktur. Peygamber evliydi. Evliliği açıkça öven ve Tanrı'ya adanmış sürekli bekarlığı olumsuz gösterip reddeden çok sayıda hadis vardır. Örneğin şunlar: “*Sünnet* bizim evliliğimizdir” (*sunnatu-na al-zavaç*); “Evlilik imanın yarısıdır”. “Yaşayacak bir günüm daha olsaydı ve bekar olsaydım, hemen evlenirdim ki, Tanrı'nın önüne evlenmemiş bir adam olarak çıkmayayım.” Hala evlenmemiş olan bir müslüman adama şu söylenmiştir: “Şeytanla yaşamaya mı karar verdin? Eğer hristiyan keşişi olmak istiyorsan açıkça onların topluluğuna katıl; ama eğer bizden biri isen *sünnetimize* uy!”

En büyük islami ilahiyatçılardan biri olan al-Gazali (1059-1111)⁶², en kapsamlı şekilde neden evliliğin islamda bağlayıcı bir şekilde emredildiğini açıklıyor:

- Tanrı'nın ve peygamberin isteğine uyarak çocuk sahibi olmak için;
- islam cemaatini güçlendirmek için;

- kendi duyularını tatmin etmek ve cennetin tadını daha dünyadayken tadabilmek için;
- erkek için: ev işlerini gören ve bu sayede ibadet için zaman sağlayan birinin olması;
- sufi için: karısıyla zevk alarak rahatlamak, gevşemek için;
- son olarak evlilik, kadının mizacına katlanmak yoluyla sabırda gelişmek için bir fırsattır. Hemen hemen bütün islam tasavvufçuları evliydi.

2. Buna karşın Tanrı'ya adanmış sürekli bekarlık tamamen gözardı edilmez ve her durumda reddedilmez. Örneğin Kuran, Meryem'i bakireliğin mükemmel örneği olarak övmektedir: “*İrzini iffetle korumuş olan Meryem'i de an*” (Kuran, Enbiya 91; Tahrim 12; bkz. Al-i İmran 39.ayet Vaftizci Yahya'yı iffetli (*hasur*) olarak niteler ve İsa'nın iffetliliği de ima edilir). Keşişler övülerek anılırlar (Kuran, Maide 82; Nur 36-37; Hadid 27; ancak şuna da bakınız: Tevbe 31.34). Bazı müslüman tasavvufçular ve münzeviler Tanrı'ya adanmış sürekli bekarlığı yaşadılar. Meşhur tasavvufçu Basralı Rabia'nın (8.yüzyıl) evlenmeyi reddedişi, Tanrı'ya adanma yemini içerir gibi görünmektedir. Bazı sufi tarikatlarının (Rahmaniyye, Bektaşiler...) kitapçıları dini nedenlerle bekarlığı övmektedirler. Al-Gazali bekarlığı, ancak insan ailenin masrafları ya da yükünü çekemiyorsa, eğer kadının karakteri çok zorsa ya da eğer kadın sufiyi yoğun meditasyondan alıkoyuyorsa tavsiye etmektedir. Al-Gazali, evlenmiş ya da evlenmemiş olmanın değerinin çevre şartlarına bağlı olduğuna sonucuna varmaktadır. Bu konuda en ideal halin, peygamber Muhammed'in yaptığı gibi evlilik yaşamının dindarlık ve Tanrı'ya adanmışlıkla birleştirilmesi olasılığının olduğunu belirtmektedir.

Al-Gazali, İsa'nın bekarlığı konusunda şunları söylemektedir:

“Belki de İsa'nın mizacı öyleydi ki, aileyle uğraşmak onun çok fazla zamanını alacaktı ya da uygun şekilde ailenin geçimini sağlamak ona çok zor gelecekti, veyahut da evliliği Tanrı'ya hizmete adanmakla birleştirmeyi istemedi ve yalnız Tanrı'ya hizmete adanmayı seçti.”⁶³

III. Hristiyan görüşü

Burada sözkonusu olan, iffetliliği tanımayan bekar yaşama kültürü değildir. Sözkonusu olan özellikle rahipler ve tarikat üyelerinin tam anlamıyla iffetli yaşamalarını gerektiren ve içeren sürekli bekarlık konusundaki bilinçli hristiyan düşüncesidir.

1. Katolik görüşü

Katolik imanında Tanrı'ya adanmış sürekli bekarlık için birbirini bütünleyen üç temel neden vardır:

- Tanrı'nın egemenliği (İncil, Matta 19,12) ya da Pavlus'ta olduğu gibi İncil'in vazedilmesi uğruna (bkz. İncil, Korintlilere 1.Mektup 9). Sözkonusu olan İsa Mesih'e tam anlamıyla şükran ve sevgiyi göstermektir. Sürekli bekarlığa çağrılı olanlar için böylesi bir yaşam şekli Tanrı'ya içten bağlılığı ve O'na karşı açıklığı güçlendirebilir. Sürekli bekarlık, Tanrı'yı ve Egemenliğini bekleyişi vurgulayabilir.
- insanın kendisini göreve tamamen adanmasını gerektiren, insanlığa hizmet işleri;
- Bekar yaşamış olan İsa'yı ve iman açıklamasında "Bakire" olarak anılan Meryem'i bilinçli olarak örnek almak. İsa uğruna sürekli bekarlığı yaşayan çok sayıda hristiyan bu nedenle bu yolu seçmiştir.

2. Protestan görüşü

Evliliğin desteklenmesi, bekarlığın desteklenmesi ile aynı derecededir. Bekarlığa evliliğe göre özel bir ayrıcalık tanınmaz. Sürekli bekarlık, İncil'in duyurulmasına tam hizmet edebilmek için yararlı olabilir. Ancak vaiz (*pastör*) erkek ya da kadınlardan bu talep edilmez. Bazı protestan cemaatlerinde bekarlık yaşanır, ancak bu oralarda da kalıcı, bağlayıcı bir şart özelliği taşımamaktadır. İsa'nın bekarlığı protestanlar için örnek bir fonksiyona sahip değildir; ancak İsa bekarlara örnek olarak görülmektedir. Aynıısı İsa'nın annesi Meryem için geçerli değildir. Protestan yorumcuları, Meryem'in kesinlikle sürekli olarak bakire kalmadığına, İsa'nın yanında başka çocukları da olduğuna inanmaktadırlar (İncil, Markos 6,3).

IV. (Katolik) Hristiyanlar yanıtıyor

1. Müslümanların sürekli bekarlığa bencilliği neden gösterdikleri yerde, Tanrı'ya adanmış sürekli bekarlık idealinin insanlara hizmet (*li-hizmet al-insaniyye*) ve iyilik yapmak isteğinden (*li-l-amel al-hayriyye*) kaynaklandığı yanıtını vermek gerekir. Bu ise, sürekli bekarlığı yaşayanlardan gerçekten insanlara yardım etmeye hazır olmalarını talep eder. Yaşam şekilleri evli insanlarınkinden farksız olursa asla ikna edici olmayacaktır. Sürekli bekarlık, ancak bütün yaşam şekli İncil'in ruhu ile şekillenmişse hristiyanca yaşanabilir.

2. Evlenmek ve aile kurmanın dini-ahlaki bir görev olduğu vurgulanırsa, bekarlığın Tanrı'ya direk olarak adanmayı (*li-vay Allah; aslama vayha-hu li-llah*) ya da tamamen ibadeti amaçladığı belirtilmelidir. Bu da, insanın tam fedakarlık ve ibadet ruhunu gerçekten yerine getirmesini şart koşar.

3. Eğer hayal kırıklığı ile sonuçlanmış bir sevginin sürekli bekarlığa sebep olduğu şüphesi varsa, evlilik yaşamının değeri ve güzelliği, hristiyan ailesinin örnek oluşu ve mutlu evliliği olan hristiyan kardeşleri belirtmek gerekir.

4. Sürekli bekarlığa karşı yapılan itirazları görmezden gelmemek, önceleri buna karar veren bazı kişilerin sonradan sürekli bekarlık yolunu çok zor bularak bu yoldan vazgeçtiklerini inkar etmemek gerekir. Sürekli bekarlık yolu da insani şahsi krizlerden korumamaktadır.

5. Din adamları ya da tarikat üyeleri bu konuda kendilerine soru yöneltildiği zaman, bu çağrıyla nasıl İsa ve Meryem'i örnek alarak izlemek isteğiyle, Tanrı'dan nasıl daha büyük bir sevgiye *davet* şeklinde almış olduklarını anlatmalıdırlar. Bu çağrının nasıl dua, derin düşünme ve diğer imanlı hristiyanlara danışma yoluyla güçlendiğini, eğer ailenin bunda desteği olduysa nasıl desteklediklerini; ve sonuçta bu düşüncenin ne kadar açık ve teşvik edici hale geldiğini, bu çağrıyla reddetmenin üzüntü ve kedere yolaçacak hale geldiği anlatılabilir. Bu da, Tanrı'ya adanmış sürekli bekar bir insanın yaşamında insani ve ruhsal bütünlüğün inanılır şekilde gerçekleştiğinin görülebilmesini gerektirir.

11. Dinlerin çokluğu ve din özgürlüğü

I. Müslümanlar soruyor

- Tanrı her insana tek ve aynı insani doğayı verdiği halde neden bu kadar çok din vardır?
- Her din, hristiyanlık da başta olmak üzere, evrensel olma iddiasındadır. Farklı dinler nasıl “evrensel” olabilirler? Gerçekte yalnız tek bir din evrensel olabilir. Diğer dinler ancak bir bölüm ya da bir süreligine gerçektir.
- Günümüze kadar dinler savaşlara neden oldular: bkz. Lübnan, Kuzey İrlanda, Sri Lanka vb. Dinlerin hepsi, emperyalist ya da sosyoekonomik güçlerce yönlendirilen ya da emellerine alet edilen kurumlardır.
- Bütün dinlerin sentezi olan evrensel bir din düşüncesine gitmek gerekmez mi?
- Kilise günümüzde din özgürlüğünden bahsediyor. Ama bu hep böyle değildi. Kilise geçmişte emperyalizmi ve sömürgeciliği kendi amaçlarına alet olarak kullandı. Din özgürlüğünün avukatlığına soyunmasının nedeni, artık elindeki kudreti yitirmiş olması değil mi?
- Din özgürlüğü ilkesi iyidir. Ancak: İnsanın gerçek dine sırt çevirip başka bir dine geçmesine izin verilebilir mi? Din özgürlüğü kavramı dinleri tehdit eden bir tehlike değil mi?
- Bir insanın müslüman olmadan Kuran okuması nasıl mümkün olabilir? O zaman insanın oryantalistler (*Doğubilimci*) gibi ikiyüzlü olması gerek.

II. İslami görüş

Genel olarak

1. İslamiyet tek gerçek, mükemmel ve kalıcı olan dindir. Diğer dinlerin bütün gerçek değerlerini de almıştır. Geleneksel düşünceye sahip

müslüman bugün hala yahudi ve hristiyanların bulunmasına şaşmaktadır, öyle ya, islamın gelişi ile bu dinler artık geçersiz olmuşlardır. Yahudilik ve Hristiyanlık geçici karakterdedir ve en iyi ihtimalle bir kısım gerçektir. Onlar sınırlı insan toplulukları için düşünülmüştür. İslamın dışında gerçek bir dinsel “değer” yoktur, çünkü İslamiyet gerçekten evrensel olan tek dindir.

2. “Din savaşları” tarihi bir gerçektir. Geçmişte islam dünyası ile hristiyan dünyası arasında, katoliklerle protestanlar arasında savaşlar olmuştur. Günümüzde de din adına çatışmalar vardır, örneğin Lübnan, Kuzey İrlanda, Filipinler, Sudan vd.

3. Hristiyanlığın emperyalizm, sömürgecilik ve milliyetçilikle işbirliği birçok müslüman tarafından kanıtlanmış gerçekler olarak görülmüştür.

4. Bir dinden diğerine geçiş doğru bir şey olamaz. İnsan bir dine ait olarak doğar ve ona uymalıdır, çünkü din kişisel, toplumsal ve ulusal kimliğin önemli bir parçasıdır. Ancak islama geçişi burada ayırmak gerekir, çünkü İslamiyete geçiş, bütün ayrımcı kimlik yapısını kaldıran ve gereksiz kılan bir topluluğa ve yapıya geçiş demektir.

Detaylı olarak

1. Kuran’ın tamamını, bütün insanların tek bir dini cemaat, yani *ümme*t içinde birleşmelerine olan istek şekillendirir; Tanrı’nın en başta istediği de budur. İnsanlar ancak kısa zamanda her biri gerçek ve tek olduğunu iddia eden değişik dinlere bölünmüşlerdir (Kuran, Yunus 19; Hud 118; Enbiya 92; Zuhuf 33).

2. İslamiyet, en son, mükemmel, tamamlayıcı ve evrensel olan dindir. Kurtuluşa erişmek için tek gerçek yol olarak “peygamberlerin sonuncusu” Muhammed tarafından duyurulmuştur (Kuran, Al-i İmran 19.73.85.110; Maide 3; Tevbe 33; Zuhuf 28; Saff 9).

“O (Allah), müşrikler hoşlanmasalar da (kendi) dinini bütün dinlere üstün kılmak için Resulünü hidayet ve Hak Din ile gönderendir” (Kuran Tevbe 33; Saff 9).

Sonuç olarak İslamiyetin bu iddia ile bütün insanlığa yönelmesi doğaldır (Kuran, Araf 158; Sebe 28). Diğer dinler ya yanlış (putperestlik böyledir), ya da geçici veya kısmen doğrudur (örneğin “ehl-i kitap din-

ler”: yahudilik ve hristiyanlık). Bu eşsiz din her tarafa yayılmalıdır, duyuruyla (*davet*: çağrı; ki bu hristiyanlıktaki misyonun karşılığıdır) veya gerekiyorsa kılıçla. Tarihi açıdan bakıldığında İslamiyet, (Mekke’de) baskılara karşı direnen, dostça bir uyarı olarak başlamış, daha sonra kılıca da sarılmıştır (Medine’de). Peygamberin ölümünden sonraki dönemdeki “büyük fetihler”, İslamiyet için bir çok ülkeye yol “açmıştır”. Takip eden yüzyıllar boyu müslümanlar İslamiyet adına birçok saldırı ve savunma savaşları yürütmüşlerdir. Halkların İslamiyete geçişi, müslümanların eline geçmiş bölgelerde ya da dışında olsun genellikle barışçı yoldan ve adım adım gerçekleşmiştir. Burada müslüman tüccarlar ve tarikatlar çok büyük bir rol oynamışlardır. Ancak çoğunluğun müslüman olduğu toplumlar içinde yaşayan gayrimüslümler üzerine uygulanan sosyal baskıların etkilerinin de gözden yitirilmemesi gerekir. Çağdaş dönem müslüman yazarları İslamiyetin hep barışçı bir şekilde duyurulduğunu vurgularlar. Bu noktada İslamiyet’in adı ve bayrağı (*fi sabil Allah*) altında yürütülmüş olan savaşları anmazlar. Bu yazarların düşüncelerine göre bu tür savaşlar hep savunma savaşları olagelmıştır.

3. Kuran, günümüzde de sık sık tekrarlanan “dinde zorlama yoktur” (*la ikraha fil-din*, Kuran, Bakara 256) ilkesiyle herkesin inanıp inanmamak konusunda özgür olduğunu duyurur (Kuran, Yunus 40-45; İsrâ 84.89.107). Buna rağmen Kuran, putperestlerin inanmak zorunda olduklarını yoksa öldürülmeleri gerektiğini de söylemektedir (Kuran, Tevbe 5; Fetih 16). Buna karşın “ehl-i kitap” olanlara, yani yahudiler ve hristiyanlara “*zimmi*” statüsü teklif edilir: Dinlerini – hatalı ya da islam geldiğinden beri batıl olsa da -, hiyerarşilerini ve ibadetlerini devam ettirebilirler, ancak bunun için *cizye* şeklinde özel bir vergi ödemek ve “küçük” kalmak (yani göze batmayacak şekilde ve ikinci sınıf vatandaş olarak) zorundadırlar (Kuran, Tevbe 29). Dinini, başka bir dine geçerek ya da açıkça islama karşı işler ve sözlerle terkederek müslüman, Tanrı tarafından mahkum edilir (Kuran, Al-i İmran 85-90; Nisa 137; Nahl 108) ve ölüm cezasına çarptırılması gerekir (Kuran, Bakara 217. ayet eskiden beri hep böyle yorumlanmıştır ve bu yorum çok sayıda hadisle de desteklenmektedir!).

4. Günümüzde bir çok islam ülkesi, temsilcileri vasıtasıyla Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’na, İnsan Hakları Evrensel Bil-

dirgesi'nde yer aldığı şekliyle (Madde 18; düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü vurgulayan madde) din özgürlüğünü bir kısıtlama ile kabul ettiklerini ifade etmektedirler, getirdikleri kısıtlama da hiç kimsenin gerçek dinden (yani islamdan) çıkmaya hakkının olmadığıdır (bkz. *Islamochristiana* [Roma], Sayı 9 [1983], Sayfa 158-159).

5. Çağdaş kültürel çevrenin ve ideolojik çeşitliliğin etkisi altında bir çok müslüman da Batı'da yaygın olan bir düşünce tarzını geliştirdiler: Kendi vicdanının izinde gitmek herkes için tamamen serbest olmalıdır. Başka müslümanlar, bütün dinlerin aynı değerde olduğunu, daha ötesinde İslamiyet ile Hristiyanlığın öz itibarıyla hemen aynı, en azından birbirine çok yakın dinler olduğunu söylemektedirler. Böylesi ifadeler, dinleri birbirine karıştırıcı (senkretizm) ya da farkları yok sayıcı bir zihniyet değildir. Bu ifadelerle daha çok imanına göre yaşamak isteyenlerin kardeşçe ortak yanlarını vurgulamaktadırlar. Bazı müslümanlar pratikte senkretizme yol açabilecek bir şekilde evrensel (ortak) bir din istemektedirler. Son olarak dinlerin – en başta Hristiyanlık ve İslamiyet olmak üzere – gerçek bir diyaloga girmeleri ve birbirlerine kardeşçe yaklaşmaya çalışmaları gerektiğini, ve bu yakınlaşmayı kendi isteği kadar ileri götürmek konusunda Tanrı'ya bırakmaları gerektiğini düşünen müslümanlar vardır. En başta gelen hedef şu olmalıdır: Dünyamızda beraberce Tanrı'ya olan imana tanıklık etmek.

III. Hristiyan görüşü

1. İsa tarafından duyurulan ve yaşanan Müjde, Tanrı'nın bütün insanların Babası ve özellikle mazlumlar, yoksullar, günahkarlar ve dışlanmışlar için özel bir sevgiyi de içerecek şekilde her şeyi kapsayan, koşulsuz sevgi olarak açıklanmasıdır. İsa, bu Tanrı sevgisi içinde halkının insanlarını ve bütün insanları biraraya getirmek, birleştirmek istemektedir. Bütün insanlar – en başta “yoksullar” olmak üzere – “Tanrı'nın Egemenliğine”, yani Tanrı'nın sevgisinin egemenliğine çağrılıdır.

2. En baştaki havarilerin kilisesinin imanına tanıklık eden Yeni Ahit'te (*İncil*) Tanrı Sözü İsa Mesih, Tanrı'nın en üstün, son ve ebediyen geçerli vahyidir. Tanrı O'nda bütün insanlara yönelmiş durumdadır, bu nedenle Hristiyanlık özünden dolayı evrenseldir. Tarih, kilisenin baş-

langıçtan beri görevini evrensel olarak gördüğünü gösterir. Kilise kendini, herşeyi barıştıran evrensel Tanrı sevgisinin hizmetinde görmüştür (bkz. İncil, Korintlilere 2.Mektup 5,18-21; Efeslilere Mektup 2,11-12).

3. Tarihi açıdan bakıldığında Hristiyanlık havariler ve ilk kuşak hristiyanların canlı imanı sayesinde oluşmuş ve yayılmıştır. Tanıklıkları ve duyuruları, baskılara rağmen ve hatta baskılar sayesinde daha da etkin olmuştur. Kilise'ye tam dinsel özgürlüğü sağlayan ve kısa zaman sonra İmparatorluğun resmi dini olmasının yolunu açan Milano Buyruğu'ndan (İ.S. 313) sonra Hristiyanlık çeşitli savaş ve çatışmalara karışmış ve farklı inançta olanların baskıya uğramasından sorumlu olup, onlara karşı sosyal baskı uygulamıştır. Bunlar temel olarak siyasi, ancak daha büyük ağırlık kazandırmak için dinsel görüntü verilmiş girişimlerdi.

Haçlı Seferleri'nde ise durum farklıdır, çünkü burada dinsel öge (Kutsal Mezarın kurtarılması) açıkça ana öge durumundaydı. Sömürgecilik ile misyon faaliyetleri arasındaki ilişki tek boyutlu bir şemaya indirgenemez. Bir defasında misyonerler sömürgecilere eşlik etmiş ya da onların ardından yöreye gitmişlerse (15. ve 16. yüzyılda Portekizliler ve İspanyollarla birlikte); bir başka defasında sömürgecilerden çok daha önce o yöreye gelmişlerdir (Orta Afrika, Çin ve Japonya); ve bir başka defasında ise sömürgecilere karşı direniş göstermişlerdir (Latin-amerika'da Las Casas; Fransız Batı Afrikası).

4. Hristiyanlık dışı dinlerin hristiyan imanı açısından görülüşü uzun bir gelişim süreci göstermiştir: her insanda mevcut olup, meyve vermek için Tanrı'nın sözünü bekleyen ruhsal tohumdan sözeden Yustinyus'tan (ölümü İ.S. 165); durumu abartarak imansızların erdemlerini bile kötülük olarak gören Hippo'lu Augustinus'un (354-430) bakış açısından, imansızların "iyi niyetli (*bona fide*)" olmaları nedeniyle yargılamayacaklarını öne süren teorilere kadar. Daha yakın zamanda ise günümüzde hakim olan bakış açılarına yönelten "*pierres d'attente*" teorisi (halkların ve kültürlerin iman ve ahlaklarında, Tanrı'nın Mesih'te bedenalışının ışığında bütünlünlü aydınlanmayı bekleyen öğeler hakkındaki hristiyan-teolojik öğretisi) yer aldı.

Hristiyan olmayan dinler hakkında uygun bir teoloji geliştirmeye yönelik yeni denemeler arasında, ikincisi geniş bir yankı uyandırmış olan iki deneme incelenmeye değer.

a) İman ve din arasında ayırım yapan tarz: Bu teori öncelikle protestan teologlar Karl Barth (1886-1968) ve Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) tarafından ortaya konuldu, daha sonra örneğin Jean Daniélou (1905-1974) gibi katolik düşünürlerin yaptıkları değişikliklerle üstlenildi. Burada din, insan doğasının Tanrı'ya yönelik doğal hareketi olarak anlaşılır. Dinler, dinin ortaklaşa gösterisidir, ifadesidir. Dinler, dini, ayinler, törenler ve dindarlık vb. şekillerde tercüme ederler. En azından Barth'ın ilk dönem tarzında din, basitçe insanca yapılmış bir şey olarak Vahiye olan iman karşısında olumsuz olarak gösterilmiştir. Daniélou ise dinleri olumlu olarak değerlendirir: Her insan topluluk, her uygarlık çevresi kendi dinine sahiptir. Bu nedenle bir kelt, cermen, akdeniz, afrika, hint dininden bahsedilebilir ve hristiyan dininde de bu dinlerle kıyaslanabilecek özellikler bulunabilir. Diğer tarafta ise iman, yarattıklarıyla bağ kuran ve onlara soru yönelten Tanrı'nın sözüne insani yanıttır. Eğer din, insan ruhunun Tanrı'ya yönelik hareketi ise, iman da insanın, kendisine vahiyle ulaşan Tanrı sözüne yanıtıdır. İsa Mesih'e olan iman her 'dinde' "tecessüm etmeli, beden almalıdır". İman, dinlerle ve dinlerin şekillendirdiği kültürlerle kapsamlı ve önemli şekilde bağ içine girdiği için onları yeniden şekillendirir ve törenlerine, yasalarına ve geleneklerine yeni bir anlam kazandırır. Daniélou'nun vardığı sonuç, insanın hristiyan imanını kabul etmekle "bir dinden başka bir dine geçmediği", aksine kendi dininin bu biraraya gelme sonucu yeniden şekillenip dönüşüme uğradığıdır.

b) Genel ve özel vahiy arasında ayırım tarzı: Bu yeni bakış tarzı önce K. Rahner (1904-1984) tarafından geliştirilmiş, daha sonra önemli açılardan birçok yazar tarafından üstlenilmiştir. Tanrı, yeryüzünde insani yaşamın başlangıcından beri kendini bütün insanlara tanıtmayı sürdürmektedir. Kitabı Mukaddes, bu "genel" vahiyde Adem'le, Nuh'la, Bilgelik kitabıyla, Pavlus'un Romalılara Mektubu (1,19 vd.) ile tanıklık eder. Hristiyanlık dışındaki diğer büyük dinler bu genel vahyin yüksek ifadeleridir. Daha sonra ise Tanrı sözü, "özel" bir şekilde Tanrı'nın halkının tarihinde görüldü; İbrahim, atalar ve peygamberlerle başlayıp, sonuçta "bu son zamanlarda", beden alan Tanrı Sözü ve vahyin bütünlüğü olan İsa Mesih aracılığıyla. Bu "özel" vahiyde Tanrı'nın "genel" vahiyde de gerçekleşen kendini açıklama-

sı tarihsel açıdan belirginleşip insani bir yüz kazanır: Nasıralı İsa. “Beni görmüş olan, Baba’yı görmüştür” (İncil, Yuhanna 14,9). Tanrı’nın bütün dinlerdeki mevcudiyeti de İsa tarafından aydınlatılır. Ancak Tanrı’nın İsa Mesih’te vahyi de tam anlamıyla zamanların sonunda tamama erecektir, İsa Mesih’in tekrar gelişinde (*Parusie*). Hristiyan müjdesinin duyurulduğu ve Kilise’nin diğer dinlerle diyalogu da buna hizmet etmektedir. Bu süreç içerisinde dinlerin tarihi ve diğer dinlerinde mevcut oluşu “Vahyin anlamının açıklanışına” bir katkı durumundadır. Bu şekilde anlaşıldığı zaman, İsa Mesih’in Vahyin bütünlüğü, Tanrı’nın bir insanda vahyi olarak kabul edilmesi, diğer dinleri değersiz görmek ya da onların Tanrı’ya bağlarını ve ibadetlerini geçersiz saymak değildir. Bunun yerine diğer vahiyler, Vahyin anlamının tam olarak açıklanışına değişik katkılar olarak görülecektir. Böylece dinler arasındaki diyalog hristiyanlar için de yarar sağlayıcı olur.

5. Hristiyanlık yalnızca barış ve esenliğin müjdesi olarak İncil’e sadık kalabilir. İsa, vatandaşlarının beklediği siyasi Mesih olmayı açıkça reddetti. Siyasi isyan çıkarmak yerine ölmeyi, zorbalık ve intikam yerine affetmeyi tercih etti. Daha sonraları, Sezar Büyük Konstantin’in (hükümdarlığı 306-337) desteğinin sonucu olarak Kilise devletle öyle yakın bir ilişki içinde oldu ki, arada bir savaşa çağırdığı, savaşı kutsayıp savunduğu dahi oldu. Şimdi ise onyıllardır Kilise ve Papalar her fırsatta barışı ve adaleti teşvik etmektedirler. Kilise elbette şahıs ve toplumların kendini savunma hakkını ve yine aynı şekilde açıkça adaletsiz olan rejimlere karşı çıkmak hakkını, hatta görevini kabul etmekte, tanımaktadır. Ancak hristiyan – mümkün olduğu her yerde – şiddete dayanmayan (ve buna rağmen hiçte etkisiz olmayan) barışçı eylem ve çabaları göstermeli ve Tanrı’yı malzeme yapan, milliyetçi, fanatik dinci ideolojilerin ve bunların şiddet potansiyelinin yarattığı sıkıntıları aşmak için katkısını sağlamalıdır.

6. İman Tanrı’nın özgürce sunduğu bir armağandır. İnsanlar Tanrı’nın bu armağanını özgür iradeleriyle kabul eder veya reddederler. Tarihte, zorlama ya da hürriyeti kısıtlayarak dayatma (örneğin Büyük Şarلمان ve Saksen) yoluyla, veya tamamen insani nedenler ve sosyal faktörler sonucu, ya da bu faktörlerin de etkisinin olduğu “din değiştirme” olayları yaşanmıştır.

Uzun süre boyunca Kilise’de, kilise ile devlet arasında olabilecek en iyi ilişki sisteminin, hristiyanlığın devlet dini olarak duyurulması ve böylece “yanılığa fırsat doğmaması” olduğu düşüncesi ağır basmaktaydı. Gerçekten de Kilise başlangıçtan beri insanın olumsuz sonuçlarla karşılaşmadan hristiyan olabilmesi için özgürlüğü talep etmiştir; ancak bir hristiyanın dinini özgürce yorumlamak ya da bu inançtan vazgeçmek veya “başka bir dine geçmek” (örneğin Engizisyon) konusundaki özgürlüğü konusuna ise daha temkinli yaklaşmıştır. Hristiyanlıkta inanç özgürlüğü düşüncesinin uzun ve acı dolu gelişim sürecini bilmek, islami taraftaki belli tavır, tepki ve zorlukları daha iyi anlamamıza yardım edebilir.

Ancak İkinci Vatikan Konsili ve Konsilin inanç özgürlüğü konusundaki açıklamasının ardından kilisenin tutumu, en azından kural olarak, çok açıktır: İnanç özgürlüğü insanın en temel ve dokunulamaz haklarından biridir. Misyon (yani inancını duyurmak, tanıtmak) yolu başkasının onuru ve düşüncesine saygı içinde biçimlenmek zorundadır. Bundan dolayı sözkonusu olan diyalog içinde ve diyalog yoluyla tanıklıktır. İman, özü itibarıyla bir rica ve davet eder şekilde sunulmalı, (İncil, Korintlilere 2.Mektup 5,20), ancak asla zorlama olmamalıdır (*faith always is to be proposed not imposed*). Her bir birey kendi vicdanının ışığında ve Tanrı’nın önünde, kendi şahsi kararı için özgür ve bu kararından kendisi sorumludur.

IV. Hristiyanlar yanıtıyor

1. Dinlerin çeşitliliğini gözönünde bulundurarak

Dinlerin çokçeşitliliği bir gizemdir. Bu bir taraftan Tanrı’nın insanın özgürlüğüne gösterdiği saygı, diğer taraftan da insanlığın dini ve kültürel gelişiminin doğal şartlarıyla ilişkilidir. Binlerce yıl boyunca büyük insan grupları birbirlerinden izole olmuş bir şekilde Avrupa’da, Asya’da ve Amerika’da yaşadılar. Bugün ise dünya çoklu ilişkiler ağı ve karşılıklı bağımlılık bilinciyle şekillenmiştir. Elbette günümüzde de insan toplulukları arasında çok çeşitli gerilimler ve çatışmalar mevcuttur. Bu noktada dinlere büyük bir görev düşmektedir ve dünyamızdaki halklar, ekonomik bloklar ve kültürel gruplar arasındaki ilişkilerde daha büyük

adalet ve uyumu gerçekleştirmek için dinler ortak sorumlu durumdadırlar. Dinler arasında her türlü çatışma (polemik, düşüncesizce din değiştirmeler) yok olmalı, aynı şekilde dinin özgünlüğüne ve aslına uygunluğuna zarar veren Senkretizmden (dinleri birbirine karıştırma) sakınılmalıdır. Yalnızca diyalog ve karşılıklı birbirini tanıma, anlama süreci dinleri birbirine karşı açık olmaya yöneltir, öyle ki insanlar farklılıkta bile biraraya gelebilirler ve birbirlerini daha iyi tanıyıp anlayabilirler. Burada sözkonusu olan farklılıkları anmamak değil, aksine farklılıkların nerede ve neden mevcut olduğunu kavramaktır. Diyalog, insanın imanına tanıklık ederek karşı tarafı da, gerçek ve değerli gördüğü şeyi tanımaya davet etmesine asla engel teşkil etmez. Bu şekilde farklı dinlerin imanlıları mümkün olduğunca birlik içinde iman ve Tanrı'nın isteğine alçakgönüllü bir itaatle gerçek bir birlik arayışının tanıklığını yapmalıdırlar.

2. "Evrensel" dinlerin çeşitliliği

İslamiyetin ve hristiyanlığın evrensellik iddialarının olduğu bir gerçektir. Bu iddiadan vazgeçmeleri için de hiçbir sebep yoktur. Her şey, bu evrenselliğe erişme yolunda hangi yöntemlerin kullanıldığına bağlıdır. Kişisel ya da ortak hırsa dayalı yöntemlerden günümüzde vazgeçilmesi gerekir: Siyasi güçlerin desteği, zorbalık, savaş, ya da - en zarif halinde ve görünümünde bile olsa - zorlama. İnsanın gerçek ve geçerli gördüğü değerlere evrensel kabul sağlamak için kullanabileceği, Tanrı ve insanlar önünde kabul edilebilir ve layık olan tek yol, diri bir iman tanıklığı, diyalog ve insanın ve vicdanın kararına gerekli saygıyı göstererek ruhsal yarışır.

3. Dinler savaşlardan sorumludur

Dinlerin geçmişte savaşlardan sorumlu, en azından bazı savaşların ortak sorumlusu olduklarını ve bu durumun günümüzde de hala sona ermemiş olduğunu kabul etmeliyiz. Bu iki yüzü olan bir madalya gibidir. Tarih boyunca din faktörü birçok defasında da şiddet kullanımını engellemiş ya da şiddeti indirgemmiştir. Örneğin hristiyan Ortaçağ'ındaki "Ülkede Tanrı huzuru" düzenlemelerini ya da islam hukukunun "haklı bir savaş" için gerekli gördüğü önşartları düşünelim; ya da dinin

savaş esirleri ve masumlara özen gösterilmesi konusundaki uyarıları vb. Bunun dışında din savaşı olarak adlandırılan savaşlarda çoğu kez asıl sebep dinler arasındaki düşmanlık değildi, asıl sebep daha çok, dinin şahsi veya ortak hırslara malzeme olarak kullanıldığı, şahısların ve insan topluluklarının (krallıklar, hanedanlar ve uluslar) daha fazla kudrete yönelik arzu ve hırslarıydı. Günümüzdeki çatışmalar konusuna baktığımız zaman neden olarak hemen dini sebepleri saymak yerine, elde edilen bilgilerin doğru ve eleştirel bir şekilde incelenmesi gerekir: Lübnan, Kuzey İrlanda, Balkanlar, Filipinler, Afganistan, oralandaki çatışmaları sadece dini sebepten saymanın ne kadar kolaycı bir tavır olacağına örnektirler. Gerçek ise bu olayların çoğunda dinsel otoritelerin çatışmalara yol açmak yerine sürekli olarak barış ve anlaşma için çaba gösterdikleridir.

4. *Din (inanç) özgürlüğü hakkında*⁶⁴

İnanç özgürlüğü insanın en dokunulamaz haklarından. Bu özgürlüğü çiğnemek ya da kısıtlamak, Tanrı'ya ve insana hakarettir. Geçmişte – ve günümüzde de – bu konudaki büyük haksızlıkların en baştaki sorumlusu din ile devlet arasındaki (veya milliyetçilikle devletin ilişkisi, ya da devletin kapitalist veya sosyalist ateizmin aracı durumunda oluşu) ilişkidir. Her dinin böylesi sistemlerden kurtulmaya ve inanç özgürlüğünün gerçekten tanınması önündeki engelleri aşmaya hakkı vardır.

Hristiyan ya da müslüman olsun herkes kendi dini topluluğu veya grubu ile dayanışma içinde olmalı, topluluğun esenliği ve refahı için katkı sağlamalıdır, bu ister ümmet, ister kilise ya da başka gruplar olsun. Ancak bireyin iman ve din konusundaki, kendi vicdanı ve Tanrı'dan aldığı ışık doğrultusunda verdiği kendi özgür kararına tamamen saygı göstermek gerekir. Bu konuda bağlayıcı tek yasa, kişinin dürüstçe gerçeği arayan vicdanının sesidir. Yalnızca Tanrı yürekleri görüp yarğalayabilir. İmanın ve dinin gerçekliği uğruna, bunların tam bir özgürlük içinde seçilebilmesi ya da reddedilebilmesi gerekir. Burada hepimiz, sürekli Tanrı'nın isteğini aramaya devam etmekle yükümlüüz.

12. Hristiyanlığın merkezi

I. Müslümanlar soruyor

Bazen müslümanların hristiyanlığın şu ya da öteki öğretisi hakkında belli bir soru sormak yerine – merak ya da şahsi ilgiden olsun – genel bir soru yönelttikleri olur: Hristiyanlıkta önemli ve belirleyici olan nedir, Hristiyanlığın merkezi nedir? Bu bölüm öncelikle İslamiyetin Hristiyanlığın merkezini nasıl gördüğünü, ardından da hristiyanlığın bu merkezi nasıl anladığını göstermeye çalışmaktadır.

II. İslami görüş

Genel olarak

1. Genel olarak bakıldığında müslüman, İslamiyetin bütün vahye-dilen dinler arasında en son, en mükemmel ve en kapsamlısı olduğuna derinden inanmaktadır. Diğer dinler, en başta Yahudilik ve Hristiyanlık İslamiyetten önce geçerliydi, ancak artık geride kalmışlardır. Gerçek din İslamiyettir ve yalnız bir müslüman kurtulabilir.

Bununla birlikte bir müslüman, hristiyanların yaşamında gördüğü belli dini değerlere açık olabilir. Ancak, İslamı tanıyan ve hatta bu konuda eğitim alan hristiyanların, müteşekkir bir şekilde gerçek ve son din olan İslamiyette bütün beklentileri gerçekleştirmiş bularak müslüman olmak yerine hristiyan kalmaları onun şaşkınlığını artırır. Müslümanlar, belki de “Batı” dinine ve kültürüne, akılcı olmayan, ancak duygusal bir bağlılığın hristiyanların İslama açılmasını önlediğini düşünebilir. Yoksa bunun başka sebepleri de var mıdır?

2. Başka müslümanlar daha başka düşünceler öne sürebilirler. İsa'nın dininin İslam, yani tek Tanrı'dan mesaj ve yalnız O'na ibadet etme çağrısı olduğunu söylerler. Ancak hristiyanlar bu mesajı daha en başlarda değiştirmişlerdir. Burada özellikle Pavlus bu değişiklik için suçlu gösterilir. Başkalarına göre ise asıl suç kilisenin Sezar Büyük Konstan-

tin zamanından beri devlet gücü ile olan bağıdır. Her ihtimalde İsa'nın gerçek İncil'i hristiyanlarca "tahrif" edilmiştir.⁶⁵

3. Yine bazı başka müslümanlar da, Kitabı Mukaddes yorumuyla ortaya konulan tarihi İsa karakteri ve O'nun mesajının müslümanlar için de anlamlı olduğu görüşündedirler. Buna karşın, İsa'nın asıl mesajını yanlış yorumladıkları düşünce ve gerekçesiyle hristiyan imanının temel dogmalarını reddetmektedirler. Günümüzde Yeni Ahit'te yer alan dört İncil de bu yanlış yorum ya da "tahrifin" sonucu olarak görülmektedir

4. Mısırlı doktor, edebiyatçı ve düşünür Kamil Hüseyin⁶⁶ taraflı ancak iyi niyetli bir bakış açısı ortaya koymuştur. Ona göre herkes Tanrı korkusu konusunda Musa'nın bir öğrencisi, Tanrı'ya sevgi konusunda İsa'nın bir öğrencisi, Cennet umudu konusunda ise Muhammed'in bir öğrencisidir. Hüseyin, Hristiyanlığın manasını da şu şekilde açıklamaktadır: "Hristiyanlığın ruhunu derin bir şekilde düşünersek; iyilikler yapmaya ve Tanrı'nın sevdiği herkesi sevmeye çağıran, bunun yanında Tanrı herkesi ayırım yapmadan sevdiği için insanlara zarar verecek herşeyden kaçınmaya çağıran Tanrı sevgisidir ve sonuçta Tanrı'nın dostlarına, insanlara zarar verirsek Tanrı'yı sevemeyeceğimizi bilmek demektir."⁶⁷

5. Buna göre günümüzde müslümanlar arasında hristiyanlık konusunda iki zıt değerlendirme görülmektedir:

- a) Olumlu: Hristiyanlık "kitap ehli" bir dindir. Yahudilik ve İslamiyet gibi kaynağını İbrahim'den almaktadır. Hristiyanlık bir vahiy dinidir. Bu noktada hristiyanlar müslümanlara yakındırlar ve müslümanlara karşı düşmanca bir tavır içinde değildirler (Kuran, Mai-de 82). Hristiyanlar imanlıdır ve bütün imanlılar kardeşler (Kuran, Hucurat 10). Hristiyanlar tek Tanrı'ya inanırlar. İbadet ederler. Hristiyanlar kendilerini insanlığın hayrı ve refahı konusunda sorumluluk sahibi sayarlar ve Hristiyanlık taraftarlarından yoksullara sevgi göstermelerini talep eder.
- b) Olumsuz: Hristiyanlar imansız (*kafir*) ve çok tanrıcidırlar (*müşrik*). Bir insana, İsa'ya tapmakta ve onu tanrılaştırmaktadırlar. Üç Tanrı'ya (Allah'ın yanında Meryem ve İsa'ya) inanırlar. İslamiyetin kolaylığına karşılık, Hristiyanlık çok karmaşık bir dindir. Kitapları

İncil, “değiştirilmiş”, “tahrif” edilmiştir ve asıl haliyle artık mevcut değildir. Hristiyanlık, İslamiyet tarafından aşılmıştır. Kilise ve onun öğretisi makamı düşünce özgürlüğünü kısıtlamış, bilimi yargılamıştır (bkz. Galileo Galilei 1564-1642 olayı). Hristiyanlar, İslamiyetin tek Tanrı’ya inancını ve O’nun elçisi Muhammed’e inanmayı reddetmektedirler. İbadeti gerektiği gibi yapmamakta, oruç tutmamaktadırlar. Dinleri sadece ruhsal yanlıdır, Tanrı’ya adanmış sürekli bekarlık gibi anormal şeyler talep etmekte, bedeni aşağılık görmektedir; günah ve günahın her yerde mevcudiyeti düşüncesine esir haldedir.

Detaylı olarak

1. Kuran’da birbirinden farklı iki bakış açısı mevcuttur: biri hristiyanlığı överken, diğeri hristiyanlığa düşmanca bir tavır sergilemektedir. Her iki eğilim de geçmişte olduğu gibi günümüzde de İslamiyetin bütün nüfuz alanında görülmektedir.

a) Olumlu eğilim: Bu eğilime en başta hristiyanlar için çok önemli olan peygamberler ve kişiliklere karşı (örn. İsa, annesi Meryem, havariler, Vaftizci Yahya, Zekeriya vb.) duyulan büyük hayranlıkla rastlamaktayız. Bu hayranlık, İsa’ya indirilen ve Kuran tarafından asıl halinde ve “tahrif edilmemiş” şekliyle kabul edilen kitap olan “İncil” i de kapsar. Kuran’ın tanıklığına göre Muhammed’in döneminde İslamiyet’e yakın olan bazı hristiyanlar da mevcuttur: “Sevgide en yakın olanlar...” (Kuran, Maide 82); “yumuşak, iktisadlı ve mutedil” (Kuran, Al-i İmran 110.113.115; Nisa 55; Maide 66); bunun yanında keşişler ve rahipler hakkındaki yorum ise iki yanlıdır (Kuran, Maide 82; Nur 36-37; Hadid 27; ancak aynı zamanda Tevbe 31.34).

b) Olumsuz eğilim: Bu eğilim temel olarak hristiyanların Tanrı ve İsa hakkındaki öğretileriyle ilgilidir. Hristiyanlar İsa’yı tanrılaştırmışlardır ve İsa’yı Tanrıoğlu olarak adlandırmaktadırlar (Kuran, Nisa 71; Maide 17.72; Zuhruf 59; Tevbe 30-31); üç Tanrı’ya tapmaktadırlar (Kuran, Nisa 171; Maide 73.116); ve İsa’nın çarmıha gerildiğini iddia etmektedirler (Kuran, Nisa 156; Al-i İmran 55). Bunun da ötesinde “Allah’ı bırakıp rahiplerini rabler edinmişlerdir” (Ku-

ran, Tevbe 31). Dinlerinde aşırılığa gitmişler (Kuran, Nisa 171) ve İsa'nın şahsiyeti konusundaki farklı görüşleri nedeniyle (Kuran, Maide 14; Meryem 37; ayrıca bkz. Bakara 133.145; Al-i İmran 61) mezheplere bölünmüşlerdir. İnsanın yalnızca hristiyan olarak cennete gidebileceği iddiasında ısrar etmektedirler (Kuran, Bakara 111). Kendilerini Tanrı'nın dostları ve çocukları olarak adlandırmaktadırlar; ancak Tanrı onları bu suçlarından dolayı cezalandıracaktır (Kuran, Maide 18). Yahudiler ve hristiyanlar, yani "ehli kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler" (Kuran, Bakara 109; bkz. Al-i İmran 110); ve rahipler de (yahudi hahamları, din bilginleri gibi) ahlaksızca "haksız yollardan insanların mallarını yerler" (Kuran, Tevbe 34).

Bu ikilemli bakış açısı hiç kuşkusuz hristiyanların Muhammed'e ve Kuran'a farklı bakış açılarını yansıtmaktadır: Bazıları Muhammed ve Kuran'ı kabul ederken, diğerleri reddetmiştir. Bu bölünmüşlük kendini Kuran'da göstermektedir, öyle ki hristiyanlar bir defasında ayrıcalıklı "ehl-i kitap" sayılırken, diğer defasında imansızların (*küf-far*) kötü grubuna dahil edilip, çok tanrıcı putperestler (*müşrikun*) sayılmaktadır. Bu ikilemli bakış açısı günümüze dek islami-hristiyan ilişkilerini etkilemiştir. Muhammed'in zamanında olduğu gibi bugün de hristiyanların bu iki gruptan hangisi sayılacakları büyük oranda dostça ya da çekişme içindeki ortak yaşama bağlı durumdadır.

2. Bu çift taraflı görüş islami gelenek ve teolojide de mevcuttur. Bununla birlikte daha çok Kuran'daki olumsuz ifadeleri vurgularlar. Bu çifte mirasın bilincinde olmak zorundayız: bir tarafta çoğunlukla sapkın olarak görülen Batı uygarlığı ve yeni sömürgecilikle bağlantı içinde hristiyan dogma ve kurallarının reddeden görüş; diğer tarafta ise Hristiyanlığı üç tek Tanrıcı dinden biri ve hristiyanları da Tanrı'ya gerçek imanda kardeşler olarak gören görüş (Kuran, Hucurat 10; hristiyanların "mümin" olarak görülmeleri koşuluyla).

Olumsuz görüşte özellikle üç yön vurgulanır:

a) Hristiyanlık, "Baba" olarak Tanrı ve "O'nun çocukları" olarak insanlardan bahsetmekle, Yaratıcı ile Yaradılış arasındaki ilişki konusunda "aşırıya" kaçmaktadır;

b) tamamen “ruhsal” yönü vurgulamakla, bu dünyadaki yaşamı feda ederek bütün ilgisini öteki dünyaya göstermekle, bedeni feda ederek ruhu öne çıkarmakla ve yaşamın toplum boyutunun anlamını bireyselliğe feda etmekle de aşırılık göstermektedir. Buna karşın İslamiyet “tam insanın” dinidir;

c) sonuçta Hristiyanlık, İsa’yı aynı zamanda insan ve Tanrı olarak görmekle, yani “insanın Tanrısal yaşama paydaş olmasından” bahsetmekle, Tanrı’nın erişilmezliğine yeterli saygı göstermemektedir.

III. Hristiyan görüşü

Aşağıda seçilmiş olarak Hristiyanlığın iki boyutu öne çıkarılacaktır:

1. Sevgi yolu olarak Hristiyanlık

1. İsa’nın taraftarları hakkında ‘Hristiyan’ sözcüğü ilk defa Antiochien’de (günümüzde Türkiye’nin güneyindeki Antakya kenti) ve İ.S. 43 yılında kullanılmıştır. Putperest uluslar İsa Mesih’in taraftarlarını bu sözcükle (İncil, Elçilerin İşleri 11,26) tanımlamışlardır. Hristiyan olmak, “iyilikler yaparak her yanı dolaşan” (İncil, Elçilerin İşleri 10,38), haçta ölen ve ölümler arasından dirilen Nasıralı peygamber İsa’nın, Tanrı’nın insanlara ebedi vahyi olarak Tanrı’dan gelen Mesih olduğuna inanmaktır. Hristiyanlar, İsa’nın örneği ve gücü içinde, Tanrı’ya ve insanlara olan ilişkilerini Tanrı’nın insanlara hizmet isteğiyle uyum içinde yaşamaya gayret ederler. Tanrı’nın bu isteği, Tanrı’nın çocukları olmaya çağrılı olan bütün insanları, Tanrı ve bütün insanlar için geçerli bir sevgiyle sevmektir.

Hristiyan, haçta ölen, ölümler arasından dirilen ve şimdi Baba’sının, Tanrı’nın yüceliğine paydaş olan İsa’nın her an ve her yerde mevcut olduğuna inanır.

2. İsa, yeryüzündeki yaşamı sırasında Tanrı’nın Baba olduğunu: O’nun, hristiyanların ve bütün insanların Babası olduğunu açıklamıştır (bkz. İncil, Yuhanna 5,18; 20,17; Matta 6,9 vd.). Bu Baba-Tanrı, bütün insanların kendilerini O’nun çocukları olarak görmelerini istemektedir. İsa, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi Baba ve Oğul terimleri

ile tanımlamakla, Tanrı'nın sevgisini ifade edebilecek en güçlü benzetmeyi kullanmıştır: bir Babanın çocuklarına olan sevgisi.⁶⁸ Ancak hristiyanlar için bu bakış açısı asla Tanrı ile yarattıkları arasında fiziki bir babalığı kastetmez.

İsa, kendine özgü bir şekilde Eski Ahit'in (Tevrat) önemli bir öğretisini yeniden canlandırmaktadır: Tanrı halkını sonsuz bir sevgiyle sevmektedir; çocuğunu seven bir anne gibi (Eski Ahit, Amos 3.bölüm; Hezekiel 16.bölüm), karısını, hatta sadık olmayan karısını seven bir koca gibi (Eski Ahit, Hoşea 1. ve 2.bölüm; Hezekiel 16.bölüm), nişanlısını seven bir nişanlı gibi (Eski Ahit, Ezgiler Ezgisi). İsa, Tanrı'nın insanlara bu sevgisinin doluluğunu ve koşulsuz oluşunu açıklar. Bu sevgi, o dönemler insanın hayal edebileceğinden çok daha öteye gitmektedir. Çünkü İsa'nın döneminde yaygın olan görüş, Tanrı'yı yalnızca yahudiler ve yahudi halkının da 'doğru' olanlarıyla bağlantılı görmektedir. Bu öğreti yalnız yahudi olmayanları değil; açıkça günahkar olarak sayılanları (örneğin vergi memurları) ve cüzam gibi bulaşıcı hastalıkları olan yahudileri de "Tanrı'nın Egemenliği" dışında sayar.

İsa, Tanrı ile insanlar arasındaki ilişki konusundaki bu görüşleri tamamen tersine çevirmiştir. Tanrı'nın bütün insanlara aynı sevgi ile yöneldiğini vazedmiştir. Bütün insanların babası olan Tanrı, ayırım yapmaksızın hepsini sevmektedir. Eğer Tanrı'nın "özel" bir sevgisinden bahsedilecekse bu, toplumun yargıladığı ve dışladığı insanlara yöneliktir: bilinen günahkarlar (tövbe edenler) ve dinsizler: "Vergi görevlileriyle fahişeler, Tanrı'nın Egemenliğine sizden önce giriyorlar" (İncil, Matta 21,31; bkz. Matta 8,10; Luka 7,9.36-50).

Bu, İsa'nın, Tanrı'yı evrensel ve merhametli Baba olarak açıklamasıyla uyum içinde; ister maddi ister manevi sıkıntılarından kurtulmak için kendisine yönelenleri, yoksulları ya da günahkarları, her an kabul etmeye hazır olmasının nedenidir. İsa hiç kimseyi geri çevirmemiştir, hem zenginlerin ve ferisilerin, hem de vergi memurları ve günahkarların davetlerini kabul etmiştir. Günahkarlarla aynı sofraya oturmakla suçlanmadı mı (İncil, Matta 8,10; 11,19; 21,31; 9,10-13; Luka 7,9.36-50; 15,1-2.7.10; 19,7)? İsa, tamamen bu düşüncede kendisinin "doğru kişileri değil, günahkarları çağırmaya geldiğini" (İncil, Matta 9,13; Markos 2,17; Luka 5,32) söylemektedir. İsa, kendi "doğruluklarıyla" gurur

duyup, “günahkarları”, yoksulları ve putperestleri eleştirenlere karşı çok katıydı (İncil, Matta 29,3.13-36; Luka 11,42-52; 18,9-14). Çünkü şunu öğretiyordu: “Gökte, tövbe eden tek bir günahkar için, tövbeyi gereksinmeyen doksandokuz kişi için duyulandan daha büyük sevinç duyulacaktır” (İncil, Luka 15,7.10). Günahkarlara karşı bu Tanrısal tutum Kaybolan Oğul benzetmesinde (Luka 15,11-32) ve Tanrı'nın merhametini ana tema olarak işleyen diğer benzetmelerde (Luka 13-15.bölümler) harika bir şekilde sergilenmiştir:

“İsa, Bir adamın iki oğlu varmış, dedi. Bunlardan küçüğü babasına, ‘Baba’ demiş, malından payıma düşeni ver bana.’ Baba da servetini iki oğlu arasında paylaşmış. Bundan birkaç gün sonra küçük oğul her şeyini toplayıp uzak bir ülkeye gitmiş. Orada sefahat içinde bir yaşam sürerek varını yoğunu çarçur etmiş. Delikanlı her şeyini harcadıktan sonra, o ülkede şiddetli bir kıtlık baş göstermiş ve o da yokluk çekmeye başlamış. Bunun üzerine gidip o ülkenin vatandaşlarından birinin hizmetine girmiş. Adam onu, domuz gütmek üzere otlaklarına yollamış. Delikanlı, domuzların yediği keçiboynuzlarıyla karnını doyurmaya can atıyormuş. Ama hiç kimse ona bir şey vermemiş. Akli başına gelince şöyle demiş: ‘Babamın nice işçisinin fazlasıyla yiyeceği var, bense burada açlıktan ölüyorum. Kalkıp babamın yanına döneceğim ve ona, Baba diyeceğim, Tanrı’ya ve sana karşı günah işledim. Ben artık senin oğlun olarak anılmaya layık değilim. Beni işçilerinden biri gibi kabul et.’ Böylece kalkıp babasının yanına dönmüş. Kendisi daha uzaktayken babası onu görmüş, ona acımış, koşup boynuna sarılmış ve onu öpmüş. Oğlu ona, ‘Baba’ demiş, ‘Tanrı’ya ve sana karşı günah işledim. Ben artık senin oğlun olarak anılmaya layık değilim.’ Babası ise kölelerine, ‘Çabuk, en iyi kaftanı getirip ona giydirin!’ demiş. ‘Parmagina bir yüzük takın, ayaklarına çarık giydirin! Besili danayı getirip kesin, yiyelim ve eğlenelim. Çünkü benim bu oğlum ölmüştü, yaşama döndü; kaybolmuştu, bulundu.’ Böylece eğlenmeye başlamışlar. Babanın büyük oğlu ise tarladaymış. Gelip eve yaklaştığında çalgı ve oyun seslerini duymuş. Uşaklardan birini yanına çağırıp, ‘Ne oluyor?’ diye sormuş. O da ona, ‘Kardeşin geldi, baban da ona sağ salım kavuştuğu için besili danayı kesti’ demiş. Büyük oğul öfkelenmiş, içeri girmek istememiş. Babası dışarı çıkıp ona yalvarmış. Ama o, babasına şöyle

cevap vermiş: ‘Bak, bunca yıl senin için köle gibi çalıştım, hiçbir zaman buyruğundan çıkmadım. Ne var ki sen bana, arkadaşlarımla eğleneyim diye hiçbir zaman bir oğlak bile vermedin. Oysa senin malını fahişelerle yiyen şu oğlun eve dönünce, onun için besili dana-yı kestir.’ Babası ona, ‘Oğlum, sen her zaman benim yanımdasın, neyim varsa senindir’ demiş. ‘Ama sevinip eğlenmek gerekiyordu. Çünkü bu kardeşin ölmüştü, yaşama döndü; kaybolmuştu, bulundu!’” (İncil, Luka 15,11-32)

İsa, insanları erdemli ve günahkar olarak ayıran herşeye karşı savaşmıştır. Örneğin, Sept günü (İncil, Matta 12,8; Markos 2,27; Yuhanna 5,6) ve ayinlerin yalnızca Kudüs’teki tapınakta kılınması ile ilgili (İncil, Yuhanna 4,20-21; 2,13-17) bazı dokunulamaz sayılan yahudi yasalarını göreceli olarak önemsiz kılmıştır. Çünkü, “insan Sept günü için değil, Sept günü insan için yaratıldı” (İncil, Markos 2,27). Yahudi halkının önderlerinin İsa’yı ölüme mahkum etmelerinin ve Romalılarca idam edilmesi için baskı yapmalarının nedeni, İsa’nın Tanrı’nın koşulsuz affetmeye ve barışa hazır olduğunu vazedmesidir. Çünkü bu mesaj, halkın önderlerinin kudretlerinin kaynağını tehdit etmekteydi. İsa’yı çarmıha gerdirenlere bunu gerçekleştirme fırsatı vermekle Tanrı Baba bu önderlerle hemfikirmiş gibi görünebilir. Ancak, “Tanrı O’nu ölümler diyarına terketmemiş” (İncil, Elçilerin İşleri 2,27), aksine İsa’yı ölümler arasından diriltmiş ve “ölümler arasından ilk doğan kılmış” (İncil, Koloselilere Mektup 1,18; Elçilerin İşleri 26,23; Esinleme [Vahiy] 1,5), kendi sağına oturtmuştur. Bu nedenle İsa, Tanrı ve insanlar hakkında söylediklerini kabul edip onaylayan Tanrı’nın yetkisiyle kuşanmış olarak Rab ve Tanrı’nın kendisidir.

3. Bu mesaj, koşulsuz sevginin mesajıdır. Bu, bütün insanları seven ve onları çocukları olmaya çağıran, “güneşini hem iyilerin hem de kötülerin üzerine doğduran, yağmurunu hem iyilerin hem de kötülerin üzerine yağdıran” (İncil, Matta 5,45) Tanrı’nın sevgisidir.

4. İsa’nın, sevgi buyruğunu yasadaki en önemli buyruk olarak tanımlaması da buna uygundur. “Tanrın olan Rab’bi bütün yüreğinle, bütün canınla ve bütün aklınla sev... Komşunu kendin gibi sev” (İncil, Matta 22,37.39). Eski Ahit de Tanrı’ya ve insanlara sevgiyi birbirine bağlamaktaydı (Eski Ahit, Yasanın Tekrarı [Tesniye] 6,5; Levililer 19,18)

ve İsa bunu kabul etmişti. İsa bu sevgiyi yalnızca “bütün yasanın ve peygamberlerin özeti” (İncil, Matta 22,40; 7,12; Luka 6,31) olduğu için değil, İsa aracılığıyla bu Tanrı ve insan sevgisine yeni bir anlam verildiği için “Yeni Yasa” (İncil, Yuhanna 13,34) kılmıştır.

Bütün insanların Babası olan Tanrı'nın sevgisi, Tanrı herkesi çocukları olarak sevdiği için bütün insanları sevmeyi buyurmaktadır. İsa'nın dönemindeki yahudiler için yalnızca dindaşları sevillecek olan kardeş, komşu olarak görülüyordu. İsa için ise günahkarlar, hatta düşmanlar bile sevimliydi; gitgide O'na ve ilk dönem hristiyanlığına putperestlerin ve diğer dinlerin mensuplarının da (Samiriyeliler, Suriye-Fenikeliler, Romalılar vb.) bu buyruğun kapsamında sevilmesi gerektiği belirlendi. İsa'nın öğrencileri birbirlerini, “başkaları bu sayede İsa'nın öğrencileri olduklarını anlayacak” şekilde sevmeye çağrıldılar (İncil, Yuhanna 13,35; 15,12-17). Sevgi, düşmanları ve zalimleri de kapsar: “Komşunu sev, düşmanından nefret et denildiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin. Öyle ki, göklerde olan Babanızın oğulları olasınız. Çünkü O, güneşini hem kötülerin hem de iyilerin üzerine doğdurur. Yağmurunu da hem doğruların hem de eğrilerin üzerine yağdırır. Eğer yalnız sizi sevenleri severseniz, ne ödülünüz olur? Vergi görevlileri de öyle yapmıyor mu? Yalnız kardeşlerinize selam verirseniz, fazladan ne yapmış olursunuz? Putperestler de öyle yapmıyor mu? Bu nedenle, göksel Babanız yetkin olduğu gibi, siz de yetkin olun” (İncil, Matta 5,43-48). İsa'nın öğrencileri kötülüğe kötülükle karşılık vermek yerine iyilikle karşılık vermediler (İncil, Matta 5,38-42), ölçü ve sınır koymaksızın affetmelidirler (İncil, Matta 18,21-22), aynı Tanrı'nın affettiği (İncil, Matta 6,12 ve “Göklerdeki Babamız” duasında olduğu gibi) ve İsa'nın kendisini çarmıha gerenleri affettiği gibi affetmelidirler (İncil, Luka 23,34). Ancak bu bizim kötü ve haksız olan şeye izin verdiğimiz ya da alkış tuttuğumuz anlamına gelmez; aksine bunun anlamı kötü ve haksız insanları affetmemiz gerektiğidir, çünkü yalnızca affetmek insanı Kötü'den kurtarabilir ve insanların Tanrı'yla ve kendi aralarında barışmalarını sağlayabilir. İncil'in sosyal öğretisini şu sözler çok iyi açıklamaktadır:

“Sevginiz ikiyüzlü olmasın. Kötülükten tiksinin, iyiliğe bağlanın. Birbirinizi kardeşlik sevgisiyle, şefkatle sevin. Birbirinize saygı gös-

termekte yarışın. Gayretiniz eksilmesin. Ruhta ateşli olun. Rab'be kulluk edin. Ümidinizi düşünerek sevinin. Sıkıntıya dayanın. Kendinizi duaya verin. İhtiyaç içinde olan kutsallara yardım edin. Konuksever olmaya bakın. Size zulmedenler için iyilik dileyin. İyilik dileyin, lanet etmeyin. Sevinenlerle sevinin, ağlayanlarla ağlayın. Birbirinizle aynı düşüncede olun. Böbürlenmeyin; tersine, hor görülenlerle arkadaşlık edin. Bilgiçlik taslamayın. Hiç kimseye kötülüğe karşı kötülük etmeyin. Herkesin gözünde iyi olanı yapmaya dikkat edin. Mümkünse, elinizden geldiğince bütün insanlarla barış içinde yaşayın. Sevgili kardeşler, kendi öcünüzü kendiniz almayın; bunu Tanrı'nın gazabına bırakın. Çünkü şöyle yazılmıştır: 'Rab diyor ki, Öç benimdir, kötülüğün karşılığını ben vereceğim.' Ama, 'Düşmanın acıkmışsa onu doyur, susamışsa su ver. Bunu yapmakla onu utanca boğarsın.' Kötülüğe yenilme, kötülüğü iyilikle yen." (İncil, Romalılara Mektup 12,9-21)

Bu sevgi, affeden, barışan ve barışı tesis eden Tanrı sevgisinin bir örneği olduğu, ve kendini Tanrı'ya ve insan kardeşlerine armağan etmek olduğu için hiçbir sınır tanımaz. Sevgi çıkar aramaz. Kendini adamak ve affetmekle varolur: "İnsanın dostları uğruna canını vermesinden daha büyük bir sevgi yoktur" (İncil, Yuhanna 15,13). Sonuçta İsa böylesi bir sevgi hakkında vazetmekle yetinmedi, bu sevgiyi yaşadı ve bütün insanlar için, hatta haçtayken affettiği düşmanları için bile canını verdi.

Havariler ve ilk hristiyanlar, ilk olarak İsa'nın ölümü ve dirilişinin ardından İsa'nın yaşamı ve öğretisinin çekirdeğinin sevgi olduğunu, Tanrı'nın bizlere ve bizim de Tanrı'ya ve bütün insanlara sınırsız sevgimizde yattığını tam olarak anladılar. Tanrı'ya sevginin gerçek ölçüsünün insan kardeşine sevgi (İncil, Yuhanna'nın 1.Mektubu 4,20-21) olduğunu, "eylemle ve içtenlikle" sevmek gerektiğini (İncil, Yuhanna'nın 1.Mektubu 3,18-19) söyleyecek kadar ileri gittiler - "Sevginin ne olduğunu, Mesih'in bizim uğrumuza canını vermesinden anlıyoruz. Bizim de kardeşlerimiz uğruna canımızı vermemiz gerekir" (İncil, Yuhanna'nın 1.Mektubu 3,16). Ve ilk hristiyanlar bu kardeşlik sevgisinin candan birlikteliğini yaşadılar (İncil, Elçilerin İşleri 2,42-46; 20,7-11). Kutsal Ruh'un verdiği ışık sayesinde İsa'nın mesajı ve yaşamı üzerine düşündüklerinde şunu anlamaya başladılar: Tanrı'nın sevgisinin özünü

böylesi açıklamanın ve ona yanıtı yaşamamanın İsa için mümkün olmasının nedeni, İsa'nın çok özel ve eşsiz bir şekilde böylesi bir sevgiyi bildirmek için Babası tarafından gönderilmiş olan "O'nun Oğlu" olmasıydı. Çünkü Tanrı sevgidir (İncil, Yuhanna'nın 1.Mektubu 4,8-16), ve "Tanrı, biricik Oğlunun aracılığıyla yaşayalım diye O'nu dünyaya gönderdi ve böylece bize olan sevgisini gösterdi" (İncil, Yuhanna'nın 1.Mektubu 4,9). Bu seven Tanrı "insan olup aramızda yaşadı ve biz O'nun yüceliğini gördük" (İncil, Yuhanna 1,14). Tanrı Sözü İsa, O'nun Oğlu olduğu için Tanrı'nın sevgisinin vahyidir. Ancak bu sevginin İsa'da ve İsa aracılığıyla bütün insanlık tarafından kabul edilmesi ve Tanrı'nın, Kutsal Ruh'un gücüyle Kilise'de ve dışında zamanın sonuna dek yaşama geçirilmesi gerekir.

Havari Pavlus da, yalnızca İsa'nın dirilişinden sonra gönderilen Kutsal Ruh'un (İncil, Yuhanna 7,37-38; 16,7-15) bizleri Tanrı'ya Baba olarak seslenmeye (İncil, Romalılara Mektup 8,15; Galatyalılara Mektup 4,6), Tanrı'yı ve insanları Tanrı'nın öğrettiği şekilde sevmeye (İncil, Selaniklilere 1.Mektup 4,9; Romalılara Mektup 5,5; 15,30; bkz. Yuhanna'nın 1.Mektubu 4,7) yetkin kıldığını vurgular. Pavlus, 'Sevgi İlahisinde', eylemlerimizin ancak sevgiyle değer kazandığını söyleyip, sevgi olmaksızın en değerli ruhsal erdem ve yeteneklerin (*karizmalar*) bile değersiz olacağına ısrar eder (İncil, Korintlilere 1.Mektup 13.bölüm):

"Eğer insanların ve meleklerin dilleriyle konuşsam, ama sevgim olmasa, ses çıkaran bir bakır ya da çınlayan bir zilden farkım olmaz. Eğer peygamberlikte bulunabilsem, bütün sırları bilsem ve her türlü bilgiye sahip olsam, eğer dağları yerinden oynatacak kadar büyük bir imanım olsa, ama sevgim olmasa, bir hiçim. Eğer bütün malımı sadaka olarak dağıtsam ve bedenimi yakılmak üzere teslim etsem, ama sevgim olmasa, bunun bana hiçbir yararı yoktur. Sevgi sabırlıdır, sevgi şefkatlidir. Sevgi kıskanmaz, övünmez, böbürlenmez. Sevgi kaba davranmaz, kendi çıkarını aramaz, kolayca öfkelenmez, kötülüğün hesabını tutmaz. Sevgi haksızlığa sevinmez, ama gerçek olanla sevinir. Sevgi her şeye katlanır, her şeye inanır, her şeyi ümit eder, her şeye dayanır. Sevgi asla son bulmaz. Ama peygamberlikler ortadan kalkacak, diller sona erecek, bilgi ortadan kalkacaktır. Çünkü bilgimiz sınırlıdır, peygamberliğimiz de sınırlıdır. Ama mü-

kemmel olan gelince, sınırlı olan ortadan kalkacaktır. Çocukken, çocuk gibi konuşur, çocuk gibi anlar, çocuk gibi düşünürdüm. Yetişkin bir adam olunca çocukça davranışları bıraktım. Şimdi her şeyi aynada silik bir görüntü gibi görüyoruz, ama o zaman yüz yüze görüşeceğiz. Şimdi bilgim sınırlıdır, ama o zaman, bilindiğim gibi tam bileceğim. İşte böylece, kalıcı olan üç şey vardır: iman, ümit ve sevgi. Bunlardan en üstün olanı da sevgidir.”

5. Hristiyan dogmaları, her dönemin dinsel ve felsefi akımları karşısında İsa Mesih’in anlamını yansıtırlar. İncil’deki imanı değişen çevre ve şartlarda korumak amacındadırlar.

6. Sonuç olarak hristiyanlık, kaynağı Tanrı olan (İncil, Yuhanna’nın 1.Mektubu 4,7), ve Baba’nın Oğlu İsa’nın mesajında, yaşamı, ölümü ve dirilişinde bizlere açınlanan sevgi yolunu gitmek demektir. Mesih’in Kilisesi bu sevgi üzerine kuruludur ve bu sevgiden yaşar.

Kilise’de yetki kullanımı, en başta İsa’nın öğrencilerinin topluluğuna, Tanrı’da yaşayan sevginin örneğine göre bir hizmettir. Sonuç olarak bu yetkinin kullanımı İsa’ya hizmet eden sevginin büyük bir ölçüsünü önşart olarak koşar (İncil, Yuhanna 21,15-17: “Petrus, beni seviyor musun? ... Koyunlarımı otlat”). Ancak hristiyanlar arasındaki bu sevgi birliği asla kendini beğenmiş bir tarzda içe dönük olamaz. Bu sevgi, “dünyanın iman etmesi için” (İncil, Yuhanna 17,21) önemli bir tanıklık durumundadır. Yeryüzünde sevginin tanıkları olmak, her bir hristiyanın ve hristiyan topluluklarının görevidir, adalet ve barış için çaba göstermek: pratikte tam olarak yerine getirilmesi çok zor olan yüksek bir ideal. Tanrı’nın kendisine armağanı ruhsal lütuflar ölçüsünde her insanın sürekli olarak çaba göstermesi gerekir. Maalesef genel olarak hristiyanlar ve Kilise tarih boyunca bu ideale defalarca ihanet etmişlerdir; bu gerçeği kabul edip dürüstçe üzüntü duymak gerekir.⁷⁰ Buna rağmen İsa’nın mesajı dün olduğu gibi bugün de mevcut ve etkindir. Bu mesaj Kilise’yi, sevgi yasasına göre yaşamaya, sevginin yeryüzünde yayılması ve ister ırki, ister sosyal ya da dinsel yapıda olsun insanlar arasındaki bütün ayrımcı engelleri yıkmak için çaba göstermeye zorlar. Geçerli ve gerekli olan “günahın kökleri” bencillik ve nefretle savaşmaktır. Her hristiyan, sevginin muzaffer olması için koşulsuzca kendini bu çabaya adamaya Mesih’te çağrılıdır.

Ek: İslamiyet ve Tanrı sevgisi

Tanrı'ya ve insanlara sevginin hristiyanlığın merkezi ve önemli buyruğu olduğunu iddia etmek, başka dinler ve özellikle islamiyetin bu ikili buyruğu görmezden geldiklerini düşünmek ya da sevgiden bahseden ve sevgiyi yaşayan her insanın biraz hristiyan olduğu anlamına gelmez. İslamiyet'te bulduğumuz ve İsa'nın öğretisi ya da Hristiyanlıkla bağlantısı olmadan birçok müslüman tarafından uygulanan bir sevgi yolu vardır.

1. Kuran'da, Tanrı sevgisinden, bu ister Tanrı'nın insanlara sevgisi olsun ("çok seven" Tanrı: *vadud*, iki kez, Kuran, Hud 90; Buruc 14; sevgisini - *muhabba* - Musa'ya "veren" Tanrı, Taha 39), ister insanın Tanrı'ya sevgisi olsun (dört kez, Kuran, Bakara 165; Al-i İmran 31; Maide 54) bahseden az sayıda ayet vardır ve yalnız iki yerde Tanrı ile "O'nun sevdiği ve O'nu seven bir halk" arasındaki sevgiden bahsedilir (Kuran, Maide 54, cihad kavramı içinde burada kafirlere karşı fiziki anlamda "Kutsal Savaş" olarak anlaşılmalıdır). Ancak bu Kuran ayetleri nedeniyle Tanrı'nın insanlara ve insanların Tanrı'ya yönelik sevgilerinin İslamiyet'te merkezi bir konu oluşturduğunu söyleyemeyiz. Kuran'ın ana mesajını tek, adil ve merhametli yargıç olarak Tanrı kavramı oluşturmaktadır. Bununla birlikte sevgi, hem içerik hem de özel deyim ve kavram olarak Kuran'da, hadislerde ve klasik islam öğretisinde yeralan ve İslamiyet'in ruhsal geleneğinin ilişki içinde olduğu bir konudur.

2. Bu, en başta müslüman tasavvufçuların, sufilerin ruhsal geleneğidir. İsa'dan sonraki yedinci yüzyılda hayranlık verici Rabia ile başlayarak sufiler, (Tanrı'nın insanlara sevgisinden daha fazla) Tanrı'ya yönelik insan sevgisini Tanrı arayışlarının ana eksenine durumuna getirmişlerdir. İslamın ilk yüzyıllarının büyük sufileri bu "Sevgi Yolunu" gelenekçi (*ortodoks*) islama katmışlardır, en başta da yalnızca Tanrı'nın sevmeye layık olduğunu vurgulayıp, bu sevgiyi (*mahabba*) ruhsal arayışının zirve ve son noktası olarak gören Muhammed Al-Gazali (ölümü 1111) yer alır. Daha sonra tarikatlar yoluyla Tanrı'ya sevgi bütün islam dünyasına yayılmıştır. Böylece bu sevgi, resmi islam tarafından da tamamen kabul edilen önemli bir meditasyon konusu haline gelmiştir.

Tanrı'ya bu sevginin tipik islami özellikleri vardır. Tanrı'nın insana sevgisinden çok, insanın Tanrı'ya sevgisi olarak anlaşılmalıdır. Çünkü sevgi aranan bir şeye özlem olarak görülür, Tanrı ise böylesi bir "bağımlılıktan" tamamen özgürdür. Bu islami sevgi, Tanrı'ya yönelik ve O'na daha yakın olmak düşüncesinde bir arzudur ki, burada Tanrı ile insan arasında sevgi dolu bir birlik tamamen reddedilmiştir. Sonuç olarak Tanrı'ya yönelik bu sevgi, komşularımızı sevmeyi de talep edebilir, ancak yaratıklara olan sevginin Yaradan'a olan sevgiyle aynı düzeye asla getirilmemesi şartıyla. Aralarında Rabia ve al-Gazali de olmak üzere bazı islam tasavvufçuları, kendini tamamen Tanrı sevgisine adanma çabasında, bütün yaratılmış olanlardan mümkün olduğunca soyutlanmak gerektiği düşüncesindeydiler.

2. İnsanın ve insanlığın mükemmelliğe erişme yolu olarak Hristiyanlık

1. Hristiyan olsun, müslüman olsun, imanlı için, "Tanrı'nın eliyle" yaratılmış ve O'na benzer şekillendirilmiş olan insan, Tanrı'ya geri dönecektir. Baskıların her türlüşünden kurtulmak ve sonunda Tanrı'nın yüceliğine katılmak özlemi çeken her bireyin, insanlığın, evet hatta bütün yaratılışın temel çağrısı budur (İncil, Romalılara Mektup 8,19-25; Kuran, Tekvir, İnfitar, Zilzal ve Karia sureleri). Bu ortak çağrı, ırk, sosyal statü ve din farklılıklarının ötesinde bütün insanların temel olarak eşit olduklarını da ortaya koyar.

2. Kuran'ın islam iman yapısı içinde sahip olduğu konum, Hristiyanlıkta Tanrı Sözü, İsa Mesih'in sahip olduğu konum gibidir. Bu noktada Hristiyanlık bir öğreti değil, bunun yerine bir yol, İsa Mesih'i izleme yoludur. Her insan, İsa Mesih'te Tanrı tarafından evlat edinilmeye çağrılıdır (İncil, Efeslilere Mektup 1,5). Yaradan ile yarattıkları arasında karşılıklı sevgi hüküm sürmektedir. Yaradan Baba'dır, insanlar da O'nun çocuklarıdır. İlişkinin bu derinliği ve içselliği, kul (*abd*) ile Rab (*rabb*) arasındaki ilişkiden çok ötedir. Hristiyan, bütün insanlar İsa'nın kardeşleri ve aynı Baba'nın çocukları olduğu için Tanrı'yı ve bütün insanları sevmeye çağrılıdır.

Her insanın gerçekten mükemmeliyete erişi, Tanrı'ya ve insanlara yönelik sevgidir. Bu sevgi, insanlar arasındaki doğal sevgiden çok öte-

dir. Çünkü İsa, insanın kötülüğe kötülükle karşılık vermesini değil, daima affetmesini ve hatta düşmanlarını sevmesini istemiştir. Böylesi bir sevgiye kimse kendi gücüyle yetkin değildir. Bu sevginin Tanrı tarafından armağan edilmesi gerekir. Bu armağan, insan kardeşlerimizi, aynı Tanrı'nın onları sevdiği gibi sevebilmemizdir. İsa bu sevgiyi haçtaki ölümüne kadar şahsen yaşadı. Bu Tanrı'ya imanı reddetmek - ateizmin ortaya koyduğu bütün yanlış açıklamalar ne olursa olsun - insanın en önemli duyusunu yok etmek demektir.

3. Müslümanlar ve hristiyanlar Tanrı'nın egemenliğine olan yoldadırlar. Ancak insanın mükemmeliğe, bütünlüğe erişmesi bu dünyada asla tamamen gerçekleşmiş olmayacaktır. Mükemmelliğe erişme konusundaki umut, insanı ve insanlığı yönlendiren, ilerleten güçtür. Her türlü anlamda ilerleme, zamanın sonuna dek, bir insan için ise ölümüne dek mümkündür. Ölüm bazılarıncı insan yaşamının geçiciliğine ve anlamsızlığına kanıt olarak görülmektedir; ancak imanlı için İsa'nın haçtaki ölümü imanlının ve bütün insanların dirilişine olan yolu açar. İsa ölümü, ölüme karşı bir zafere dönüştürmüştür. İnsani yaşamın sonu, Son Gün'de dünyanın sona erişi, 'sonsuz yaşama', işte o mükemmeliğe erişme kapısını açar. O zaman her insan Tanrı'yı yeni göklerde ve yeni yeryüzünde yüzyüze göreceklerdir. Orada insanlık ve bütün yaratılış mükemmelliğine ve ebedi bütünlüğüne erişecektir (İncil, Romalılara Mektup 8,22-23).

4. İnsanın yüceliği, Tanrı'nın (Eski Ahit, Tekvin-Yaratılış 1,26-27, İncil, Korintlilere 1.Mektup 11,7; Koloselilere Mektup 3,10 ve Yakup'un Mektubu 3,9'da da aktarılmıştır) ve Mesih'in benzeyişinde (İncil, Yuhanna 1,3; Romalılara Mektup 8,29; Korintlilere 1.Mektup 8,6; Koloselilere Mektup 1,16; İbranilere Mektup 1,2) yaratılmış olmasıdır. Bu nedenle insan asla bir amaca alet olamaz. İnsanın haklarına, ister laik, ister dini, isterse sosyal ya da siyasi yapıda olsun, her türlü güç tarafından saygı gösterilmelidir.

Ancak insan bütünlüğüne yalnızca özgür ve bağımsız insanların topluluğu içinde erişebilir. Bu nedenle aile ve diğer topluluklar hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çok önemli bir rol oynarlar. Bireyin ve topluluğun hakları dengeli bir orantı içinde olmalıdır. İster laik ister dini olsun, insan toplulukları bireyin onuruna saygı gösterdikleri oranda ortak yarara hizmet etmektedirler.

Ek: İslami Hümanizm

Hristiyanlık, insan, insanın kaynağı ve hedefi konusunda kapsamlı bir bakışı sunduğunu iddia eden tek din değildir. İslamiyet de aynı iddiadadır. İslami hümanizmin hristiyan hümanizmi ile bir çok ortak yönleri vardır. Ancak hristiyan hümanizmi Mesih'te, islam hümanizmi de Kuran'da merkezini bulduğu için ifade tarzı açısından önemli farklar mevcuttur.

Kuran şunu öğretir: Tanrı insanı “iki eliyle” (Kuran, Sad 75) yarattı, ona çamurdan şekil verdi (Adem: Kuran, Araf 12; Müminun 12; Secde 7) veya erkeğin sperminden (diğer bütün insanlar gibi: Kuran, Kehf 37; Hacc 5; Secde 8) yarattı. Daha sonra Tanrı ona ‘ruhunu’ üflemiştir (Kuran, Hicr 29; Secde 9; Sad 72). Çok bilinen bir hadis, Eski Ahit'in *Yaratılış-Tekvin 1,26* ayetine çok yakın bir şekilde, insanın Tanrı'nın benzeyişinde yaratıldığını söyler.

İnsan, tek Tanrı'ya ibadet etmek, O'na hizmet etmek, itaat etmek, O'nu övmek ve O'na şükretmek için yaratılmıştır (Kuran, Rad 14; Yasin 22). İnsan ölümcül (*beşer*) ve çoğu kez sapkın bir yaratıktır. Buna rağmen tek Tanrı'ya olan imana tanıklık etmek görevi vardır (Kuran, Araf 172-173).

Her kim tek Tanrı'ya inanmayı reddederse hayvanalara benzer (Kuran, Enfal 55; Furkan 44). İnsanın derecesi ise yüksektir. Tanrı, meleklerin bile bilmediği bir şeyi, bütün hayvanların adını, yalnızca Adem'e açıklamıştır (Kuran, Bakara 31-33). Bu nedenle Tanrı, yaratılışının hemen ardından meleklere Adem'e secde etmelerini buyuruyor. Yalnız şeytan (*İblis*) buna uymayı reddediyor (Kuran, Hicr 31; Kehf 50; Merzem 44; Taha 116; Sad 74). İnsan, Tanrı'nın, emrine ve yararlanmasına sunduğu yeryüzünün kralıdır (Kuran, İbrahim 32-33; Nahl 12-14; Hac 65). İnsan, “Tanrı'nın yeryüzündeki halifesidir” (Kuran, Bakara 30), ki bu islami bir hümanizmi savunup destekleyen çağdaş yazarların sık sık alıntı yaptıkları bir ifadedir.

Dipnotlar

- ¹ İbni Sina (980-1037), İbni Haldun (1332-1406), Muhammed Abduh (1849-1905), Seyyid Ahmed Han (1817-1898).
- ² Abbas Mahmud al-Akkad (1889-1964), İsa'nın yaşamının yazarı: *Abkariyyat al-Mesih* (1952). Bkz. Olaf H. Schumann, *Der Christus der Muslime*. Köln/Wien: Böhlau, 1988, S. 111-131; Fethi Utman (doğ. 1928 Kuzey Mısır), *Mit Christus in den vier Evangelien* (Ma'a al-Masih fi anajil al-arba'a-1961) kitabının yazarı. Bkz. Olaf H. Schumann, a.e. S. 132-146; Halid Muhammed Halid (doğ. 1920), *Ma'an ala al-tarik, Muhammad val Mesih* (Beraberce yolda - Muhammed ve Mesih) adlı kitabın yazarı, bkz. Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World, c. II, 412-413.
- ³ Muhammed Arkoun (doğ. 1928 Cezayir), Paris Sorbonne Üniversitesi'nde İslam Düşünce ve Kültür Tarihi Profesörü; Nasr Ebu Zayid (doğ. 1943 Mısır), Leiden'de İslam Bilimleri Profesörü.
- ⁴ *Geist und Leben*, 46 (1973) 81-85. Bu alıntı S. 82.
- ⁵ Bugün Mekke büyük camisinin ortasında yer alan, yaklaşık dört köşeli bir bina. İslamiyet'in en kutsal merkezidir.
- ⁶ Hicret = Peygamber Muhammed'in Eylül 622 tarihinde Mekke'den Yatrib'e (daha sonradan Medine, yani 'peygamberin şehri') göç etmesi.
- ⁷ Werner H. Schmidt/Gerhard Delling Kitabı Mukaddes Sözlüğü S. 442'de (Hamburg: Furche 1971) Peygamber sözcüğünü şöyle açıklıyorlar: "Peygamber geleceği duyurur, belirsiz bir geleceğe gitmek için şimdiki zamanı terketmez, aksine gelecek olan şeyleri önceden bildirir. Öncelikle yasayı duyurmak, suçları ortaya dökmek ya da mevcut durumu eleştirmek değil, yargıyı ya da kurtuluşu duyurmak ister. Mevcut zaman, kendini buna göre ayarlamalıdır. Gelecek hakkında önbilgi, mevcut gerçekliği ve akışı anlamayı sağlar, bunun tersi olmaz."
- ⁸ GRIC, *Ces Ecritures qui nous questionnent: La Bible et le Coran* (Kutsal yazılar boyunca sorular:Kitabı Mukaddes ve Kuran), Paris, Ed. Le Centurion, 1987, S. 160vd.
- ⁹ Kenneth Cragg, *Muhammad and the Christian: a question of Response*. Londra: Darton, Longman and Todd, ve New York: Orbis, 1987, S. 180vd.
- ¹⁰ *Lumen Gentium*, 16 - *Nostra Aetate*, 3.
- ¹¹ Burada söylenen şey, kendi imanına sadık kalmak isteyen bir hristiyanla bir müslüman arasındaki diyalog yapısında geçerlidir. Elbette ki, her hristiyan

ve Kuran'ı doğru anlayan her müslüman bütün insanlara kendi müjdelerini duyurmakla görevlidir. Sorun, bunun nasıl olması gerektiğidir. Bu konu, burada incelenen soruların dışında kalmaktadır.

- ¹² *How to Understand Islam* (London: SCM Press, 1989), S. 140-148
- ¹³ Özellikle şu bölümlere bakınız: 'İsa'nın Tanrılığı ve Beden Alışı', 'Haç, Günah, Kurtuluş', 'Üçlübir Tanrı'.
- ¹⁴ Kuran, Baba Tanrı, Ana Tanrı ve Oğul Tanrı şeklinde bir üçleme yapan zamanının sapkın hristiyan akımlarını gözönüne almaktadır. "Arapça *Çocukluk İncili'nde* örneğin Meryem 'yüce, tanrısal' olarak tanımlanır." Bkz. Martin Bauschke, *Jesus - Stein des Anstoßes* (Köln: Böhlau, 2000), S. 155.
- ¹⁵ Doğa, öz ve özellikle şahıs terimleri o dönemin felsefesinden kaynaklanmaktadır. Anlamları bugünkünden farklıydı. Dogmanın içeriği, ancak bu terimlerin Konsiller döneminde sahip oldukları metafizik anlamları kabul edilirse doğru şekilde korunmuş olur. Bu şekilde "Şahıs" sözcüğü *hypostasis*, Tanrı ilişki içinde yaşar ve etkindir demektir. Buna karşın şahıs sözcüğü kişilik, yani otonom psikolojik bilinç merkezi olarak algılanırsa, Konsillere kastettiklerinin tam tersi söylenmiş olur. Öyle bir durumda "şahıs" sözcüğü, Konsillerin "doğa" sözcüğü ifade ettikleri şey anlamına gelir. Bu durumda ise Tanrı'da üç doğa bulunması gibi bir anlam çıkardı.
- ¹⁶ Arapça terminoloji kullanılacaksa, Üçlübirliğin ifadesi için *teslis* sözcüğü yerine *talut* sıfatı kullanılmalıdır. *Teslis* sözcüğü bir şeyin üç parçaya ayrılmasını ifade eder ki, bu tamamen yanlış olur.
- ¹⁷ İsa hakkında Tanrıoğlu olarak konuşulduğu zaman Kuran'da 112.sureyi gözönünde bulundurup *ibn Allah* terimi kullanılmalı, asla *veled Allah* terimi kullanılmamalıdır. Arapça yalnızca *ibn* sözcüğünü metaforik anlamda kullanmaktadır, örneğin *ibn al-sabil*. Tanınmış islam din bilginlerinden al-Biruni'nin (973-ölümü tahmini 1050) bir ifadesi burada yararlı olur: "İslamiyet Tanrı hakkında Baba ve Oğul sözcüklerinin kullanımında çok dikkatlidir. Çünkü Arapça'da oğul (*ibn*) sözcüğü, cisimlerin doğal düzende çocuk (*veled*) sözcüğü neyi ifade ediyorsa hemen hemen aynısını ifade eder. Arapça bu sözcüğü ebeveynlik ve doğumla ilişkili olarak kullanılır. Asla ve katiyen Tanrı hakkında kullanılamazlar. Başka diller ve konuda daha serbesttirler. Çünkü o dillerde çocuklar bir kişiyi baba olarak tanımladıklarında bu, onu Efendi, Rab olarak tanımlamaları gibidir. Bu, hristiyanlarda da böyledir... Oğul sözcüğü ile özel bir şekilde İsa'yı kastetmektedirler, ancak bu terimi başkaları içinde kullanmaktadırlar. Havarilerine şöyle dua etmelerini buyuran İsa'dır: 'Göklerdeki Babamız'. İsa, yaklaşan ölümünden bahsederken de kendisinin ve onların Baba'sına gi-

deceğini bildiriyor. Sık sık kendisini tanımlamak için Oğul sözcüğünü kullanıyor: İnsanoglu olduğunu söylüyor” (al-Biruni, *Ta'rih al-Hind*, Ed. Sachau, Londra 1919, Bölüm 3; İngilizce metin: C. I, S. 36-39).

- ¹⁸ Bu açıklamanın üçüncü yüzyılın Modalistleri ile ilgisi yoktur. Modalistler “Monarşist” lerdi. Tek bir Tanrı'nın, Baba'nın olduğunu söylerlerdi. İsa, Mesih olarak Baba ile aynıydı. Sonuç olarak şunu iddia ederlerdi: İnsan olup eziyetlere uğrayan ve haçta ölen Baba'dır (Patirpassionizm); Oğul ve Ruh yalnızca farklı “isimlerdir”. Çok farklı biçim ve tarzlarda ortaya çıkan bu öğreti, üçüncü yüzyılın sonunda yaşayan Sabelyus'un adıyla Sabelyanizm'e dönüştü. Sonunda, dördüncü yüzyılda bu öğreti, Oğul'un yaratılmış bir varlıktan başka bir şey olmadığını iddia eden Aryuşculuk halini aldı. Tüm bunlar, Eski Yunan felsefesinden (Stoacılık ve Yeni Platonizm) kaynaklanan tek Tanrıcılığı vurgulamak için Üçlübürlüğe karşı tepki olarak gelişti. Oğul'un gerçek Tanrı, Baba ile “aynı özden” ve aynı zamanda tam insan olduğunu belirterek, Aryuşçu sapkınlığı reddeden (İ.S. 325 yılındaki) İznik Konsili'ydi.
- ¹⁹ Vahhabiler; aziz ve evliyaların onurlandırılması, şiiilerin imam konusundaki düşünceleri, felsefe ve tasavvufun monistik eğilimleri gibi Yaradan ile yaradılmışlar arasındaki her türlü aracılığı ısrarla reddeden Muhammed Ibn Abdul Vahhab'ın (1703-1793) öğretisinin taraftarlarıdır.
- ²⁰ Özel olarak aksi söylenmedikçe burada katolik sözcüğü Almanya'da kilise dili olarak Roma-Katolik, Protestanlık (Lutherci, Reformasyon) ise İncili kiliseleri kastetmektedir.
- ²¹ Kilise tarihinin ilk onyıllarında öncelikle yetişkinler vaftizle kiliseye kabul ediliyorlardı. İncil metinleri çocuk vaftizlerini belirtmiyor, ancak olanaksız da görmüyor (bkz. LTHK. 3. Baskı, C. V, S. 1448). Hristiyan ebeveynlerin çocuklarının daha bebek iken vaftiz edilmelerinin nedeni, ebeveynlerin çocuklarını imanda yetiştirebilecekleri, çocuğun daha sonra bilinçli olarak imanına tanıklık edip, yetişkin olarak kilise önünde sorumluluk alabileceği düşüncesidir. Bazı kiliseler yalnızca yetişkinleri vaftiz etmekte, çocuk vaftizinin İncil'e aykırı düştüğü düşüncesini savunmaktadırlar.
- ²² Confessio Augustana, Sayı 7.
- ²³ Eğitimleri hakkında 27 nolu dipnota bakınız.
- ²⁴ Cemaat düzeyinde Cemaat Kilise Konseyi; Kilise bölgesi düzeyinde Bölge Ruhani Meclisi ve Ruhani Meclisler arasında Bölge Kilise Konseyi; Eyalet düzeyinde Eyalet Ruhani Meclisi ve Ruhani Meclisler arasında Kilise İdaresi; Ülke genelinde Almanya Protestan Kiliseleri (EKD) Ruhani Meclisi ve Ruhani Meclisler arasında EKD Yüksek Kurulu etkindir.

- ²⁵ Sayı 21: “in communione hierarchica”, ayrıca bkz. Sayı 8 ve 10.
- ²⁶ Arapça-İslami masum ve isma terimleri bazen “yanılmaz” ve “yanılmazlık” olarak aktarılır. Ancak bu terimler daha çok “korunmuş olmak” düşüncesini vurgularlar ve daha çok “günahlardan korunma” anlamındadırlar. Bu peygamberler, ve şiiilerde ayrıca imamlar için geçerlidir. Bu nedenle terim “yanılmazlık” tan çok “günahsız olmak” şeklinde anlaşılır.
- ²⁷ Rahip olarak bir cemaate gönderilmeden önce rahiplik okulunda ruhsal ve teolojik eğitim alır. Özel bir törenle episkoposça din adamlığına ya da rahipliğe kutsanmasından sonra aynı episkopos tarafından belli bir cemaate gönderilir. Temel olarak bir rahibin evli olmasına karşı olan kural yoktur. Ortadoğu’da evli olan birçok rahip vardır ve ortodoks rahiplerin çoğu evli ve çocuk sahibidirler. Batı’da, Latin Kilisesi’nde ise 7.yüzyıldan beri rahiplerin bekar kalmaları kilise kanunuyla şart koşulmuştur. Ancak bu şart değiştirilebilir, çünkü rahip ille de tarikat üyesi değildir. Tarikat üyelerinin çoğunluğunun aynı zamanda rahip olmasına karşın, rahip, tarikat üyesi din adamı ile karıştırılmamalıdır. Tarikat üyesi erkek ya da kadınlar, yaşamlarını özel bir şekilde tamamen Tanrı’ya adamaya çağrılı hristiyanlardır. Tarikat kutsaması tam ifadesini üç yemine, yoksulluk (mal-mülk edinmeme), namusluluk (sürekli bekarlık) ve itaat yeminlerinde bulur. Tarikat üyeleri bir başrahip ya da başrahibenin idaresi altında topluluk (Konvent) halinde yaşarlar. Bazı tarikatlar tamamen ibadete yöneliktir. Bazıları özellikle gençlerin ruhsal ve/veya okul eğitimleriyle meşguldür, başka tarikatlar da tıbbi ya da genel sosyal yardım işleriyle meşguldür, vb. Belli bir yöredeki etkinlikleri hakkında, bölge episkoposunun otoritesine bağlıdırlar.
- Protestanlarda da kilisede çalışanlar teolojik eğitimlidirler, vaiz (pastör) erkek ve kadınlar ve kilise idarecileri yükseköğretimlidirler. Cemaat düzeyinde çalışma ya da diğer kilise hizmetlerini üstlenmeleri genellikle dinsel atanmayı gerektirir.
- ²⁸ 4.yüzyıldaki İznik Konsili (İ.S. 325) Tanrıoğlu’nu Baba’nın yarattığı bir varlık olarak gören Ariyus ve Ariyusçuları reddetmiştir. Ariyusçu düşünce günümüzde, Üçlülük öğretisini reddeden Uniteryenlerde sürmektedir. 5.yüzyılda ise Efes Konsili (İ.S. 431), Mesih’te iki şahsın mevcut olduğunu savunan Nestoryus’u ve Nestoryusçuları reddetmiştir. Bazı Nestoryusçu gruplar Irak’ta ve İran’da Asuri (*Nasturi*) adı altında yaşamaya devam etmişlerdir. Tarih içinde bunların çoğu Katolik Kilisesi’ne katılmışlardır. Bunlar Keldaniler adını taşırlar.
- Yine 5.yüzyılda Kadıköy Konsili (İ.S. 451), Mesih’te yalnız Tanrısal doğa-

yı kabul eden Eutyches ve Monofizitleri (Tek doğacılık) reddetmiştir. Monofizitizm Mısır'daki Kopt kilisesi ve onun Etiyopya'daki kardeş kilisesince, ve Suriye'deki Yakubilerce "Süryaniler" temsil edilmektedir. Monofizitizmi reddedip, Kadıköy Konsili İnanç Bildirgesini kabul eden ve Bizans İmparatoruna (Sezar) sadık kalanlar Melkitler (Süryanice *malkaya*, yani "Sezarın halkı" sözcüğünden) olarak anılırlar. Günümüzde bu deyim, Antakya, Kudüs ve İskenderiye Patrikliğine dahil olan, ister ortodoks, ister Roma'ya bağlı Ünierteler olsun, Bizans ayin törenini sürdüren hristiyanları tanımlar.

11.yüzyılda Konstantinopol (İstanbul) Patriği'nin otoritesi altındaki Doğu Kilisesi ile Roma'daki Papa tarafından idare edilen Batı Kilisesi arasında büyük bir ayrılık doğdu. Bunu izleyen dönemde Doğu Kilisesi kendini ortodoks (doğru öğretisi), Roma Kilisesi ise katolik (evrensel) olarak tanımladı.

16.yüzyılda Reformasyon Kiliseleri ortaya çıktı. Kalvinci ya da Reform Kilisesi John Calvin'e (1509-1564) dayanırken, Martin Luther'in (1483-1546) etkinlikleriyle Lutherci Kiliseler oluştu. İngiltere'de ise Kral VIII. Henry 1531 yılında Anglikan Kilisesi'ni kurdu.

- ²⁹ Katolik sözcüğü burada Roma-Katolik ifadesinden daha geniş anlamdadır.
- ³⁰ Ayrıca Doğu Kiliselerinin her birinden bir grup imanlı yeniden Katolik Kilisesi ile birleşmiştir (Ünierte). Sonuç olarak hem ortodoks, hem de katolik Melkitler, ortodoks ve katolik Süryaniler vardır. Aynısı Koptlar, Nestoryenler ve Ermeniler için de geçerlidir. Buna karşın Marunilerin tamamı katoliktir.
- ³¹ Konu sorularının bir kısmı konunun 3.bölümünde işlenmiş durumdadır.
- ³² Dipnot 24'e bakınız.
- ³³ Vatikan'ın "zenginliği" (Vatikan müzesinin "sanat hazineleri" düşünülerek) ve "kudreti" konusunda efsaneler üretilmiştir. Bunların bir bölümü Papalığın geçmişteki siyasi gücü dönemine dayanır. Günümüzde ise Vatikan'ın idaresi ve dünya çapında kilisece yapılan yardımlar için gerekli olan paranın hemen hemen tamamı tüm dünyadaki imanlıların bağışları ile karşılanmaktadır.
- ³⁴ Protestan Kilisesi'nde yanılmazlık Tanrı Sözü'ne özgüdür. Ruhani meclislerin ya da kilise idaresinin kararları bağlayıcı olabilir, ancak daima değiştirilebilmeleri de olanaklıdır.
- ³⁵ İcma sistemi ve ümmetin yanılmazlığı konusunda S. 73'e bakınız.
- ³⁶ Bir hadise göre sünnet erkek çocukları için mecburi, kız çocukları için ise iyi olarak tanımlanır; başka bir geleneğe göre ise kızlarda klitorisin yalnız

bir bölümünün sünnet edilmesi gerekir. Kızların sünnet edilmesi günümüzde de islami din bilginlerince şeriata uygun olarak gösterilir. Şu hadislere bakınız: İbni Hanbel S. 19794; Ebu Davud S. 4587; İbni Maca S. 600; Tirmizi S. 101.

Kızların sünnet edilmesi, özellikle Afrika'da hem müslümanlarca hem de müslüman olmayanlarca, daha fazla çocuk sahibi olmayı sağladığı düşüncesi ile uygulanmaktadır. Müslüman olmayan kesimler ve müslüman çevrelerin bir kısmında bu günümüzde reddedilmektedir. Kızlarda klitoris sünnet edilmesi, erkek çocuklarının sünnetine göre çok daha temel bir şekilde duygusal yaşamı kısıtlamaktadır. Sünnetin uygulanışı, hijyenik kuralların ihmal edilmesi durumunda sağlık açısından büyük tehlike taşımaktadır. Almanya'da da kızların sünnet edilmesi bir sorun teşkil etmektedir. Cezaya tabi bir suç olarak kovuşturulmaktadır.

³⁷ 2.Vatikan Konsili'nin Ekümenizm hakkındaki bildirisi Sayı 6'da vurgulanan *ecclesia semper reformanda* (Kilise devamlı reforme edilmek zorundadır) ilkesi Kilise'nin başından beri bir özelliği idi ve protestan kiliselerinin oluşumuna yolaçan reformasyon hareketinin ağırlıklı noktalarından biriydi.

³⁸ Arapça *hulül* terimi günlük dilde inmek, girmek, aşağı inmek, başlamak, (ya da bir sürenin, çağın) başlaması anlamlarındadır. İslam sufizminde ise bu terim insanın ruhunda yaşayan ışığı tanımlar. Bu terim, hristiyan Arap yazarlar tarafından da Enkarnasyonun, Tanrı'nın Mesih'te beden alışının ifadesi, çevirisi için kullanılmıştır. Arapça hristiyan iman açıklaması (amentü) bu konuda *tecessüd*, yani bedenselleşme terimini kullanır.

³⁹ Bakınız yukarıda Soru 3.

⁴⁰ *Fatiha* (1.sure) şu sözlere sahiptir: “ 1 Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. 2 Hamd, alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. 3 O, rahmandır ve rahimdir. 4 Ceza gününün malikidir. 5 Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız. 6 Bize doğru yolu göster. 7 Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!”

⁴¹ İkona resimleri sanatı, Bizans sanatı kaynaklıdır ve bu şekilde Ortodoks Kilisesi'nin yaşamına girmiştir. İkona (Yunanca eikon) resim veya aynısı, tıpkısı anlamına gelir. Resimle betimleme ile ilgili geçerlilik Koloselilere Mektup 1,15 “Görünmez Tanrı'nın görüntüsü, bütün yaradılışın ilk doğanı O'dur (Mesih)” gibi Kitabı Mukaddes ayetlerine bağlanır. İkonalar, Mesih'i ve azizleri mevcutlaştıran betimlemelerdir. Bu şekilde Mesih'in gizeminin sembolleridir. Genellikle keşiş olan ressam bir anlamda İncil'i renklerle

yazmaktadırlar ve bu görevi kutsallıkla yerine getirmek zorundadırlar. Ortodoks kiliselerinde sunağı (altarı) perdeleyen İkonostaz, ikonlardan oluşur.

- ⁴² Azizler - katolik düşüncesine göre - yeryüzündeki yaşam koşullarını örnek bir şekilde yaşamış olan iman insanlarıdır. Bu nedenle değişik yaşam koşullarında imanlılar için cesaret vericidirler. Bu şekilde örneğin Oğlu için yas tutan, acı çeken İsa'nın annesi Meryem, yaşamın sıkıntılı anlarında kadınlar için bir teselli kaynağıdır. Bu bakış açısıyla katolikler, dertleri ve sıkıntılarını dilek, rica duaları şeklinde azizlere aktarmaya, emanet etmeye alıştırdılar. Azizler aynı zamanda insanın kendisini, örneğin ev ve ailede, trafikte, yolculukta ve hem de ölümden, korumasında güven içinde hissettiği güvenilir yaşam yoldaşlarıdır. Örneğin Aziz Yusuf, huzur dolu bir ölüm için koruyucu patron olarak bilinir. Protestan hristiyanlar, böylesi örnek iman tanıklarını dualarına katmazlar. Buna karşın onların dua ederken kullandıkları metinlerden yararlanırlar.
- ⁴³ 40 numaralı dipnota bakınız.
- ⁴⁴ Fatiha suresinin birlikte okunması için önşart, 7.ayetinde yeralan “doğru yoldan” sapmışlar ifadesinin yahudiler ve hristiyanları kastedecek manada kullanılmamasıdır.
- ⁴⁵ Die Handreichung des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland: Zusammenleben mit Muslimen in Deutschland. (*Almanya Protestan Kilise Konseyinin Rehberi: Almanya'da müslümanlarla birlikte yaşam. Müslümanlarla hristiyanların görüşmeleri için kılavuz*), Gütersloh 2000, Sayfa 1165 ve devamında “yalnızca hristiyan ibadetleri için kullanılan yapı ve salonların geleneksel dekor (haç, resimler) nedeniyle aynı zamanda müslümanlara ibadetleri için tahsis edilmesini olanaksız görmektedir. Ancak bu kilise cemaatinin mülkiyetindeki diğer salonlar için geçerli değildir. Bu konuda eyalet düzeyinde düzenlemeler yapılması olanaklıdır. - Artık ibadet amacıyla kullanılmayan kiliseler konusunda ise, diğer komşu Avrupa ülkelerinin aksine, Almanya'da camiye dönüştürülmek üzere hiçbir kilise cami vakıflarına satılmamıştır. Ancak bunun gelecekte de böyle kalıp kalmayacağı ise belli değildir.
- ⁴⁶ 20.yüzyılda önemli reformistler Muhammed Abduh (Mısır, ölümü 1905), Raşid Rida (Suriyeli, ölümü 1935), ve Cezayirli alim İbn Badis'in (ölümü 1940) yazılarında buna uygun ifadeler yer almaktadır.
- ⁴⁷ Yukarıda bakınız: Muhammed - Peygamber, S.
- ⁴⁸ El-Beydavi (ölümü 1290) çok tanınan, kendisinden çok alıntı yapılan bir Kuran yorumcusudur. Kuran yorumu (tefsiri) daha çok tanınmış Kuran

yorumcusu al-Zemahşeri'nin (ölümü 1144) Kuran yorumunun revize edilmiş bir özeti durumundadır.

- ⁴⁹ Böyle bir reformun en tanınmış savunucusu El-Ezher şeyhi Ali Abdurrazık idi. 1925 yılında yayınlanan eseri Al-İslam va usul el-hukm'da ("İslam ve kudretin kökeni" [Fransızcaya çeviri. L. Bercher, Revue des Etudes Islamiques, 1933/III ve 1934/II. Bu çevirinin metni, başına eklenen Faslı din bilgini Abdu Filali Ansari'nin bir övgü takdimi ile şu eserde yer alır: Ali Abderrazik, L'İslam et les Fondements du Pouvoir, ed. Abdou Filali Ansari, Paris: Éditions Découverte, 1994]) Kuran'ın mesajının daha çok dinsel olduğunu, islami bir devlet organizasyonunun Muhammed'in asıl peygambersel ödevine dahil olmadığını savunur. Abdürrazık, meslektaşlarınınca reddedilmiştir. Onların düşüncesine göre Medine dönemi, vahyin mesajının sosyal ve siyasi yönlerini vurgulamasıyla peygamberlik görevinin ve peygamberlik kariyerinin kurumsal gelişimini ve bütünlenişini ortaya koyar. Bu nedenle devlet ile dinin ayrılmasını savunan islami düşünürler Kuran'ı, peygamberin kariyerindeki Medine döneminden beri biçimlenmiş olan islami geleneğe aykırı bir tarzda yorumlamak zorundadırlar. Ali Abdürrazık'ın taraftarları ise, dindaşlarını, geleneksel yorumun yanlış olduğuna ikna etme çabasındadırlar.
- ⁵⁰ Burada özellikle anılması gerekenler Hasan el-Banna'nın (1906-1949) İslami Kerdeşler grubu ile A.A. Mevdudi'nin (1903-1979) İslami Cemaat örgütleridir.
- ⁵¹ Platon insanın aslolarak, bütün engellerden özgür kalarak Tanrı'ya yolunu bulmak için kurtulmaya çalıştığı bedene hapsolmuş bir ruh olduğu düşüncesindeydi. Platoncu insan konseptinin günümüze kadar hristiyan felsefesine derin etkileri olmuştur. Günümüzde ise modern Antropolojinin etkisi altında Kitabı Mukaddes'in insan konseptine dönüşe yönelik güçlü bir eğilim gözlemlenmektedir.
- ⁵² Hristiyanların putperest egemenlere (krallara vb.) karşı görevleri konusunda bkz.: İncil, Romalılara Mektup 13,1-7; Timoteyus'a 1.Mektup 2,1-2; Titus'a Mektup 3,1; Petrus'un 1.Mektubu 2,13-15.
- ⁵³ İnsanlardan çok Tanrı'nın sözünü dinlemek gerek (İncil, Elçilerin İşleri 4,19; 5,29; bkz. Matta 10,18).
- ⁵⁴ Papa XIII. Leo (19.yüzyılın sonuna doğru) ile başlayarak Papaların bile (teokratik devlet düşüncesine karşı çıkarak) kilise ile devletin ayrılığı ilkesini savunup, devleti de Tanrı'nın ve kilisesinin haklarını koruması konusunda uyarmasına rağmen, kısa süre öncesine kadar resmi belgelerin ifadelerinde hristiyan devlet yapısı hristiyanlar için ideal durumdu. Bkz.

“Immortale Dei”, Papa XIII. Leo’nun 1885 tarihli bildirgesi (DH 3168) ve İkinci Vatikan Konsili’nin Kilise hakkında dogmatik yasası (“Lumen Gentium”), Sayı 38.

- ⁵⁵ Bu özellikle, “arasıra Tanrıhalkının yaşamında...İncil’in ruhuna tam uymayan, hatta karşı olan girişimlerin gerçekleştiği de bir gerçektir” (Sayı 12) sözleriyle bunun kabul edildiği din özgürlüğü hakkındaki “Dignitatis Humanae” açıklamasında belirginleşir.
- ⁵⁶ Bkz. “Dignitatis Humanae” (Sayı 4); “Gaudium et Spes” (Sayı 76) ve Kilise’de episkoposların çobanlık görevleri hakkında bildiri “Christus Dominus” (Sayı 19-20).
- ⁵⁷ Buna karşın marksist ütopya tarihin akışı içinde zıt kutupların tam barışını sağlayabileceği iddiasındadır.
- ⁵⁸ Bkz. “Gaudium et Spes”, günümüz dünyasında kilise hakkında ruhsal yasa (Sayı 43), İncil’in her türlü siyasi program karşısındaki önemi ve farklılığını vurgulayan bir metindir.
- ⁵⁹ Hristiyanlık, vahiy kaynağını yeni ve eleştirel bir şekilde gözden geçirmeye yöneltilmiştir. İslami düşünce de günümüzde gitgide daha fazla böylesi bir şartla karşı karşıya kalmaktadır. Bu özellikle dünyasal sistem yapısını vurgulayan ve siyasetle içiçe geçmenin dinin gerçek ruhunu bozduğunu gösteren tarihsel deneyimler nedeniyle, hümanist ve laik hareketlerin baskısıyla gerçekleşmektedir. Bu islam ülkelerinde bazı düşünürleri dinin devletten, devletin de dinden bağımsızlığı için çaba göstermeye yöneltilmektedir. Bkz. yukarıda 49 numaralı dipnot.
- ⁶⁰ Bu konuda İkinci Vatikan Konsili’nin bildireleri, özellikle din özgürlüğü hakkında “Dignitatis Humanae”, “Gaudium et Spes” ve “Populorum Progressio” açıklaması yararlıdır.
- ⁶¹ İkinci Vatikan Konsili hristiyanları ve müslümanları “yalnızca barış ve tüm insanların özgürlüğü için değil, hem de sosyal adaletin, ahlaki değerlerin korunması ve teşvik edilmesi için birlikte çaba göstermeye” davet etmektedir (Kilise’nin hristiyan olmayan dinlere karşı tutumu konusunda bildiri “Nostra Aetate”, Sayı 3).
- ⁶² Bkz. Hans Bauer, *Islamische Ethik. Nach den Originalquellen übersetzt und erläutert.* Heft II. Halle: Max Niemeyer, 1917. (Fotomekanik tıpkıbasım Hildesheim: Olms Verlag, 1979. (İslam ahlakı. Orjinal kaynaklardan çeviri ve açıklamalar. Cilt II. Evlilik konusunda al-Gazali’nin en önemli eseri *İhya Ulumuddin’in* 12.cildinden)
- ⁶³ Aynı eser S. 48

- ⁶⁴ Katolik Kilisesi, “Din özgürlüğü hakkındaki açıklaması” (*Dignitatis Humanae*) ile geri dönülemez şekilde toplumda din özgürlüğünü savunmayı üstlenmiştir.
- ⁶⁵ Bazı müslümanlar “Barnabas İncili’nin” “bulunması” ile bu tahrif edilmiş İncil’in yeniden günışığına çıktığı düşüncesindedirler. Gerçekte ise bu buluntu 16.yüzyıldan kalma, uydurma bir kitaptır ve, ya zorla Hristiyanlığa döndürülmüş Endülüslü (İspanya) bir müslüman, ya da Venedik’te yaşamış bir müslümanın eseridir. Bkz. Christine Schirrmacher, *Der Islam*, C.2 (Neuhausen/Stuttgart: Hänssler, 1994), S. 268-289.
- ⁶⁶ Al-Vadi al-Mukaddas (Kutsal Vadi), Kahire, Dar al-Ma’arif, 1968. İngilizce çeviri: *The Hallowed Valley. A Muslim Philosophy of Religion*. Kahire 1977
- ⁶⁷ Bkz. a.g.e. S. 31
- ⁶⁸ Kuran’da Tanrı sevgisinden, insani-duygusal özellikte kelimelerle bahsetmektedir: *Muhabba, mavadda, rahma*.
- ⁶⁹ Bu nokta büyük islam din bilgini al-Biruni (973-ölümü tahmini 1050) tarafından çok açık görülmüştür. Bkz. önemli alıntılar “Üçlübir Tanrı” bölümünde ve “İsa’nın Tanrılığı” bölümünde.
- ⁷⁰ Bkz. bölüm: Kilise
- ⁷¹ Çok anlamlı bir yazısında çağdaş düşünür Muhammed Talbi (doğumu 1921 Tunus) Tanrı’nın nasıl “*emaneti (sorumluluk)*” (emanet edilen iman ve dünyanın “yönetimi”) göklere, yeryüzüne ve dağlara vermek istediğini ve bunların bunu reddettiklerini, insanın ise bu sorumluluğu üstlenecek kadar aptal olduğunu anlatıyor. Talbi bu kabulde insan yazgısının “trajik” yönünü görüyor (bkz. *Compendre* [Paris], Sayı 98, Kasım 1970).